

Siri Elisabeth Sandvik Hammer

Balansekunst

- en studie av sosialarbeideres beslutningsprosesser i sosialt arbeids praksisfelt.

**Masteroppgave i Sosialt arbeid
Høgskolen i Oslo, Avdeling for samfunnsfag**

SAMMENDRAG - BALANSEKUNST

Denne masteroppgaven omhandler sosialarbeideres beslutningsprosesser når de befinner seg i etiske dilemmaer. Hvilke forhold påvirker deres beslutningsprosesser og hvordan påvirker disse forholdene handlingsvalgene som tas? Kvalitative intervjuer med seks sosialarbeidere dannet det empiriske grunnlaget for studien. Sosialarbeidernes erfaringer i praksisfeltet og møte med etiske dilemmaer har blitt utforsket, tolket og reflektert over. Oppgavens hovedhensikt er å bidra til kunnskapsutvikling om hvordan ulike forhold kan ha betydning i beslutningsprosessen frem mot et handlingsvalg. Økt kunnskap om hvordan sosialarbeidere påvirkes i sin handlingspraksis er viktig for å kunne legge til rette for videreutvikling av den praktiske dømmekraften på en slik måte at etisk refleksjon får en tydelig definert plass i sosialt arbeids praksisfelt.

Studien har sitt teoretiske utgangspunkt i deler av Michel Foucaults arbeid og Mitchell Deans tolkning av Foucaults arbeid. Foucaults begrep *governmentality* beskriver en moderne form for styring som påvirker alle deler av menneskelivet, og viser derfor en relevans for sosialt arbeids praksisfelt. Jeg benytter begrepene makt og styring i tilnærmingen til hvordan sosialarbeiderne styrer og blir styrt i sine handlingsvalg, samt hvordan de styrer sine brukere. Videre benyttes Aristoteles' intellektuelle dyder episteme, techne og fronesis, og Hans-Georg Gadammers tolkning av Aristoteles' techne og fronesis, teknisk og moralsk kunnskap. Det teoretiske rammeverket brukes som en tilnærming til å forstå hva som ligger til grunn for handlingsvalgene som gjøres i praksis.

Bearbeiding av empirien har handlet om gjentatte tekstlesninger og tolkninger av informantenes fortellinger. Det analytiske blikket har fokus på hvordan makt og styring innskriver seg i sosialarbeidernes tankemåter og handlinger, samt hvordan de to kunnskapsformene techne og fronesis i praksis tillegges ulik vekt i utøvelsen av praktisk dømmekraft. Gjennom fokus på kompleksiteten i praksisfeltet kan det ses at lovverk og skjønnsutøvelse er overordnede forhold av betydning. Skjønnsutøvelsens situasjonsbetingede og kontekstuelle art blir tydeliggjort gjennom forhold som kollegial drøfting, etikk og verdier samt betydningen av tid. Oppgaven viser hvordan styring kan fremstå som en vesentlig del av sosialt arbeid og hvordan praktisk dømmekraft har stor betydning for handlingsvalgene som gjøres. Jeg stiller spørsmål om profesjonen sosialt arbeid trues av effektivitetskrav og stramme økonomiske rammer i NAV, og med bakgrunn i dette argumenterer jeg for at etisk refleksjon må få en større plass i NAV, både for å bevare profesjonen og brukernes rettigheter.

ABSTRACT – A FINE BALANCE

This master thesis deals with social workers' decision making when they find themselves in ethical dilemmas. Which conditions affect our decision making and how does these conditions affect the choices of action that are made? Qualitative interviews with six social workers formed the empirical basis for the study, and social workers' experiences in the practice field and dealing with ethical dilemmas has been explored, interpreted and reflected upon. The task's main purpose is to contribute to developing knowledge about the conditions that have significance in the decision-making process towards choice of action, and at the same time show how the conditions carry weight in these processes. Increased knowledge about how social workers are affected in executing their practice is important in order to facilitate the further development of the practical judgment in such a way that the ethical reflection gets clearly defined in the practice field.

The study finds its theoretical starting point in parts of Michel Foucault's work and Mitchell Deans' interpretation of Foucault. Foucault's concept *governmentality* describes a modern form of governance that affects all parts of the human life and therefore carries relevance for social work practice. The corresponding concepts of power and government are used as an approach to study how social workers control and are guided in their choices of action, as well as how the social workers govern the users of social services. Further the study uses Aristotle's intellectual virtues, *episteme*, *techne* and *fronesis* and Hans-Georg Gadamer's understanding of Aristotle's *techne* and *fronesis*, i.e. technical and moral knowledge. The terms are used as an approach to understand choices of action made in social work practice. Working with the empirical data I have done text readings and interpretations of the informant's storytelling. The analytical insight is based on how governance and power is a part of social workers' mentality and actions, and how the two forms of knowledge, *techne* and *fronesis*, are given different weight in the exercise of practical judgment. The analysis shows through focus on the complexity of the practice field, that law and discretion practice is the overall conditions of importance. The discretionary practice's situational and contextual art is made clear through conditions such as collegial discussion, ethics and values as well as the importance of time. The thesis shows how governance can emerge as an essential part of social work, and how practical judgment has great significance for the choices of action that are made. I question whether the social work profession is threatened by the efficiency requirements and tightening of the financial framework in NAV, and I argue for the need of ethical reflection as a greater part in NAV, both to preserve the social work profession and the users' rights.

Oslo University College, Department of Social studies, Oslo 2010

FORORD

Først vil jeg rette en stor takk til de seks informantene som sa seg villige til å delta i denne studien. Deres åpenhet og vilje til å dele historier fra sin yrkeshverdag har gjort det mulig for meg å gjennomføre dette prosjektet. Møtene med informantene og arbeidet med deres historier var av høydepunktene i arbeidet med denne oppgaven.

Gjennom et utfordrende løp med både opp- og nedturer har støtten, tålmodigheten og omsorgen jeg har fått fra min samboer Sondre, min nærmeste familie og gode venner gitt meg næring og styrke til å rette opp ryggen og fortsette mot mål. En ekstra takk til Ellen og Birgitte for deres bidrag i oversettelsen av sammendraget, og til Eldri for korrekturlesing av oppgaven.

Den aller største takken vil jeg rette til min veileder Mona Sandbæk. Dine konstruktive tilbakemeldinger og din tro på at dette var mulig å få til har vært uvurderlig. Videre har dine utallige gjennomlesninger og kommentarer, din tålmodighet og din fleksibilitet imponert meg. Tusen hjertelig takk!

Siri Elisabeth Sandvik Hammer,
Notodden, november 2010.

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG - BALANSEKUNST	ii
ABSTRACT – A FINE BALANCE	iii
FORORD	iv
INNHALDSFORTEGNELSE	v
1. INNLEDNING.....	1
1. 1 Bakgrunn og formål med oppgaven	1
1. 2 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	2
1. 3 Begrepsavklaring.....	2
1. 4 Sosialarbeideren i fokus.....	5
1. 5 En kort presentasjon av forskningsfeltet	5
1. 6 Oppgavens struktur	7
2. TEORETISK RAMMEVERK	9
2.1 Innledning	9
2.2 Teoretisk tilnærming	9
2.3 Foucault og governmentality	10
2.3.1 Makt.....	13
2.4 Aristoteles' etikk.....	14
2.4.2 Gadammers tolkning av Aristoteles' intellektuelle dyder	16
2.5 Presisering av oppgavens analytiske spørsmål.....	19
2.6 Oppsummering	20
3. METODE.....	21
3.1 Innledning	21
3.2 Vitenskapsteoretisk tilnærming	21
3.4 Bevissthet om egne fordommer og rolle i feltet.....	21
3.5 Metodologisk tilnærming	22
3.6 Praktisk framgangsmåte	24
3.6.1 Igangsetting og godkjenning.....	24
3.6.2 Populasjon og utvalg.....	24
3.6.3 Rekruttering av informanter - utfordringer på veien.....	25
3.6.4 Det faktiske utvalget.....	25
3.6.5 Informasjonsskriv og samtykke	26

3.6.6	<i>Intervjuguide</i>	26
3.6.7	<i>Gjennomføring av intervju</i>	27
3.6.8	<i>Transkribering</i>	28
3.6.9	<i>Analyse av det empiriske materialet</i>	29
3.7	Pålitelighet og gyldighet	31
3.7.1	<i>Reliabilitet</i>	31
3.7.2	<i>Validitet</i>	32
3.7.3	<i>Generaliserbarhet</i>	32
3.10	Etiske hensyn	33
3.12	Oppsummering	34
4.	FORHOLD SOM PÅVIKER HANDLINGSVALGENE	35
4.1	Innledning	35
4.2	Lovverkets betydning	35
4.2.1	<i>Hjelper i tvetydigheten</i>	36
4.2.2	<i>Stramme økonomiske rammer</i>	38
4.2.3	<i>Individuell vurdering – ulik behandling</i>	39
4.2.4	<i>Brukerens rettigheter vs. direktiv fra ledelsen</i>	44
4.2.5	<i>Lovverkets åpning for bruk av skjønn</i>	47
4.3	Skjønnsutøvelsens mange sider	49
4.3.1	<i>Skjønnsutøvelse – subjektiv kunnskap</i>	49
4.3.2	<i>Drøfting – hjelp, kontroll og taktikk</i>	51
4.3.3	<i>Yrkesetiske dokumenters tilstedeværelse i praksisfeltet</i>	54
4.3.4	<i>Etikk og verdier – kart og veiviser</i>	55
4.3.5	<i>Tiden – til hjelp og besvær</i>	57
5.	OPPSUMMERENDE DRØFTINGER OG KONKLUSJONER	61
5.1	Innledning	61
5.2	Det komplekse praksisfeltet	61
5.2.1	<i>Det teoretiske rammeverkets betydning for oppgaven</i>	62
5.2.2	<i>Sosialarbeiders ansvar i kompleksiteten</i>	63
5.2.3	<i>Er profesjonsidentiteten truet?</i>	63
5.2.4	<i>Praktisk dømmekraft – styrt, subjektiv tolkning av kunnskap</i>	65
5.2.5	<i>Kollegenes rolle i søket etter den rette handlingen</i>	66
5.2.6	<i>Disiplinerende hjelper</i>	66
5.3	Balansekunst	67
5.4	Konsekvenser for sosialt arbeid og veien videre	68

5. 5 Kritikk av eget arbeid	70
5. 6 Noen ord til slutt	70
LITTERATURLISTE.....	72
VEDLEGG 1: IFSW OG IASSWs ETISKE PRINSIPPERKLÆRING	79
VEDLEGG 2: FOs ETISKE PRINSIPPERKLÆRING.....	83
VEDLEGG 3: INFORMASJONSSKRIV	88
VEDLEGG 4: SAMTYKKE.....	89
VEDLEGG 5: INTERVJUGUIDE.....	91

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og formål med oppgaven

Hvorfor handler vi på den måten vi gjør? Det er det overordnede tema for denne masteroppgaven. Helt konkret er sosialarbeideres handlinger i fokus for dette spørsmålet. Hverdagen som sosialarbeider er fylt med møter med mennesker i vanskelige og utfordrende livssituasjoner. Etske overveielser er kontinuerlig tilstede i sosialt arbeid, og sosialarbeidere befinner seg ofte i komplekse situasjoner hvor de må ta vanskelige valg med stor betydning for andre mennesker. Et sentralt spørsmål i sosialt arbeid er derfor: Hva er den rette handlingen? Den rette handlingen lar seg ikke beskrive generelt da enhver situasjon en sosialarbeider forholder seg til er ny. Enhver ny situasjon krever en refleksjon hvor den enkeltes faglige- og verdimessige forankring blir anvendt.

Vi lever og jobber i en velferdsstat med et verdigrunnlag tuftet på etiske normer, og en sosialarbeider har et etisk og moralsk ansvar i møte med andre mennesker. Dette ansvaret er slått fast gjennom sosialarbeideres yrkesetikk og verdigrunnlag, nedfelt i profesjonens nasjonale og internasjonale prinsipperklæringer. International Federation of Social Workers (IFSW) og International Association of Schools of Social Work (IASSW) vedtok i 1994 *Sosialt arbeids etikk – prinsipper og standarder (Ethics in Social Work, Statement of Principle)*¹ (IFSW 2007). Som medlem av IFSW er Fellesorganisasjonen² (FO), forpliktet av dette dokumentet. FOs *Yrkesetiske grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere*³ har også sitt utgangspunkt i den internasjonale prinsipperklæringen (FO 2002). De to prinsipperklæringene bygger på universelle menneskerettigheter, plikter og humanistiske verdier. Sentralt står retten til selvstendighet, selvbestemmelse, medvirkning og personvern for brukerne. Videre heter det at vi skal arbeide for demokrati og menneskerettigheter og basere vårt arbeid på ikke-diskriminering, frigjøring fra undertrykkelse gjennom solidaritet og avvisning av brutalitet. Prinsipperklæringene understreker også den enkelte sosialarbeiders individuelle ansvar i yrkesutøvelsen.

Denne oppgaven omhandler sosialarbeideres beslutningsprosesser i praksisfeltet. Fokuset rettes ikke mot yrkesetikken spesielt, men søkelyset rettes mot hva som bidrar til at sosialarbeidere handler som de gjør når de befinner seg i etiske dilemmaer. Jeg er interessert i å studere sosialarbeideres

---

¹ Se vedlegg 1: IFSW og IASSWs etiske prinsipperklæring.

² Fagforbundet for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsarbeidere.

³ Se vedlegg 2: FOs etiske prinsipperklæring.

egne opplevelser og erfaringer. Hva mener de selv har påvirkning på deres handlingsvalg, og hvordan kommer det til uttrykk i de enkelte situasjonene?

Formålet med oppgaven er å komme fram til en bredere forståelse av hvordan sosialarbeidere påvirkes av ulike forhold i sine beslutningsprosesser, og hvordan disse forholdene har betydning for handlingsvalgene som tas når de befinner seg i etiske dilemmaer. Temaet er viktig fordi sosialarbeidere praktiserer i et felt hvor de møter mennesker i utfordrende og sårbare situasjoner. Praktisk dømmekraft kommer til syne i praksisfeltet gjennom handlingsvalgene som gjøres i hverdagen. En forutsetning for å fremme likeverd og respekt, samt bidra til at mennesker blir møtt på sine behov og får brukt sine ressurser er at hjelperen har muligheten til å ta gode og gjennomtenkte valg. Økt kunnskap om hvordan sosialarbeidere påvirkes i sine beslutningsprosesser er derfor viktig for å kunne legge forholdene til rette for at sosialarbeidere kan videreutvikle den praktiske dømmekraften. Videreutvikling av praktisk dømmekraft har stor betydning for å kunne ta gode og gjennomtenkte etiske valg med brukerens velferd og interesser i fokus.

1. 2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Den overordnede problemstillingen i denne oppgaven lyder som følger:

Hvilke forhold spiller inn i beslutningsprosessen når sosialarbeidere befinner seg i etiske dilemmaer, og hvordan har de ulike forholdene betydning?

For å få svar på denne problemstillingen, ønsker jeg gjennom min studie å få belyst følgende forskningsspørsmål:

Hvordan påvirker ulike styringsformer som lover og regler, disiplineringsteknikker og internalisering av normer sosialarbeideres handlingsvalg?

Hvordan spiller skjønn inn i beslutningsprosessen?

1. 3 Begrepsavklaring

Flere av de sentrale begrepene i denne oppgaven kan defineres og forstås på ulike måter. For å få et best mulig utgangspunkt i den videre lesingen av oppgaven ser jeg det som nødvendig med en begrepsavklaring.

Sosialarbeider

I denne oppgaven viser profesjonelt sosialt arbeid til arbeid utført av høgskoleutdannede profesjonsutøvere (Kokkinn 2005, 72). Utøverne av sosialt arbeid – sosialarbeiderne – defineres i

denne oppgaven som profesjonsutøvere som har gjennomført minimum et treårig bachelorstudie i sosialt arbeid, den tidligere sosionomutdannelsen. På tross av at sosialt arbeid utført av sosionomer vil være utgangspunktet for denne oppgaven, utelukkes det ikke at innholdet kan være relevant og gjenkjennelig for andre helse- og omsorgsprofesjoner.

Sosialt arbeid

Sosialt arbeid kan, som Irene Levin (2004, 10) skriver i boken *Hva er sosialt arbeid*, forstås som et praktisk og samfunnsrettet prosjekt med formål om å fremme likeverd og respekt og bidra til at mennesker blir møtt på sine behov og får brukt sine ressurser. Videre er sosialt arbeid et fagfelt hvor sosialarbeidere utøver styring og kontroll samtidig som de skal vise medmenneskelig solidaritet (ibid., 11). Bjarne Øvrelid (2009, 2) ser på sosialarbeidernes kjernevirksomhet som «*formidling av rettigheter og plikter og praktisering av ulike varianter av relasjonskompetanse.*». Ut i fra disse forståelsene, har jeg i denne oppgaven brukt begrepet sosialt arbeid på en overordnet måte, uten å skille mellom ulike arbeidsområder.

Bruker eller klient?

Et annet begrep det er vesentlig å avklare er betegnelsen på mennesker som mottar hjelp fra sosialarbeidere. I sosialt arbeid er det ofte snakk om begrepene *klient* og *bruker*, og i faglitteraturen som er tilgjengelig brukes begge betegnelsene (Kokkinn 2005; Olsen 2005; Lingås 2000). I denne oppgaven kommer jeg til å benytte meg av begrepet *bruker*. Begrepet kom inn i den offentlige debatten på 1970-tallet, og referer til en person som benytter seg av en offentlig tjeneste (Olsen 2005, 130). Jeg har valgt å benytte meg av bruker fordi alle mine informanter var konsekvente i bruken av dette begrepet.

Etikk og moral

Etikk kan bli forstått som refleksjon over moralen, igjen forstått som hvordan vi faktisk handler (Vetlesen 2007, 9). Sagt på en annen måte; moralen er noe som kommer til uttrykk gjennom det vi gjør, og en moralsk handling stemmer med det vi mener er riktig (Christoffersen red. 2005, 10). Etikken er regler og kjennetegn vi bruker når vi gjør moralske vurderinger, og kommer til uttrykk gjennom våre tanker. Etikken er moralens teoretiske grunnlag. Den blir aktualisert når vi har behov for å tenke igjennom det vi gjør og mener vi bør gjøre (ibid.). Det kan i praksis oppleves som vanskelig å skille disse to, da de henviser til det samme fenomenet. I en del av faglitteraturen forkastes distinksjonen mellom etikk og moral og de to begrepene brukes om hverandre for å utforske spørsmål om hvordan vi skal handle ovenfor andre mennesker (Eide og Skorstad

2005; Vetlesen 2007; Rohdes 1991). I denne oppgaven kommer bruken av begrepet moral til å være fundamentert i Aristoteles etikk⁴ og begrepet fronesis. Dette begrepet vil jeg komme nærmere inn på i kapittel to som tar for seg det teoretiske rammeverket for oppgaven. Aristoteles etikk handler om individuell, situasjonsbestemt og konkret handling hvor erfaring og personlig dømmekraft blir betraktet som de viktigste elementene for å kunne utføre en god handling. Med denne bakgrunnen velger jeg ikke å gå nærmere inn på den konvensjonelle distinksjonen mellom etikk og moral som jeg ga et bilde av over.

Profesjonsetikk

Profesjonsetikken gir et utgangspunkt for handling og begrunnede verdivalg i yrkesutøvelsen (FO 2002, 3), og gir grunnlag for et yrkes definisjon av seg selv som profesjon (Christoffersen 2005, 11).

Verdi

I følge Ivar Asheim (2005, 14) har verdibegrepet sin opprinnelse i økonomisk sektor, men ble overtatt av etikken på 1800-tallet. Begrepet er nå et sentralt moralbegrep, noe som har endret betydningen av begrepet. Det finnes ulike typer verdier, og i etikken skiller man mellom moralske verdier og ikke-moralske verdier (Johansen og Vetlesen 2000). Ikke-moralske verdier kan sies å være for eksempel nytteverdi eller estetisk verdi. I denne oppgaven vil verdibegrepet vise til moralske verdier. Moralske verdier er knyttet til personer og deres handlinger og kan ses som egenskaper ved personer og deres handlinger eller som felles for en gruppe mennesker. Det forventes av oss at vi skal ha egenskaper som for eksempel ærlighet og rettferdighet, og dermed er det ikke verdier som en person alene kan ha, men verdier som er felles (ibid.).

Etisk dilemma

Jeg vil også definere situasjonen vi befinner oss i når vi opplever noe som etisk utfordrende. I faglitteraturen brukes benevnelsene etisk problemstilling og etisk dilemma om situasjoner hvor vi må velge mellom grunnleggende moralprinsipper som er uforenlige i den konkrete situasjonen (Fjørtoft og Skorstad 1998, 18). Et etisk dilemma kan defineres som en situasjon hvor det må foretas et valg mellom to onder (Lingås 2000, 181). Begrepene etisk problemstilling og etisk dilemma brukes om hverandre i faglitteraturen. I denne oppgaven vil jeg hovedsakelig bruke

---

⁴ Dydsetikken bygger på Aristoteles' etikk, og har sitt utgangspunkt i menneskets mål. Den fremhever i og for seg ikke betydningen av dydene, men har en teleologisk begrunnelse av deres betydning (Johansen red., 1994). Begrepet "dyden i midten" kan føres tilbake til Aristoteles, og refererer til at de gode dydene er en middelvei mellom to ytterligheter (Christoffersen 2005).

begrepet etisk dilemma. Begrepet viser da til en situasjon hvor det, med bakgrunn i at det må tas et valg mellom uforenlige moralprinsipper, er problematisk å kunne se hva som er det beste handlingsalternativet.

1. 4 Sosialarbeideren i fokus

Fokuset i oppgaven er rettet mot hvordan sosialarbeidere påvirkes i prosessen frem mot sine handlingsvalg når de befinner seg i etiske dilemmaer, og hva de legger vekt på som betydningsfullt i beslutningsprosessene. Jeg vil derfor ikke gå inn på brukerperspektivet i denne oppgaven, i den forstand at jeg fokuserer på hvordan brukeren opplever at andre tar valg som får stor betydning i hans eller hennes liv. Sosialarbeiderens vurderinger av brukerens behov er ikke alltid sammenfallende med brukerens oppfatninger og interesser. Dette vil jeg komme inn på i oppgaven, da diskusjonen om hvorvidt sosialarbeiderne ivaretar brukernes autonomi og rettigheter i praksis er en sentral del av de etiske dilemmaene sosialarbeidere møter i sin arbeidshverdag. Likevel vil hovedfokus i denne oppgaven være rettet mot sosialarbeideres opplevelser og refleksjoner rundt egen handling.

1. 5 En kort presentasjon av forskningsfeltet

I Norge er det ingen lang tradisjon for forskning innenfor feltet sosialt arbeid. Akademiseringen av faget startet på 70-tallet og er fortsatt pågående (Levin 2004, 42). Den har foregått på ulike felt, for eksempel har det vært gjennomført mye forskning innen barnevernfeltet. Jeg velger ikke å gå nærmere inn på denne forskningen, da jeg i arbeidet med denne oppgaven hovedsaklig har hatt fokus på forskning med relevans for mitt forskningsprosjekt. Hovedfokuset har derfor vært rettet mot forskning innenfor feltet som omhandler sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag og sosialkontorforskning.

Et eksempel på tidlig forskning er Steinar Stjernøs første sosialkontorforskning fra 1978 (Levin 2004, 42). I etterkant av Stjernøs forskning har det blitt gjennomført mye forskning innenfor dette feltet. Det har blitt gjort flere studier av fattig- og sosialhjelp, men fokuset har imidlertid variert. Fokuset har vært satt på variasjoner av sosiale utgifter og tidsbruk kommunene i mellom. På det administrative nivået har blikket vært rettet mot lovgrunnlag og organisering, og på individnivå har klientens opplevelse av, og forhold til sosialhjelpen vært sentralt (Terum 1984; Hvinden 1988; Hansen og Terum 1992; Seim og Hjemdal 1992; Terum 1996). Sosialhjelpsforskning gjennomført på 90-tallet er oppsummert i *Sosialhjelpen: Forskning og forskningsbehov* (Hove og Langeng 1997). Rapporten viser til omfattende forskning som setter fokus på blant annet klienters levekår,

effekter av kommunale tiltak og arbeidsmåter i det sosiale arbeidet, utgiftsvekst, graden av likebehandling og organisasjonsformer. Rapporten trekker også frem områder der det etterlyses forskning. Et av områdene som trekkes frem er etiske dilemmaer og konflikter. Det vises til at flere studier påpeker forekomsten av forskjellbehandling i sosialhjelpen, og at skjønnsmessige beslutninger ikke begrunnes faglig eller etter etablerte regler. Det etterlyses derfor forskning på dette feltet for å bidra til at allmennheten, brukere og berørte yrkesgrupper kan få en bedre forståelse av etiske dilemmaer og konflikter i sosialhjelpen (Hove og Langeng 1997, 138).

Som Hove og Langeng (1997) påpeker har det vært lite fokus på sosialarbeiderens yrkesutøvelse og etikk i praksisfeltet, men det er ikke sammenfallende med at det ikke har vært fokus på etikk. Lars Inge Terum (1996, 23) hadde i sin doktoravhandling fokus på fattighjelpsituasjonen under fremveksten av velferdsstaten. Han utforsket de uklare moralske grensene for profesjonalisering og fremhevet hvordan det er sosionomer som får kjenne uklarhetene på kroppen. Uklarheter kan resultere i en lite tilfredsstillende opplevelse av sin rolle som profesjonell sosialarbeider (ibid.). Gjennom en kritikk av yrkesetikken og en klargjøring av sosialt arbeids verdigrunnlag utviklet Lars Gunnar Lingås en ny tilnærming til yrkesetisk tenkning innenfor fagfeltet sosialt arbeid i sin doktoravhandling (Lingås 1993). Hans utvikling av en modell til bruk i arbeidet med etiske dilemmaer går gjennom ulike elementer fra moralfilosofien. Ved bruk av kasus viser han hvordan en systematisk tilnærming til etiske dilemmaer kan føre til ryddig tenkning og veloverveide valg mellom handlingsalternativer (ibid., 7).

De siste 15 årene har det pågått en del forskning som har fokusert på grunnleggende sider ved faget sosialt arbeid, slik som idéhistorie, praksisteori, vitenskapsteoretisk tilnærming til de grunnleggende trekkene ved sosialt arbeid og profesjonell handling (Soydan 1993; Fossetøl 1997; Annfelt 1994; Danbolt Førund 1998; Brevig 1998; m.fl.). Det har også vært rettet fokus mot det å gi uttrykk for eller sette ord på praksis og praktisk sosialt arbeid (Nyhus 2001, Herberg 2001). En stadig søken etter svar på spørsmål knyttet til en grunnforståelse av sosialt arbeid kan ses i sammenheng med det økende kravet om å begrunne praksis og legitimere virksomheten (Kanck 2006).

På slutten av 1990-tallet og i starten av 2000-tallet ble det reist kritikk av hvordan velferdsapparatet setter effektivitet, vitenskaplige diagnoser, økonomi og tilpassing foran brukernes individuelle behov (Øvrelid 2007, 171). I denne debatten argumenterte blant annet Bjørg Fossetøl (1998) og Fossetøl og Nyhus (2002) for viktigheten av å fremme handlingskompetanse i sosialt arbeid i samsvar med sosiale handlingers særpreg. De understreket faren ved det ”instrumentelle mistaket”

(Skjervheim [1972] 1996), hvor brukeren blir et objekt for behandling. Bjarne Øvrelid (2009) tar også til ordet for handlingskompetansens viktighet. Han lanserer i sin avhandling begrepet *fronetisk handlingskompetanse* med utgangspunkt i det Aristoteliske begrepet *fronesis*⁵. Gjennom sine fem artikler påpeker han hvordan fronetisk handlingskompetanse er en forutsetning for at sosialt arbeid skal fungere, og hans interesse baserer seg på forutsetningen om at sosialt arbeid «*ikke bør reduseres til tekniske ferdigheter og 'sosial ingeniørkunst' formet av yrkesfeltets umiddelbare og daglige krav og velferdsstatens overordnede mandat til sosialarbeiderne*» (Øvrelid 2009, 1). Han argumenterer for viktigheten av god dømmekraft og handlingsevne, og viser til tendensen til akademisering i utdanningen av sosialarbeidere. Han er redd akademiseringstendensen skal undergrave praktisk handlingskompetanse fremfor å styrke den (ibid.).

Når det kommer til sosialarbeidernes egne opplevelser av etikken som en del av sosialt arbeidspraksisfelt i Norge, gjennomførte Høgskole og Universitetssosialkontor (HUSK) Osloregionen, i 2007/2008 en studie med formål å finne ut hvilke etiske utfordringer som ligger i sosialtjenesten (Grønningsæter m.fl. 2008). Det ble gjennomført fire fokusgruppeintervjuer med brukere, ansatte og ledere i sosialtjenesten, samt med sosionomstudenter. Temaene for fokusintervjuene dreide seg om viktige etiske problemstillinger. Resultatene fra fokusgruppeintervjuene viste blant annet at brukere opplever forskjeller i måtene de blir møtt på av ansatte i de ulike kommunene, og at sosialarbeiderne har behov for diskusjonsforum for etiske problemstillinger fremfor diskusjonsforum for retningslinjer (ibid.). Etikkers relevans i sosialt arbeid er viktig, og flere studier de siste årene har hatt fokus på hvordan moralteori er fruktbart å trekke inn i utøvelsen av sosialt arbeid (Skjeggstad 2008; Moen 2009).

Som nevnt innledningsvis er formålet med denne oppgaven å utdype forståelsen for hvordan sosialarbeidere påvirkes av ulike forhold i handlingsvalgene de tar når de befinner seg i etisk utfordrende situasjoner. Kunnskapsinteressen har utspring i undringen over hva som er den rette handlingen i et etisk dilemma, noe som knytter oppgaven til et av områdene Hove og Langeng (1997) i rapporten *Sosialhjelpen: Forskning og forskningsbehov* etterlyser forskning om, nemlig håndteringen av etiske dilemmaer og konflikter.

1. 6 Oppgavens struktur

I dette kapittelet har jeg redegjort for hensikten og bakgrunnen for oppgaven. Jeg har presentert problemstillingen, definert aktuelle begreper og kort nevnt hvordan jeg har avgrenset oppgaven. Til

---

⁵ Moralsk kunnskap. Begrepet *fronesis* er en del av denne oppgavens teoretiske rammeverk. Se 2.4 Aristoteles etikk.

slutt presenterte jeg en kort oversikt over tidligere forskning på området, før jeg avslutningsvis gir en kort oversikt over oppgavens struktur.

I det neste kapitlet vil jeg presentere det teoretiske rammeverket som brukes som analysestrategisk perspektiv på oppgavens empiri. Michel Foucaults perspektiv på moderne styring, governmentality og de tilhørende begrepene styring og makt, danner hovedsatsen i den første delen av det teoretiske rammeverket. Videre legger jeg vekt på Michell Deans tolkning av Foucaults teori om den moderne styring. Deretter tar jeg utgangspunkt i Aristoteles' etikk og hans intellektuelle dyder. Jeg vil også benytte meg av Hans-Georg Gadammers tolkning av Aristoteles intellektuelle dyder, med et spesielt fokus på dydene fronesis og techne, moralsk og teknisk kunnskap.

I kapittel tre gjør jeg rede for metodevalg og metodisk fremgangsmåte. Jeg klargjør det vitenskapsteoretiske utgangspunktet og den forståelseshorisonen jeg gikk inn i forskningen med, før jeg presenterer valg av metode. Jeg beskriver hvordan jeg har gått frem i intervjuforberedelsene og den praktiske gjennomføringen av intervjuene med informantene, samt hvordan empirien har blitt gjenstand for analyse. Deretter avslutter jeg med å redegjøre for de metodologiske og etiske kravene til et forskningsprosjekt.

Fjerde kapittel omhandler presentasjon av det analyserte empiriske materialet. I presentasjonen av datamaterialet har jeg lagt vekt på å få frem informantenes opplevelse av etiske dilemmaer, hvordan ulike forhold påvirker dem i beslutningsprosessen og hvordan forholdene har betydning for handlingsvalget som gjøres. Presentasjonen påvirkes av ”brillene” jeg har på, og har derfor blitt gjort tilgjengelig i lys av den teorien jeg har valgt som sentral og relevant.

Kapittel fem er oppgavens avsluttende kapittel. Her diskuterer jeg forskningens funn. Funnene hører hjemme i en debatt om hvordan man kan tilrettelegge for at profesjonsutøvere, i en hektisk arbeidshverdag, får muligheten til å ta reflekterte og gode etiske valg som er til det beste for brukeren, samt hvordan ulike former for kunnskap forstås i en sosialfaglig sammenheng. Jeg omtaler kort oppgavens begrensninger, kommer med forslag til videre forskning og avsluttende kommentarer.

2. TEORETISK RAMMEVERK

2.1 Innledning

Dette kapittelet tar for seg den teoretiske tilnærmingen som skal benyttes til å belyse oppgavens empiri. Teoriene er hovedsakelig hentet fra fire ulike tenkere. Først retter jeg fokus mot rammene for sosialt arbeids praksisfelt, noe jeg vil tilnærme meg ved bruk av Michel Foucaults begrep *governmentality*⁶, som viser til en moderne form for styring. På grunn av sin tidlige død i 1984 fikk Foucault kun gjort seg noen innledende tanker om *governmentality*-begrepet. Flere sosiologer har tatt opp tråden og arbeidet med å operasjonalisere Foucaults arbeider. Utover Foucaults egne verker, har jeg hovedsakelig valgt å ta utgangspunkt i Mitchell Deans fremstilling av Foucaults *governmentality*-begrep og -analyse i den videre teksten. Enkelte kjernebegreper hører til i en fremstilling av *governmentality*, og begrepene makt og styring er sentrale for å belyse hvordan *governmentality* opptrer i sosialt arbeids praksisfelt. Deretter vil jeg ta for meg deler av Aristoteles' *Nikomakiske etikk* og de tre intellektuelle dyder han skriver om; *episteme*, *techne* og *fronesis*. I tilnærmingen til Aristoteles vil jeg også benytte meg av Hans-Georg Gadammers tolkning av disse dydene, med hovedfokus på *techne* og *fronesis*, og hvordan han finner disse begrepene relevante for sin hermeneutikk.

2.2 Teoretisk tilnærming

Bakgrunnen for at jeg velger tenkere med ulike teoretiske perspektiver handler om at jeg gjennom bruken av deres teorier får belyst kompleksiteten som finnes i praktisk sosialt arbeid. Deres teoretiske begreper skal brukes til å utforske beslutningsprosessene som mine informanter befinner seg i, og handlingsvalgene de utfører. Foucaults arbeid utgjør ikke et samlet teoretisk apparat. Hans begreper og analysemåte er vevet sammen og utviklet i forhold til de konkrete undersøkelsene han foretok. I min bruk av Foucault følger jeg rådet til Foucault-kjenner Roddy Nilsson (2009) om ikke å lese og bruke Foucaults arbeid som en skjematisk fremgangsmåte. I stedet oppfordrer Nilsson til at «[...] den enkelte leser av Foucault må stille sig selv spørsmålet: *Hvad har han at siga mig, og hvad kan jeg bruge ham til?*» (Nilsson 2009, 14). Det vil si at jeg operasjonaliserer begrepene styring og makt, som knytter seg til *governmentality*, og bruker disse som analytiske briller i analysen av empirien. I denne prosessen benytter jeg meg av Foucaults maktbegrep og Deans tolkning av *governmentality* og defineringen av styring som *conduct of conduct* – styring av styringen. Når det kommer til Aristoteles' etikk og de intellektuelle dydene, betegner de tre ulike

---

⁶ Begrepets opprinnelige, franske form er *gouvernementalité*. På norsk har begrepet vært forsøkt oversatt med «regjering» eller «styringsmentalitet» (Naumann 2002). Jeg kommer likevel til å benytte meg av det engelske begrepet *governmentality* i denne oppgaven.

former for kunnskap; episteme som sikker kunnskap, techne som praktisk kunnskap og fronesis som moralsk kunnskap. I Gadammers tolkning av Aristoteles' begreper holder han hovedfokus på skillet mellom kunnskapsformene techne og fronesis og setter spørsmålstegn ved om kunnskapsgrunnet for våre handlinger er teknisk eller moralsk kunnskap? Kapitlet er således et forsøk på å gi en teoretisk ramme som kan bidra til å forstå beslutningsprosessene og handlingsvalgene som finner sted i praktisk sosialt arbeid.

2.3 Foucault og governmentality

Foucault⁷ introduserte begrepet governmentality på 1970-tallet gjennom sine forelesninger «Security, Territory and Population» som omhandler hvordan politisk makt kan forstås (Rose, O'Malley, Valverde 2006, 1). Governmentality viser til det brede spekteret av teknikker og prosedyrer for styring av menneskelig atferd. Governmentality fungerer indirekte og på avstand gjennom Foucaults definisjon av styring som *conduct of conduct* - styring av styringen eller tilrettelegging for selvstyre (Lovelock og Powel 2004, 206; Dean 2006, 31, Øvrelid 2009, 59). Aktørers frihet er en forutsetning for definisjonen av styring som *conduct of conduct*, og definisjonen forutsetter dessuten den samme frihet og kapasiteter hos de som styrer og de som blir styrt (Dean 2006, 49).

Foucault (1991b, 102) ønsker å si tre ting med begrepet governmentality: for det første skal den betraktes som en del av et styringsregime som har befolkningen som sitt mål, og historisk sett oppstår den samtidig med fremveksten av den politiske økonomi. Styringen retter seg mot den enkelte og alle og utviser en bekymring for befolkningens helse, velferd, velstand og lykke. En god styring som sikrer befolkningen disse godene kan oppnås ved å styre gjennom økonomien. Styringen må i seg selv være økonomisk både når det kommer til dens omkostninger og bruk av makt. For det andre innebærer begrepet governmentality en bestemt relasjon mellom styring og andre maktformer, spesielt juridisk makt gjennom lover og regler og disiplinær makt gjennom det Foucault betegner som sekulær pastoralmakt⁸. Foucault (1991a, 102) påpeker at vi bør

---

⁷ Foucault kan hverken sies å være en strukturalist, post-strukturalist eller en postmodernist i det han selv avviste det, og kalte sin vitenskapelige produksjon for «arkeologi» eller «genealogi» (Schaanning, 2002, 493). Arkeologi indikerer at han går i dybden og bedriver «kunnskapsarkeologi» gjennom å undersøke mulighetsbetingelsene for kunnskapsproduksjon. «Genealogi» er hentet fra Friedrich Nietzsche, og betyr tradisjonelt slektsgranskning. Nietzsche og Foucault omdefinierer det til å handle om hvilke fortidige strategier som lever videre i dannelsen av nye vitenskaper, og hvilke faktorer som spiller inn og gjør det mulig for at de ser dagens lys (ibid.).

⁸ Sekulær pastoralmakt betegner en moderne utgave av middelalder-munkenes religiøse bekjennelsesrituale hvor de la frem sine synder for en religiøs autoritet med løfte om frelse som gevinst. I det moderne samfunnet er religiøse autoriteter byttet ut med eksperter som borgerne utsettes for gjennom autoritative innsikter om hva slags livsformer som tjener samfunnsborgerne best (Øvrelid 2009, 61).

betrakte de tre maktformene som en grunnleggende kjede for moderne former for styring. For det tredje betegner begrepet governmentality hvordan staten gradvis har bygget opp et administrativt apparat som består av sikkerhetsapparater som politistyrker, diplomater, helse-, utdannelse- og velferdssystemer, samt mekanismer til regulering av den nasjonale økonomien. Dette administrative apparatet kan betraktes som en taktisk måte å forme, stimulere, dyrke og legge til rette for befolkningen, hvor utøverne av makt i like stor grad befinner seg ute i samfunnet som på toppen av statsapparatet (Foucault 1991a, 102-103; Villadsen 2006, 14-15; Foucault 2002, 68).

Kort oppsummert er governmentality: *«understood in the broad sense of techniques and procedures for directing human behavior. Government of children, government of souls and consciences, government of a household, of a state, or of oneself»* (Foucault etter Rose, O'Malley, Valverde 2006, 1). Foucaults utsagn tydeliggjør hvordan begrepet governmentality viser til den styringen som regulerer befolkningens atferd i form av hvordan vi styres, styrer oss selv og styrer andre. Sosialarbeidere kan på denne måten ses på som et objekt for styring, samtidig som sosialarbeiderne er med på å utvikle teknikker for styring av andre, da først og fremst brukere. Disse teknikker benyttes i en hverdag hvor sosialarbeiderne, gjennom å være en del av velferdssystemet i en administrativ stat, styres og styrer sine egne handlinger. Deres handlinger er videre i stor grad med på å styre andre mennesker og måten andre mennesker styrer seg selv. Sett på denne måten har governmentality relevans for hvordan sosialarbeidernes atferd reguleres, og dermed hvordan de påvirkes og styres i deres beslutningsprosesser. Governmentality kan ses som en overordnet måte å betrakte styringen som utspiller seg i sosialt arbeids praksisfelt, et praksisfelt basert på et velferdsstatlig prosjekt som forsøker å kombinere styring med frihet og selvstendighet.

Foucaults governmentalitybegrep og definisjonen av styring som conduct of conduct skiller seg noe fra andre måter å betrakte styring på. En tradisjonell måte å forstå styring på innebærer en søken etter maktens opprinnelse eller kilde, noe man antar sitter i statsmakten, som et forsøk på å peke ut hvilke aktører som besitter makten og hvorvidt makten er legitim eller ikke (Dean 2006, 41). Det jeg gjerne vil fremheve som relevant for denne oppgaven er hvordan Dean (2006), gjennom sin tolkning av Foucault, ikke betrakter styring som en negativ dimensjon av praksis. I stedet knytter han styring av menneskelig atferd til moralen, og argumenterer for dette på følgende måte: *«Hvis moral forstås som forsøget på at gjøre sig selv ansvarlig for egne handlinger eller som praksis, hvor mennesker gjør deres atferd til genstand for selvledelse, så er*

styring i udpræget grad en moralsk aktivitet.» (Dean 2006, 45). Han fortsetter med å vise til at styring er moralsk, fordi styringen i sine politiske og praktiske dimensjoner, nasjonale regjeringer eller andre styrende organer, med varierende grad av uttaltethet og med basis i spesifikke former for kunnskap, hevder å vite hva som er en god, dydig og ansvarlig atferd for både individer og det kollektivet. Eksempelvis kan det vises til krav om at personer som mottar ulike former for sosiale ytelser skal utføre bestemte oppgaver, for eksempel gå i terapi, delta på kurs o.l. Kravene er knyttet til påstander om hvordan denne gruppen mennesker bør lede seg selv og sitt liv. Styring forsøker å ha innvirkning på hvordan de som styrer og de som blir styrt leder seg selv, og av den grunn blir det en tydelig moralsk aktivitet i styringen (ibid.).

Videre kan styring betraktes som en type aktivitet som former aktørers handlingsfelt og forsøker å gi friheten form (Dean 2006, 48). De som styrer er frie aktører og kan handle og tenke på mangfoldige måter. Nikolas Rose (1999, 4) påpeker: *«To govern human is not to crush their capacity to act, but to acknowledge it and to utilize it for one's own objectives.»* Dette kan understreke styringens kompleksitet, noe Dean (2006) bruker for å begrunne at styring kan kalles en kunstform. Styring omfatter kunnskap om hvem og hva som skal styres, og om teknikker og mekanismer for å oppnå sine mål. Fremfor alt benytter styringen seg av en mer eller mindre gjennomtenkt ledelse av atferden til den som blir styrt (Dean 2006, 55). Gjennom å betrakte styring som en kunstform understrekes det at styringsaktivitet blant annet krever dyktighet, fantasi, tilpasning, bruken av ferdigheter, praktisk kunnskap, dømmekraft og intuisjon (ibid.). Den moderne styringskunsten erstatter ikke disiplinær eller juridisk makt, men omformer dem slik at de utøves på en måte med bekymring for befolkningen som mål, i overensstemmelse med den kunnskap og de tekniske redskaper som er forbundet med det (Dean 2006, 57).

Oppsummerende kan det sies at styring handler om, gjennom ulike teknikker og mekanismer, å påvirke folks atferd i en retning slik at de blir i stand til å styre seg selv i overensstemmelse med styringens skiftende mål. Foucault analyserer makt som forskjellige former for teknikker med tilhørende teknologier (Nilsson 2009, 77). Teknikken står for selve handlingen mens teknologi står for den kunnskapen som knytter seg til en bestemt teknikk. Styring kobles i dette sammen med makt. Foucaults maktbegrep blir så omfattende at det nesten oppløses, fordi alt er makt. Jeg vil derfor utdype hvordan jeg forstår og benytter meg av Foucaults maktbegrep.

2.3.1 Makt

Makten er allestedsnærværende fordi den oppstår i hvert øyeblikk og i enhver relasjon mellom ett punkt og et annet (Foucault 1999b, 104). Den er likevel ikke en bestemt struktur eller en bestemt styrke som personer kan være utstyrt med; *makten er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn.*» (Foucault 1999b, 104). Foucault understreker at det ikke finnes maktfrie forhold (Nilsson 2009, 87). Men at makten finnes over alt betyr ikke at alt er makt. Makt er ikke noe som skal erverves, berøves eller deles, det er noe som utøves fra forskjellige utgangspunkt i et vekselspill mellom ulike og bevegelige forhold (Foucault 1999b, 105). På den måten er ikke nødvendigvis maktrelasjoner determinerende. Man kan heller forstå Foucault på den måten at makt inngår som et ledd i alle sosiale relasjoner, både på vår arbeidsplass og i våre mest intime relasjoner. Det er maktrelasjonene som påvirker og beveger våre handlinger og handlingsområder. Maktrelasjonene er både intensjonale og ikke-subjektive, og ingen makt utøves uten hensikt og mål. Det betyr ikke at makten er resultatet av et individuelt subjekts valg eller beslutning (Foucault 1999b, 106). Enhver maktrelasjon innebærer alternative muligheter, og av den grunn vil det i enhver maktrelasjon også være et visst spillerom for motmakt og motstand. Denne motmakten eller motstanden er et resultat av maktens relasjonelle karakter og en følge av å se på makten som relasjonell er at den aldri kan elimineres (Foucault 1999b, 107)

Foucault var ingen motstander av makten og ønsket på ingen måte å avskaffe maktforholdene. Dette blir tydelig gjennom hans påstand om at makten er produktiv. Det er vesentlig i denne oppgaven at makten således kan være en positiv kraft, i betydningen at den er en kraft som produserer og konstruerer kunnskap og sannhet om samfunn og subjekter (Nilsson 2009, 83). På den måten kan makten, med sin produktive og allestedsnærværende karakter, ses som et forhold som påvirker beslutningsprosessene som foregår i sosialt arbeids praksisfelt og på den måten har betydning for handlingsvalgene som gjøres. Foucault legger videre vekt på hvordan makt er en aktivitet som hverken kan besittes eller eies, den kan kun brukes. På den måten kan ikke makten lokaliseres til ett punkt (ibid., 81- 82). Makten kan kun finne sted, og er kun virkningsfull i relasjoner mellom individer som er frie og har mulighet for å handle. Frihet står på den måten ikke i motsetning til makt, men er heller en forutsetning for makten. Frihet forsvinner i det makten utøves (Foucault 2003, 139). På den måten har Foucaults maktbegrep karakter av å være en type handlingsbegrep som beskriver den kraft som produserer en spesiell form for kunnskap og sannhet. Makten fremstår som selve dynamikken som driver og skaper samfunnet, institusjoner og individer. Et samfunn uten maktrelasjoner er en abstraksjon mener Foucault (ibid., 140). Han understreker at maktrelasjoner og styrkeforhold er ustabile, konstant utfordrende og alltid

mulig å forandre (Nilsson 2009, 88). Det var maktens virkinger, fremfor makten i seg selv som interesserte Foucault (2003, 126), noe som er relevant i tilnærmingen til denne oppgavens empiri. Oppgaven skal ikke være et forsøk på å lokalisere makten i sosialt arbeids praksisfelt, men heller å søke forståelse av hvordan makten virker, og dermed er med på å styre sosialarbeidernes beslutningsprosesser og handlingsvalg.

I denne oppgaven skal det ikke foretas en fullstendig governmentalityanalyse, men fokus rettes mot hvordan ulike forhold påvirker sosialarbeideres individuelle praksis, og på den måten danner grunnlaget for at de handler på den måten de gjør. Dean inspireres av Deleuzes (1991) arbeid i sin fremstilling av ulike dimensjoner som praksisregimer kan analyseres ut i fra (Dean 2006, 70). Jeg griper derfor fatt i dimensjonen Dean kaller styringens *techne* – fastsatt som styringens tekniske aspekt, og vil spørre etter de teknikker og mekanismer som bidrar til at autoritet blir konstituert og styring gjennomført i utøvelsen av praktisk sosialt arbeid. Jeg oppfatter at Deans begrep *techne* er sammenfallende med måten Aristoteles bruker begrepet. Jeg ønsker derfor å utvide perspektivet ved å benytte Aristoteles og Gadammers tolkning av Aristoteles arbeid. Videre vil jeg også utvide det moralske aspektet i styringen av menneskelig atferd gjennom kunnskapsformen Aristoteles kaller *fronesis*.

2. 4 Aristoteles' etikk

Hva som er rett og galt, hvordan gjøre det rette og hva som skjer når vi handler er spørsmål som har vært stilt siden antikken og fortsatt stilles i dag. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i deler av Aristoteles' etikk i tilnærmingen til å forstå hvordan mennesker handler. Slik jeg ser det, er det mulig å tolke Aristoteles på en slik måte at en del av det han skriver kan bidra til en videreutvikling av sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag. I den sammenheng er det viktig å erkjenne tidsavstanden som ligger mellom tenkningen i Aristoteles' tidsalder og i nåtiden, og være bevisst hva tidsavstanden betyr for lesningen av Aristoteles' etikk. En tekst blir forstått ut i fra den tiden den blir fortolket i, og den måten teksten fremstår for fortolkeren. Tekstens mening, avhenger ikke bare av forfatteren og de han opprinnelig skrev for (Gadamer 2004, 282). Meningen jeg legger i Aristoteles' tekst blir på den måten bestemt av min historiske situasjon, og dermed hele historieførløpet.

Er det slik at regler og prinsipper er med på å styre den menneskelige handlingen slik at vi finner dyden i midten⁹? Eller er menneskets moralske karakter en nødvendighet for at regler og prinsipper

---

⁹ Begrepet "dyden i midten" kan føres tilbake til Aristoteles, og refererer til at de gode dydene er en middelvei mellom to ytterligheter (Christoffersen 2005). For eksempel er mot en mellomting mellom feighet og overmot. Målet er den

skal få betydning i praksis? Det er sammenhengen mellom handling, person og kontekst som er utgangspunktet for Aristoteles' etikk. Han viser til at moralske handlinger har opprinnelse i det personlige, og ser nødvendigheten av å utvikle en personlig moralsk karakter for å kunne handle moralsk (Øvrelid 2009, 68). Menneskelig handling er en vesentlig del av sosialt arbeid og moralsk handling kan være avgjørende for kvaliteten på arbeidet som blir gjort. Mennesket står i en spenning mellom allmenn kunnskap og den partikulære kontekst når det handler. I den konkrete situasjon spiller våre egne erfaringer en vesentlig rolle.

I sin *Nikomakiske etikk* beskrev Aristoteles intellektuelle dyder, og det er disse jeg skal gripe fatt i her. Aristoteles deler de intellektuelle dydene inn i tre former for kunnskap; episteme, techne og fronesis. Episteme er en teoretisk dyd og representerer en type kunnskap som er universell og allmenngyldig. Kunnskapsformen episteme oppviser uforanderlighet. Et eksempel på denne teoretiske formen for kunnskap innenfor naturvitenskapen er å finne innen logikk, fysikk, matematikk og naturens lover. Slik jeg forstår Aristoteles' fremstilling av episteme henviser den til naturvitenskapen og dens kausale forklaringer og lovmessigheter. Da synet på kunnskap har endret seg siden Aristoteles' tid, velger jeg, ut i fra det kunnskapssamfunnet vi lever i i dag, å tolke Aristoteles' begreper på den måten at episteme også henviser til samfunnsvitenskapelig kunnskap. Dermed viser episteme i denne oppgaven til den faglige og teoretiske kunnskapen som ligger til grunn for sosialt arbeid. Den andre formen for kunnskap, techne, er av mer teknisk karakter. Techne kan beskrives som en teknikk og en ferdighet. Denne formen for kunnskap kan for eksempel forstås som håndverkerens kunnskap. En kunnskap det er behov for når noe skal utformes eller lages ut i fra et gitt materiale. Fronesis er den tredje formen for kunnskap og den moralske kunnskapsformen. Fronesis er en situasjonsbestemt kunnskap om hva som kreves når, på hvilken måte og av hvem. Aristoteles introduserer sin forståelse av fronesis som klokskapen hos de menneskene som har kommet til full forståelse av hva som er godt eller skadelig for mennesket (Aristoteles 1999, 115¹⁰), og setter oss i stand til å vurdere hva den enkelte situasjonen krever av oss. Men metoden må rette seg etter gjenstanden, og den som vil forstå forskjellige situasjoner må gå frem på ulike måter (Berg Eriksen 1999, XXXV). Aristoteles legger i dette avgjørende vekt på erfaring, og han gir person- og kontekstavhengige erfaringer, også sanseerfaringer, en vesentlig plass i kunnskapsbegrepet. Gjennom oppdelingen av tre ulike former for kunnskap viser han hvordan moralsk kunnskap er likeverdig andre typer kunnskap (Ellefsen 2005, 26).

---

gygne middelvei. Aristoteles sa det på denne måten: *"Med hensyn til frykt og selvtillit er motet en mellomting. ...den som har overdreven selvtillit, er overmodig, den som har overdreven frykt eller for liten tillit, er feig"* (Aristoteles 1999, 33).

¹⁰ Den nikomakiske etikk 1140b5-16

Alle de tre formene for kunnskap forholder seg til sannheten, og gir sann kunnskap. Hver for seg er den enkelte kunnskapsformen den beste på sitt felt. Når det kommer til tilegnelse av kunnskap, skilles måten de tre kunnskapsformene læres på fra hverandre. Episteme må læres gjennom teoretisk tilnærming. Techne, som en form for praktisk kunnskap, som læres gjennom praktisk tilegnelse, og fremgangsmåten kan overføres til andre situasjoner eller gjøremål av samme type. Et eksempel kan være hvordan en sosialarbeider, gjennom ferdighetstrening lærer hvordan ulike elementer skal være en del av en klientsamtale. Det er en innøvd ferdighet som kan glemmes dersom den ikke utøves. Fronesis er en kunnskap som er mer foranderlig og av en annen karakter enn episteme og techne. Mens episteme er opptatt av det universelle og techne det konkrete, ser fronesis på forholdet mellom det universelle og det spesielle. Fronesis er en form for kunnskap som læres gjennom praktisk skiftende situasjoner, og det er kontinuerlig behov for vurderinger, drøftinger og valg.

2.4.2 Gadammers tolkning av Aristoteles' intellektuelle dyder

Aristoteles' etikk er relevant for Hans-Georg Gadammers hermeneutikk¹¹, i det de interesserer seg for det samme (Gadamer 2004, 297). Aristoteles er opptatt av den riktige avveiningen av hvilken rolle fornuften spiller i den moralske handlingen, og det er dette som interesserer Gadamer: *«for det drejer seg om en fornuft og en viden, som ikke er adskilt fra en tilblivet væren, men som tværtimod både er bestemt af og er bestemmende for væren.»* (Gadamer 2004, 297).

I *Den nikomakiske etikk* gjør Aristoteles rede for en etikk som har universelle trekk, men på den andre siden handler deler av verket om partikulære situasjoner. Det kan trekkes en parallell fra det generelle ved Aristoteles' etikk til Gadammers søken etter sannhet og forståelse: mennesket som et kontinuerlig tolkende vesen, på søk etter å forstå og å finne sannheten i de ulike fenomenene det konfronteres med (Østnor 2004, 65). Som Aristoteles' etikk har også Gadammers hermeneutikk en partikulær side; enkeltindividets unike situasjon i verden og den enkeltes fordommer¹². Utover dette møter også den enkelte tekster eller andre handlende mennesker i situasjoner som hver for seg er

---

¹¹ Hermeneutikk kommer fra det greske ordet hermeneuein, som betyr å forstå, fortolke og tyde, og gjør det mulig for forskeren å forstå helheten ut fra enkeltdelene, og enkeltdelene ut fra helheten (Gadamer 2003, 33). Det er snakk om en sirkelbevegelse hvor forståelsen hele tiden går fra helhet til del og tilbake til helheten (ibid.) Konteksten er essensiell i hermeneutikken, og mening skapes, fremtrer og kan bare forstås ut i fra den partikulære konteksten hvor den finner sted (Widerberg 2001, 24). Gadamer henter inspirasjon til sitt begrep om hermeneutikk hos Martin Heidegger og hans fokus på menneskets tilværelse og dets forståelse av verden som tolkende vesener. Gadammers hovedverk *Sannhet og Metode*, har tydelig sitt metodiske opphav i fenomenologien (Gadamer 2004, 482), og det er her Gadamer viser hvordan Aristoteles etikk er relevant for hans hermeneutikk.

¹² Se definisjonen av Gadammers bruk av begrepet fordom i metodekapittelet 3.4 s. 27.

unike og partikulære. Dette skjer altså i lys av noe universelt, nemlig den enkeltes forsøk på å forstå og å finne sannheten. Den forståelse og sannhet Gadamer søker finner han i partikulære situasjoner – der han er (ibid.).

Gadamer tar utgangspunkt i Aristoteles' kritikk av Platons tanke om *det godes idé* som et universelt begrep. I stedet for å betrakte det gode som en intellektuell idé, spør Aristoteles etter «...*hvad der er det gode med hensyn til menneskets handlinger.*» (Gadamer 2004, 287; Aristoteles 1999, 8). For Aristoteles er ikke moralsk kunnskap en objektiv kunnskap. Den enkelte person møter ikke på en situasjon «*som han blot konstaterer; tværtimod er han umiddelbart ramt av det han erkender. Det drejer sig om noget, han skal gøre*» (Gadamer 2004, 299; Aristoteles 1999, 110-127). Det er her den objektive kunnskap ikke strekker til fordi mennesket kjenner seg selv:

”et handlende væsen, og den viden, som det på denne måde har om seg selv, søger ikke at konstantere, hvad der er. Den handlende person beskæftiger seg derimod med det, der ikke alltid er det samme, og som også kan være anderledes. Heri finder han det punkt, hvor han handlende skal gribe inn. Hans viden skal lede hans handlen.”(Gadamer 2004, 299).

Skillet mellom episteme og fronesis er viktig for Gadamer, men han fremstiller likevel skillet mellom *techne* og *fronesis* som det viktigste skillet (Gadamer 2004, 301). Altså, han stiller spørsmålet om hvordan Aristoteles skiller de to kunnskapsformene fra hverandre, da en moralsk handlende person også må velge de rette midlene for utførelse av handlingen, og gjøre en like veloverveid handling som håndverkeren. Ut i fra Aristoteles sin analyse av *fronesis* retter Gadamer fokuset på hva som skiller *fronesis* fra *techne*.

Da *techne* er en teknikk som kan læres er det også en lærdom som siden kan gå tapt. *Fronesis* på den andre siden er noe som hverken kan innøves på samme måte som teknikk, eller som kan glemmes igjen (Gadamer 2004, 302). Instruksjonene som finnes for de to typene kunnskap, for eksempel modeller eller arbeidstegninger, er av ulik karakter. En modell eller en arbeidstegning forklarer blant annet hvordan noe skal settes sammen, og hvilke verktøy som skal brukes for å få dette til. Instruksjonen kan puttes vekk når arbeidet er utført, og tas frem igjen når det er behov for den. Moralsk kunnskap derimot er kun å betrakte som skissemessige tommelfingerregler for riktig handling som er med oss hele tiden, og kommer kontinuerlig til uttrykk i konkrete situasjoner. «*Han (Les Aristoteles) oppfatter ikke selv de idealbilleder, der han beskriver, som en viden der kan læres. De har kun gyldighed som skemaer og konkretiseres alltid først i den situasjonen, hvori man skal*

handle.» (Gadamer 2004, 305). Vi befinner oss hele tiden i konkrete situasjoner hvor det kreves moralsk kunnskap. Vi kan hverken velge når de kommer, eller velge de bort.

Den andre årsaken til at Gadamer finner Aristoteles' etikk relevant handler om at forholdet mellom mål og middel er begrepsmessig ulikt i techne og fronesis. (Gadamer 2004, 305). Ifølge Aristoteles er det ikke mulig å skille mellom mål og middel på samme måte i de to kunnskapsformene. Målet for techne er en sak eller et bestemt produkt, og målet er tydelig og kan fremstå som gitt. *«Hvor der findes en techne, må man lære den, og dermed véd man også hvordan man skal finne de riktige midler.»* (Gadamer 2004, 305). Moralsk kunnskap kan ikke læres på samme måte, og det er heller ikke mulig på forhånd å forutsi akkurat når kunnskapen kreves fordi den må forholde seg til øyeblikket, eller situasjonen. For fronesis er målet hele livet, der nye vurderinger og selvovertveielser kreves kontinuerlig; *«den moralske viden alltid og ubetinget krever rådslagning med sig selv.»* (Gadamer 2004, 305). Mål og middel smelter på en måte sammen i fronesis når *«overveielser over midlet selv er en moralsk overvejelse og det, der konkretiserer målets moralske riktighed.»* (Gadamer 2004, 307). Dersom teknisk kunnskap var tilgjengelig, ville ikke denne overveielser være nødvendig.

Det tredje aspektet Gadamer finner interessant, dreier seg om den ulike menneskeforståelsen det er mellom techne og fronesis. I techne kreves det ikke at man forstår eller forholder seg til andre, mens det i fronesis derimot er forholdet til andre og forståelsen som står sentralt. Mer konkret kan det sies å handle om forholdet mellom rådgiveren og den som mottar råd. Når det skal gis råd i et teknisk spørsmål holder det at rådgiveren har god kunnskap og erfaring i det aktuelle faget. I moralske spørsmål derimot, kreves det et personlig engasjement mellom den som gir råd og den som mottar rådet, noe som bare er mulig dersom: *«også den andre personen søker det rette»* (Gadamer 2004, 307). På den måten blir den som gir og den som mottar råd knyttet sammen. Denne tilhørigheten mellom aktørene er en forutsetning for forståelse og for at aktørene ikke bare blir uberørte tilskuere. Gadamer knytter dette til begreper som innsikt og medfølelse, og beskriver en innsiktsfull person som en som er *«parat til at acceptere den andens spesielle situasjon, og derfor er han for det meste også tilbøielig til at vise overbærenhed og at tilgive.»* (Gadamer 2004, 308). Det er nettopp gjennom dette han klargjør at moralsk handling i praksisfeltet ikke handler om teknisk kunnskap.

Gadamer mener problemet i det moderne samfunnet er hvordan techne har overtatt for fronesis, og at teknisk kunnskap har degradert praksis til teknikk (Bernstein 1987, 207). Mulighetene for å styre midlene ut i fra bestemt mål er flere i dag enn de var tidligere. Bruk av teknikker og teknologi

overtar på stadig flere livsområder, noe som senker kravene til personlige avgjørelser. Gadamer hevder at det faktum at techne trenger seg frem gjør at praksis blir utarmet. I stedet skulle praksis vært preget av fronesis, den moralske kunnskapen hvor verdiene har en viktig plass (ibid.). Ses dette i sammenheng med Deans syn på at det i styring, gjennom bruk av ulike teknikker og midler, også er et moralsk aspekt, kan det stilles spørsmålsteget ved om det praksisbilde Gadamer viser til nødvendigvis er så entydig.

2.5 Presisering av oppgavens analytiske spørsmål

Denne oppgaven omhandler hvilke forhold som kan spille inn i beslutningsprosessen når en sosialarbeider befinner seg i et etisk dilemma, og hvordan forholdene tillegges betydning. Oppgavens analytiske blikk tar utgangspunkt i begrepet governmentality og hvordan makt og styring innskriver seg i sosialarbeidernes tankemåter og handlinger, og kan dermed betraktes som elementer i sosialt arbeids praksisfelt. Makt og styring kommer til syne gjennom hvordan sosialarbeidere både er objekt for styring samtidig som de utvikler teknikker og mekanismer for styring av seg selv og andre. Hvordan styres sosialarbeidere, hvordan styrer de seg selv og hvordan styrer de igjen andres handlinger? Styringen betraktes ikke som en negativ dimensjon, men har et moralsk aspekt da styring også skjer gjennom lover og regler og internaliseringen av normer. Techne betraktes som et overordnet begrep for teknisk kunnskap og de styringsteknikker og -mekanismer som tas i bruk i praksissituasjoner hvor målet er tydelig, teknikkene er lært og måten det handles på kommer an på sosialarbeiderens kunnskap og erfaring. Fronesis forstås som et overordnet begrep for den moralske kunnskapen som benyttes i situasjoner som krever kontinuerlig vurdering og selvoverveielser. Episteme viser til den teoretiske og faglige kunnskapen som ligger til grunn for utøvelsen av sosialt arbeid.

I praksis kombineres disse tre kunnskapsformene i utøvelsen av det gode skjønn. I denne oppgaven operasjonaliseres skjønnotøvelse ved å gå til begrepet praktisk dømmekraft. Den praktiske dømmekraften forstås i denne oppgaven som sosialarbeidernes evne til å vurdere hva hver situasjon krever, og avgjør hvor stor vekt det skal legges på de ulike kunnskapsformene teoretisk, teknisk, eller moralsk kunnskap i skiftende praksissituasjoner. Den praktiske dømmekraften kommer til syne gjennom handlingsvalgene som gjøres i hverdagen.

Ved hjelp av det teoretiske rammeverket forsøker jeg å identifisere hvordan den tekniske kunnskapen, gjennom styringsteknikker, -mekanismer, og den moralske kunnskapen kommer til syne i praktisk sosialt arbeid. Da jeg betrakter den teoretiske kunnskapen som implisitt i

sosialarbeidernes praksisutøvelse vil jeg ikke ha fokus på å identifisere den eksplisitt i denne studien. I tilnærmingen til empirien benytter jeg meg av forskningsspørsmålene: *Hvordan påvirker ulike styringsformer som lover og regler, disiplineringsteknikker og internalisering av normer sosialarbeidernes handlingsvalg?* og *Hvordan spiller skjønn inn i beslutningsprosessen?*

2.6 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg presentert det teoretiske rammeverket som skal brukes som analysestrategisk perspektiv på oppgavens empiri. Jeg har drøftet hvordan Foucaults begrep *governmentality*, ved hjelp av begrepene *makt* og *styring* forstås som styringen som regulerer befolkningens atferd i form av hvordan vi styres, styrer oss selv og styrer andre. Videre har jeg vektlagt Michell Deans tolkning av Foucaults *governmentality*-begrep, og dimensjonen Dean kaller *styringens techne* - styringens tekniske aspekt. Gjennom å gripe fatt i denne dimensjonen vil *governmentality* via *makt* og *styring* komme til syne gjennom ulike styringsformer, -teknikker og mekanismer. Dean betrakter *styring* som en form for kunst samtidig som han erkjenner *styringens* moralske aspekt. Dette bidrar til å forstå *styring* på en måte som er med på å forme vår egen og andres atferd i overensstemmelse med den rådende kunnskapen i vår velferdsstat.

Videre har jeg trukket fram elementer fra Aristoteles' etikk og Gadamer's tolkning av Aristoteles' intellektuelle dyder, med fokus på *techne* og *fronesis*. *Techne* er å forstå som de teknikkene og innlærte praktiske ferdighetene vi benytter oss av, mens *fronesis* forstås som den moralske kunnskapen som kun tilegnes gjennom erfaring i konkrete situasjoner. Jeg har rettet fokuset mot hvordan Gadamer fremstiller forskjellen mellom de to dydene når det kommer til innlæring, mål og middel og menneskeforståelse i søken etter hva som skiller de to fra hverandre. Det er det moralske aspektet som til slutt er avgjørende for hvordan de to dydene kan skilles fra hverandre. Begrepene skal brukes til å belyse beslutningsprosessene som foregår i handlingsfeltet.

I kapittel fire, hvor empirien presenteres, fokuserer jeg spesielt på hvordan ulike forhold virker inn i beslutningsprosessen – hvordan de virker inn og på bruken og produksjonen av ulike former for kunnskap i praksisfeltet. Fremfor å ta våre handlingsvalg som selvfølgelige og gitte, ønsker jeg å benytte valgte teori i en analyse som problematiserer de umiddelbare selvfølgelighetene som fremstår i praksisfeltet. Begrunnelsen for valg av det teoretiske rammeverket er den komplekse virkeligheten sosialarbeiderne tar sine handlingsvalg i, som får meg til å stille spørsmål ved de grunnleggende sidene av *styring* og *skjønnsutøvelse*. Empirien har blitt gjort tilgjengelig gjennom bruk av kvalitativ metode, noe jeg vil gå nærmere inn på i det neste kapittelet.

3. METODE

3.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg ta for meg den metodiske tilnærmingen som er lagt til grunn for oppgaven. Jeg starter med en presentasjon av den vitenskapsteoretiske plattformen før jeg gjør rede for min egen forståelseshorisont og plass i forskningsfeltet. Deretter gir jeg et innblikk i valg av metode, praktisk fremgangsmåte og refleksjoner gjort underveis i prosessen. Kapittelet avrundes med en gjennomgang av de etiske problemstillingene jeg har stått ovenfor. Valgene i denne forskningsprosessen kan sies å ha blitt tatt i en sirkulær prosess, gjennom bevegelse frem og tilbake mellom tema, problemstilling og kunnskapsinteresse.

3.2 Vitenskapsteoretisk tilnærming

I denne oppgaven er sosialarbeideren i fokus, og som forsker søker jeg etter den forståelse og mening sosialarbeiderne tillegger sine opplevelser i praksisfeltet. Med bakgrunn i et kunnskapssyn om at virkeligheten er uatskillelig fra den enkeltes opplevelse blir sannheten å forstå som det som fremstår for den enkelte, i kraft av at han eller hun lar det komme til syne (Gadamer 2003, 16-32, Gadamer 2004, 481). Det er altså ikke mulig å oppnå en objektiv og sann forståelse av væren. Forståelse kan ses på som en sannhetshendelse hvor en sak eller problemstilling ses i et nytt lys, og som gir oss en ny forståelse av oss selv (ibid.). En slik fortolkning, hvor målet er å forstå meningen den andre tillegger sine opplevelser i lys av dialektikken mellom helhet og del, kan sies å være inspirert av hermeneutisk fenomenologi. Fortolkning er ikke noe som fra tid til annen kommer etter, eller i tillegg til forståelsen. Forståelse er alltid fortolkning, og på den måten blir fortolkning forståelsens eksplisitte form (Gadamer 2003, 45).

3.3 Bevissthet om egne fordommer og rolle i feltet

Det er både fordeler og ulemper med å være forsker i eget felt. Posisjonen kan sikre en nærhet og et engasjement til fagfeltet, samtidig kan det være utfordrende å ha den nødvendige distansen til det som undersøkes (Kvale og Brinkmann 2009, 92). Som forsker i eget fagfelt står man i fare for å være så involvert i faget at det er vanskelig å se helheten og konsekvenser, mens det på den andre siden sikrer at den som forsker har opplevelser og erfaringer om de situasjoner som beskrives (ibid.).

Forståelse forutsetter forforståelse (Widerberg 2001, 24), og i følge Gadamer (2004, 246) er fordommer en betingelse for forståelse. «'Fordom' behøver altså slet ikke betyde en falsk dom. Det ligger i begrepet at den kan vurderes positivt og negativt...» (Gadamer 2004, 258). Fordom blir da å

forstå som nøytralt og ikke noe negativt vi må kvitte oss med. Konteksten fordømmen opptrer i er avgjørende for om den knyttes til noe positivt eller negativt, riktig eller galt, godt eller dårlig (ibid.). Som forsker og sosialarbeider sitter jeg inne med kunnskap og erfaringer relatert til sosialt arbeidspraksisfelt og møter med etiske dilemmaer. Det kan være positivt på den måten at man har en forståelse for at sosialarbeiderne handler som de gjør i noen situasjoner, og ut i fra det kan stille relevante spørsmål. På den andre siden kan en delvis nærhet til eget forskningsfelt innebære at man "overforstår" sosialarbeiderens situasjon, eller er kritisk til den andres handlemåte. Jeg har selv kjent på ubehaget ved å ta handlingsvalg i situasjoner hvor det var vanskelig å se hva som var den riktige handlingen, og hvor beslutningen hadde stor betydning for brukeren. Det jeg derimot har reflektert lite over, er hva som påvirker meg i den ene eller den andre retningen, og bidrar til at jeg tar de valgene jeg tar.

Fordommer, i tillegg til kunnskaper og erfaringer kaller Gadamer (2004) for forståelseshorisont. Forståelseshorisonten baseres på tidligere erfaringer og er, slik Gadamer ser det, bestemmende for hvordan man ser verden i dag (ibid.). Sett på denne måten, vil min forståelseshorisont i møte med informantene også være preget av mine tidligere erfaringer i livet generelt og som sosialarbeider spesielt. Av den grunn har jeg vært opptatt av å bli bevisst mine egne fordommer, for som Gadamer sier; ved å være bevisst på og åpen om egne fordommer vil disse miste sin dømmende kraft (Gadamer 2003, 42). Tilegnelse av kunnskap om temaet, samt drøfting av egne fordommer med andre som har kunnskap på området, er etter mitt syn en god måte å bli bevisst på egne fordommer slik at de mister den dømmende kraften og er tilstedeværende som noe nøytralt. Forskeren skal altså "se" med informantenes øyne, men forstå på grunnlag av egen forforståelse i form av fordommer. For å mestre denne oppgaven er det viktig at forskeren har en viss avstand til det som studeres (Aase og Fossåskaret, 2007).

Det at jeg som forsker ikke hadde noen direkte tilknytning til informantenes arbeidsområde ga meg en viss form for distanse under gjennomføringen av intervjuene. Jeg kunne være fri i min undersøkende rolle, og trengte ikke ta hensyn til om jeg kom i noen form for lojalitetskonflikt. Det kan tenkes at mine informanter ble påvirket av min rolle som utenforstående forsker. De ga uttrykk for en åpenhet og ærlighet i sine besvarelser som det står stor respekt av.

3.4 Metodologisk tilnærming

Metode er noe enhetlig, og erkjennelsesidealet for metodebegrepet består i at vi følger den samme erkjennelsesveien så bevisst at det vil være mulig å følge den samme veien på ny (Gadamer 2003,

21). Vitenskapens fremgangsmåte kjennetegnes ved at man følger veien som er gått tidligere, igjen og igjen (ibid.). Kvale og Brinkmann (2009) skriver at metode betyr veien til målet, og metodevalget gjøres på bakgrunn av undersøkelsens formål og problemstilling. Det dreier seg om å samle inn, analysere og tolke data, og de viktigste kjennetegnene er systematikk, grundighet og åpenhet (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2004). Metode skal hjelpe oss til både å se mulighetene og begrunne valgene vi tar. Kunnskap om vitenskap fordrer et sett av normer og verdier og kalles metodologi. Metodologi er et middel for å sikre at vitenskapelig virksomhet får fram så eksakt og god kunnskap som mulig (Tranøy 1986).

Grovt sett kan en skille mellom kvalitative og kvantitative metoder i forskningen. En kvalitativ metode kjennetegnes ved at målet er å gå i dybden fremfor i bredden (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2004). Hensikten er å få fram fyldige beskrivelser og det er gjerne få enheter som undersøkes. Tekst, fremfor tall – vil være et sentralt uttrykk og arbeidsmateriale. Kvantitative metoder vil på sin side ofte operere med større utvalg, standardiserte spørreskjemaer, innsamling av data og kvantifisering av erfaringer. Statistisk analyse er sentralt i kvantitativ metode. Forskningsspørsmålet som stilles er utslagsgivende for hvilken metode som velges (ibid.). Metodene kan ikke anses som gode eller dårlige i seg selv, men de må vurderes ut i fra om de er mer eller mindre egnet til det formålet de skal brukes til. Metodevalg er også et uttrykk for bestemte vitenskapssyn og samfunnsforestillinger, og er av den grunn ikke nøytrale.

Den overordnede problemstillingen for mitt forskningsprosjekt er som nevnt innledningsvis: *Hvilke forhold spiller inn i beslutningsprosessen når en sosialarbeider befinner seg i et etisk dilemma og på hvilken måte har de ulike forholdene betydning for handlingsvalget som gjøres?*

Problemstillingen har utgangspunkt i praksisfeltet og de erfaringene den enkelte sosialarbeider har hentet der. Jeg så det derfor som nødvendig å ha en kvalitativ tilnærming for å søke innover etter mening, struktur og sammenheng, fremfor kvantitativ forskning hvor det ville blitt søkt etter hyppighet, utbredelse og signifikans.

Jeg har ikke vært ute etter å finne et spesifikt forhold som, mer enn noe annet, påvirker sosialarbeideres handlingsvalg når de befinner seg i etiske dilemmaer. Formålet med undersøkelsen var å få tak i sosialarbeidernes subjektive opplevelser og refleksjoner rundt hvilke forhold som påvirker deres handlingsvalg og hvilke refleksjoner de gjør seg rundt sine opplevelser.

Forskningsintervju ble et naturlig valg av metode, da det egner seg særlig godt til å kunne få en forståelse av hvordan individer fortolker ulike fenomen (Widerberg 2001), samtidig som det gir mulighet til å få frem nyanser og en dypere innsikt i informantenes livsverden¹³. Som metode fremstilles forskningsintervju som egnet til å fremskaffe kontekstuell kunnskap, og intervjuers rolle er å utforske hva som befinner seg under overflaten gjennom å stille utdypende spørsmål. Det er nettopp det som er målet ved bruk av det kvalitative intervjuet, få frem beskrivelser av informantens livsverden, for deretter å fortolke fenomenene som kommer frem i intervjusituasjonen (Kvale og Brinkmann 2009). Jeg tilstreber å fortolke det empiriske materialet i lys av den intersubjektive virkeligheten, og se yrkesutøvelsen i lys av fagkulturen og etter hvert i lys av enda større sirkler av sosiale, kulturelle og historiske rammer.

3.5 Praktisk framgangsmåte

I dette avsnittet vil jeg presentere framgangsmåten for innsamlingen av datamaterialet og arbeidet som ble gjennomført i forskningsprosessen. Prosessen har ikke foregått lineært, slik det fremstilles i dette avsnittet, det har derimot vært en prosess hvor jeg har beveget meg frem og tilbake mellom de ulike delene.

3.5.1 Igangsetting og godkjenning

Ettersom jeg skulle intervju sosialarbeidere om deres nære opplevelser var jeg usikker på om jeg ville få kontakt med sensitive opplysninger. Jeg rådførte meg derfor med Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD) i forhold til om jeg måtte søke om godkjenning av studien, noe de fortalte at ikke var nødvendig i mitt tilfelle.

3.5.2 Populasjon og utvalg

For å få en viss variasjon i datamaterialet, noe som bidrar til å få fram bredde, mangfold og nyanser ved et fenomen (Malterud 1996), valgte jeg å gjøre et strategisk utvalg. Et strategisk utvalg vil si at forskeren har bestemt hvilken målgruppe forskningen retter seg mot for å samle nødvendig data (Johannessen, Tufte og Kristoffersen 2004). Populasjonen i denne undersøkelsen er yrkesaktive sosialarbeidere i Norge, en gruppe profesjonsutøvere som arbeider på en rekke arbeidsfelt. Det første utvalgsriteriet ble derfor arbeidsfelt. Valget falt på NAV, fordi NAV representerer en av hovedarenaene for sosialt arbeid, og et stort antall sosialarbeidere jobber i NAV. Jeg ønsket å intervju personer som hadde gjennomført profesjonsutdanning som sosionom. Det utgjorde utvalgsriterium nummer to. Det tredje utvalgsriteriet dreide seg om geografisk avgrensning. Det

---

¹³ Begrepet livsverden er hentet fra Edmund Husserl og viser til den verden vi til hverdags lever og gjør våre erfaringer i (Zahavi 2001).

måtte en slik avgrensning til på grunn av tidsmessige og økonomiske hensyn, og NAV-kontor i Telemark og Buskerud ble aktuelle kontorer å kontakte. Utvalgs-kriterium nummer fire definerte jeg som kjønn. Jeg ønsket å ha begge kjønn representert i oppgaven, i og med at kvinner og menn kan oppleve tilværelsen fra ulike ståsted. På denne måten kunne kjønn som utvalgs-kriterium bidra til å sikre spredning og variasjon i informantenes perspektiv.

3.5.3 Rekruttering av informanter - utfordringer på veien

For å rekruttere informanter søkte jeg først etter aktuelle NAV-kontorer innenfor det geografiske område jeg fant hensiktsmessig, for deretter å henvende meg til lederne på fem ulike kontor i området. Kun to av dem kunne imøtekomme min forespørsel. To av avvisningene handlet om at NAV-lederne ikke ønsket at deres ansatte skulle bruke tiden sin på forskningsintervju på grunn av tidspress og stor arbeidsmengde i NAV. Det fremkom også at få sosionomer jobbet på kontorene jeg kontaktet, og den tredje avvisningen dreide seg om at NAV-kontoret ikke hadde sosionomer ansatt hos seg.

Som nevnt var det to NAV-ledere som imøtekom min forespørsel på telefon. Jeg sendte deretter e-post til de to lederne med info om prosjektet og skriftlig forespørsel¹⁴ om de kunne tenke seg å bidra med å skaffe informanter. De to lederne videreformidlet min forespørsel til sine ansatte, og jeg fikk direkte kontaktinformasjon til medarbeidere på hvert kontor. Jeg kontaktet deretter de aktuelle informantene og sørget for at de fikk tilsendt et samtykkeskjema¹⁵ med informasjon om undersøkelsen, samtidig som vi avtalte tidspunkt og sted for intervjuet. Samtlige av sosialarbeiderne jeg var i kontakt med var positive til å være med. Alle intervjuene ble gjennomført vinteren 2009.

3.5.4 Det faktiske utvalget

Jeg endte opp med tre informanter fra hvert av de to kontorene. Det endelige utvalget besto av seks sosionomer, hvorav begge kjønn var representert og alle var ansatt ved NAV-kontor i Telemark. Arbeidserfaringen varierte fra fire måneder til 25 år. Videreutdanningsnivået varierte også, fra ingen videreutdanning til ett års videreutdanning innen feltet sosialt arbeid. Det at jeg ikke skaffet meg mine informanter på egenhånd, men valgte å gå gjennom NAV-leder, kan bidra til en kritikk om at utvalget har blitt håndplukket av NAV-lederne. Det er for så vidt riktig, men på en annen side ville ikke håndplukking hatt noen betydning for denne undersøkelsen, da etiske dilemmaer er noe enhver som arbeider med mennesker har kjennskap til.

---

¹⁴ Se vedlegg 3: Informasjonsskriv.

¹⁵ Se vedlegg 4: Samtykke.

3.5.5 Informasjonsskriv og samtykke

I informasjonsskrivet med samtykke¹⁶ som informantene fikk tilsendt kom det tydelig frem at deltakelsen var frivillig og at dataene ville bli anonymisert. Utover dette ble de informert om at de når som helst kunne trekke seg uten å måtte begrunne dette nærmere. Jeg forsikret informantene om at alt som kom fram under intervjuet ville bli anonymisert, og at empirien i den ferdige oppgaven ikke skulle kunne knyttes til dem som enkeltpersoner. I tillegg til informasjon om oppgaven og sikring av informantenes konfidensialitet ba jeg informantene om å forberede seg på intervjusituasjonen ved å velge ut to etiske dilemmaer de tidligere har stått i, og som de kunne ta med seg til intervjuene. Der ville de bli brukt som utgangspunkt for intervjusituasjonen som skulle finne sted.

3.5.6 Intervjuguide

Et forskningsintervju kjennetegnes av at forskeren har en metodisk bevissthet rundt et spørrefenomen, ved at det fokuseres på dynamikken i interaksjonen mellom intervjueren og informanten, ved å inneha en kritisk innstilling til det som blir sagt (Kvale og Brinkmann 2009). I denne undersøkelsen ble det naturlig å foreta semistrukturerte intervjuer. Semistrukturerte intervju kjennetegnes gjennom at de er basert på en grov skisse over temaer og emner intervjueren ønsker og utforske hos informanten (Kvale og Brinkmann 2009). Til hvert tema kan det settes opp forslag til spørsmål, som kan være til hjelp under intervjuet hvis det stopper helt opp. Disse skal imidlertid ikke følges slavisk (ibid.). Intervjuguiden¹⁷ jeg utarbeidet, med bakgrunn i problemstillingen for oppgaven, ga et rammeverk for intervjuet. I semistrukturerte intervjuer er det vanlig med bruk av åpne spørsmål for en utforskende tilnærming, men lukkede spørsmål kan også brukes der hvor det er behov for det (Kvale og Brinkmann 2009). Som intervjuer har man en viss fleksibilitet til å tilpasse spørsmålene til hver enkelt informant, og komme med oppfølgingsspørsmål på de områdene som man ønsker å utdype nærmere (ibid.). På denne måten ble hvert intervju ulikt de andre, samtidig som intervjuguiden sikret meg at alle temaene ble dekket.

I min undersøkelse ønsket jeg å finne ut mest mulig om hvilke forhold, og hvordan ulike forhold påvirker den enkelte sosialarbeiders handlingsvalg når de befinner seg i etiske dilemmaer. Jeg bestemte meg derfor for at intervjuguiden skulle ha sitt utgangspunkt i et etisk dilemma informantene selv hadde opplevd.

---

¹⁶ Vedlegg 3

¹⁷ Se vedlegg 4.

3.5.7 Gjennomføring av intervju

Intervjuet kan ses som en scene hvor kunnskap produseres gjennom interaksjon mellom intervjuer og informant, i følge Kvale og Brinkmann (2009). Samspillet og kjemien man skaper i denne interaksjonen, både før og underveis i intervjusituasjonen, tror jeg er avgjørende for måten mine informanter åpnet seg og våget å fortelle meg sin historie. I intervjusituasjonen er det viktig at intervjuer er en aktiv lytter og viser interesse for det informantene forteller. Før jeg satte i gang med intervjuene var jeg klar over at dialogen i mine forskningsintervjuer ikke ville ha en gjensidig form for interaksjon mellom to likeverdige. Naturlig nok ville det oppstå en maktubalanse, der jeg som intervjuer definerte situasjonen, presenterte samtaleemnene og styrte intervjuet. Jeg forsøkte å være bevisst denne asymmetrien med formål om å bidra til å redusere det skjeve maktforholdet i relasjonen.

Kvale og Brinkmann (2009) anbefaler at intervjuer, i forkant av intervjuene, bidrar med noe. Ved å fortelle om seg selv, og dermed bli litt kjent, kan man bidra til å skape en trygg atmosfære for informantene. En trygg atmosfære kan lette en situasjon hvor informanten forteller om opplevelser og følelser (ibid.). Jeg lot det være opp til informantene hvor de ønsket at intervjuet skulle finne sted, og alle intervjuene ble gjennomført på informantenes arbeidsplasser. På den måten fikk de velge den mest komfortable løsningen for seg selv, samtidig som det ga dem tryggere rammer for å delta i et intervju som dette. Egen holdning overfor informantene mener jeg er avgjørende for dataene som fremkommer. Jeg tilstrebet å behandle informantene med respekt og forståelse, og forsøkte å vise en genuin nysgjerrighet i forhold til det den enkelte fortalte. Om jeg lyktes i dette kan bare informantene gi svar på, men jeg velger å tolke deres opplevde åpenhet og ærlighet som et tegn på tillit til meg som intervjuer.

Før selve intervjuet startet ble informanten informert om undersøkelsen, formålet med intervjuet og hva dataene skulle brukes til. I den sammenhengen ble informantene også fortalt at opplysningene som fremkom under intervjuet ville bli behandlet konfidensielt og at de sto fritt til å unnlate å svare på spørsmål de helst ikke ville gå inn på. Alle informantene samtykket til at jeg brukte diktafon under intervjuet. Det ble også innhentet skriftlig informert samtykke fra informantene om at de lot seg intervjuet. Før vi satte i gang spurte jeg om de hadde noen spørsmål.

Selve intervjuet startet med spørsmål om informantens yrkeserfaring, før vi gikk videre med at informantene la frem ett av de to etiske dilemmaene de var bedt om å forberede. Disse dilemmaene utgjorde utgangspunktet for den videre intervjusituasjonen. Samtalen som fant sted avgjorde

rekkefølgen på temaene og spørsmålene som var satt opp på forhånd. Jeg la vekt på at spørsmålene som ble stilt skulle være lette å forstå, korte og frie for akademiske faguttrykk (Kvale og Brinkmann 2009). Måten spørsmålene stilles på og ordvalget er viktig for at forskeren skal klare å fange opp det man ønsker å fange opp i sin utforskning av andre menneskers livsverden (ibid.). Det var viktig for meg å få så gode og utfyllende beskrivelser som mulig fra informantene, for å få tak i deres opplevelser og erfaringer slik de mente de hadde opplevd dem. Under intervjusituasjonen var jeg oppmerksom på at alle temaene i intervjuguiden ble tatt opp og utforsket. Etter at informantens første dilemma var ferdig utforsket, ba jeg informantene legge fram sitt andre dilemma. Deretter ble den samme utforskningen, som ved dilemma nummer en, gjennomført rundt dilemma nummer to. På slutten av hvert intervju spurte jeg informantene om det var noe de ville legge til, eller om de hadde noen kommentarer. Intervjuene varte fra 45 minutter til 1,5 time.

Både underveis og i etterkant har jeg gjort meg refleksjoner rundt bruken av informantenes konkrete dilemmaer i intervjusituasjonen. Det var stor variasjon i hvor godt de enkelte informantene var forberedt. Det gikk fra ytterpunktet med dilemmaene nedskrevet på blokk, til det andre ytterpunktet hvor informasjonsskrivet knapt var sett på, begrunnet med det store arbeidspresset på NAV. Det var også stor variasjon i hva informantene oppfattet som et etisk dilemma. Metoden fungerte bra i de fleste tilfellene, mens det i et par tilfeller krevde mer av meg som forsker. Dette var særlig i situasjoner hvor jeg opplevde at dilemmaet som ble lagt frem, faktisk ikke var et etisk dilemma, men heller en vanskelig situasjon. Fremfor å lage det til et tema i intervjusituasjonen forsøkte jeg heller å finne aspekter i situasjonen som vi heller kunne gå nærmere inn på.

Samtlige av informantene ga tilbakemelding på intervjuene som en positiv opplevelse. Spesifikt dreide tilbakemeldingene seg om muligheten til å få dele tanker og reflektere høyt over situasjoner de har vært i, og som de kanskje ikke tidligere hadde dukket så dypt ned i. Før jeg avsluttet intervjuene spurte jeg samtlige informanter om de ønsket å lese igjennom det transkriberte materialet, noe ingen av informantene ønsket.

3.5.8 Transkribering

Når det gjelder intervjusituasjon, er det viktig å ta stilling til konfidensialitetshensyn og intervjusituasjonens konsekvenser for deltakerne (Kvale og Brinkmann 2009, 81). Alle intervjuene ble gjennomført på informantens kontor. Det var viktig at konfidensialitetshensynet også ble vurdert i transkriberingsprosessen, blant annet hensynet om å gjennomføre en lojal skriftlig transkripsjon av

muntlige uttalelser, fri for muligheter for identifisering av informantene. I dette forskningsprosjektet valgte jeg å gjøre lydbåndopptak, som jeg i etterkant transkriberte. På denne måten fikk jeg med meg mye informasjon fra intervjuene, men mistet også nyttig informasjon som ikke lar seg overføre gjennom lydbånd. Eksempler på dette kan være kroppsspråk, konteksten rundt intervjuet, stemningen, ansiktsuttrykk med mer. Kvale og Brinkmann (2009, 186) skriver at transkriberingsprosessen innebærer at man må ta en rekke avgjørelser i forhold til tolkninger av datamaterialet. Transkripsjonene er konstruksjoner, selv om de behandles som selve grunnmaterialet i dataanalysen (ibid.). Intervjuene ble transkribert så nært opp til det talte ord som mulig, og jeg foretok alle transkriberingene selv. Intervjuene ble transkribert fortløpende etter at de fant sted. Dette gjorde jeg for å lettere huske helhetsinntrykket av intervjuene, i tillegg til stikkord jeg skrev under hvert enkelt intervju. På den måten var det enklere å huske stemningen og kroppsspråket til informanten, noe som er viktig for måten hun eller han formidlet opplevelsene sine på. Jeg transkriberte intervjuene ordrett etter uttale, men har i den endelige oppgaven kuttet ut småord og vendinger som ofte fremkommer i muntlig tale, men som ikke gir mening skriftlig¹⁸.

3.5.9 Analyse av det empiriske materialet

Marit Haldar (2009) sier: «*Analysen har allerede alltid begynt*». Ut i fra en slik måte å betrakte analysen på er det ikke mulig å finne et startpunkt for analysearbeidet. Det oppleves likevel som nødvendig å si at det analytiske arbeidet med empirien begynte med intervjuguiden. Intervjuguiden – utgangspunktet for mine forskningsintervju, kan ses på som en begynnende analytisk tilnærming, selv om jeg på det tidspunktet hvor utformingen av intervjuguiden fant sted, fortsatt var tidlig i prosessen. Tilnærmingen til oppgavens teori og utarbeidelsen av den endelige analysen har bokstavelig talt gått hånd i hånd. Det vil si at jeg gjentakende ganger har lest gjennom mitt materiale: transkriberte intervjuer, analytiske notater tatt gjennom transkriberingen og arbeidet med å tematisere det empiriske materiale. Jeg har forsøkt å sette de teoretiske og analytiske perspektivene opp mot empirien, og gjennom dette utviklet oppgaven slik den fremstår i dag. Det er vanskelig å formidle hvordan prosessen har foregått, men jeg skal gjøre et forsøk.

Analyseringen av materialet har vært en tidkrevende prosess, og transkriberingen av intervjuene var en viktig del av denne prosessen (Kvale og Brinkmann 2009, 189). Det finnes ulike tilnæringsmåter for analyse av empirisk materiale innenfor kvalitativ forskning. I analysen av det empiriske materialet startet jeg først med deler av en fenomenologisk basert meningsfortetning av

---

¹⁸ Jeg har valgt å presentere all empiri på bokmål, selv om enkelte informanter snakket med dialekt. Denne avveiningen ble tatt i forhold til informantenes konfidensialitet.

dataene (Kvale og Brinkmann 2009, 212). Meningsfortetning medfører en forkortelse av informantens uttalelser til kortere formuleringer, og jeg benyttet meg av en form for fenomenologisk basert meningsfortetning utviklet av Amedeo Giorgi (1985). Giorgi kaller denne formen for fenomenologisk analyse praktiserende forskning: "*Context of discovery*" i stedet for "*Context of verification*" (Giorgi 1985, 14). Hans metodologiske formål var å demonstrere hvordan man kan håndtere data som uttrykkes med vanskelig språk på en systematisk måte. Han ville også vise hvordan stringens og disiplin kan brukes i en dataanalyse, uten at data nødvendigvis må transformeres til kvantitative størrelser (ibid.).

En fenomenologisk meningsfortetningsanalyse omfatter, slik Kvale og Brinkmann (2009, 212) skriver det, fem trinn. Først leser man igjennom hele intervjuet for å få en følelse av helheten. Deretter bestemmes de naturlige meningsfortetningene av forskeren slik de uttrykkes av intervjupersonen. I det tredje trinnet er oppgaven å uttrykke temaer som dominerer den naturlige meningsfortetningen, så enkelt og klart som mulig. Her skal forskeren forsøke å lese intervjupersonens svar på en så fordomsfri måte som mulig, og tematisere uttalelsene fra intervjupersonens synsvinkel – slik forskeren fortolker denne. I det fjerde trinnet av analysen undersøkes meningsenheten i lys av undersøkelsens spesifikke formål. Deretter, som det femte og siste trinnet, skal emnene i intervjuet bindes sammen i deskriptive utsagn (Kvale og Brinkmann 2009, 212).

Gjennom bruken av de tre første trinnene i denne analysemodellen fikk jeg frem forhold som dominerte den naturlige meningsfortetningen, disse fremsto som analysekategorier som utgangspunkt for videre jobbing. Jeg systematiserte deretter analysekategoriene i en matrise, noe som ga god oversikt over gjentakende forhold. Videre systematiserte jeg det empiriske materialet etter disse analysekategoriene, samtidig som jeg så etter sammenhenger mellom de ulike forholdene. Eksempler på analysekategorier fra materialet er lovverk, skjønn, tid og etikk. Deretter gikk jeg til det teoretiske rammeverket jeg etablerte i kapittel to og forsøkte å forstå de ulike forholdene som vist i avsnitt 2.5 *Presisering av oppgavens analytiske spørsmål*.

Analysen av sosialarbeidernes beslutningsprosesser er rettet mot å finne frem til hvilke forhold sosialarbeiderne vektlegger som betydningsfulle i beslutningsprosessene, og hvordan de ulike forholdene tillegges betydning i den enkeltes handlingsvalg. I behandlingen av empirien betraktes praksisfeltet som en arena bestående av sammensatte partikulære situasjoner, hvor subjektet handler ut i fra den partikulære situasjonen han eller hun befinner seg i. Med utgangspunkt i disse

partikulære situasjonene stilte jeg mine analytiske spørsmål, og søkte etter å belyse hvordan ulike styringsformer som lover og regler, disiplineringsteknikker og internalisering av normer påvirker beslutningsprosesser og handlingsvalg som foregår i sosialt arbeids praksisfelt – et praksisfelt hvor makt og kunnskap er uløselig knyttet sammen. *How, "not in the sense of "How does it manifest itself?" but "By what means is it exercised?" and "What happens when individuals exert (as the say) power over others? (Foucault 2003, 135).*

3.6 Pålitelighet og gyldighet

På samme måte som kvantitativ forskning må kvalitativ forskning også ta stilling til å legitimere kunnskapen som kommer frem (Widerberg 2001, 17). Det har vært, og er en pågående diskusjon om hvorvidt de positivistiske begrepene som validitet, reliabilitet og generaliserbarhet kan brukes i kvalitativ forskning (Kvale og Brinkmann 2009, 249). Selv om begrepene ikke kan overføres direkte til kvalitativ forskning, kan de likevel brukes som verktøy i arbeidet med å se på studiens pålitelighet og gyldighet.

3.6.1 Reliabilitet

Begrepet reliabilitet viser til det som kan måles gjentatte ganger, for så å ende opp med samme resultat (Widerberg 2001, 18), og kan ikke direkte overføres til kvalitativ forskning. I og med at min studie baserer seg på kvalitative forskningsintervju, er enhver samtale unik og uten mulighet til og bli reproduert. Intervjusituasjonens kontekst er bestemmende for hva slags mening som kommer ut av den. Det enkelte møtet mellom to personer vil aldri kunne gjenskapes, derfor kan heller ikke det som skjer i den enkelte kontekst generaliseres (Fog 2004). Forskerens instrument er han eller henne selv. I følge Jette Fog (2004) må forskeren derfor kjenne seg selv, være bevisst sine sterke og svake sider, og ta i betraktning at det kan påvirke forskningsresultatene. Kvalitative intervjuer er en velegnet metode for å anvende ledende spørsmål, en måte som kan være med på å verifisere intervjuers eller forskers fortolkninger (Kvale og Brinkmann 2009, 183). Det viktigste er derfor å bli bevisst hva slags virkning spørsmålet har, samt en tydelig spørsmålsstilling. Med tanke på at forskeren påvirker forskningsprosessen bør det stilles følgende spørsmål: hvordan er forskeren med på å påvirke forskningsprosessen og resultatene, og ikke om det er tilfelle om han eller hun gjør nettopp det. I realiteten ligger det et stort ansvar i den enkelte forskers forvaltning av den kunnskap og tillit som er tilgjengelig, for entydige kvalitetskriterier for forskningsintervjuer finnes ikke. Kvaliteten avhenger av forskerens dyktighet (ibid., 185). Det er heller ingen som fullt ut kan kontrollere det en forsker gjør, hverken gjennom intervjusituasjonene, bearbeiding av data eller i analysen av data. Dokumentasjon på hva som har blitt gjort er derfor viktig. Reliabiliteten i kvalitativ forskning kan derfor sies å handle om å beskrive sine egne metoder og forskningsprosessen detaljert,

nøye og utfyllende (Kvale og Brinkmann 2009). På den måten kan leseren følge valgene og veien frem til den ferdigstilte oppgaven. Derfor har jeg valgt å vie en stor del av denne oppgaven til metode, for tydelig å vise hvordan jeg har gått frem i denne forskningsprosessen.

3.6.2 Validitet

Validitet handler om gyldigheten i det som faktisk måles (Widerberg 2001, 18). Valideringsbegrepet i kvalitativ metode kan tolkes på en bredere måte gjennom å se på i hvilken grad en metode undersøker det den er ment til å undersøke (Kvale og Brinkmann 2009, 251). Valideringen av kvalitative forskningsprosjekter tilhører ikke en spesiell fase, men det er en prosessvalidering som er tilstede fra start til slutt av forskningsprosjektet (ibid., 264). Kvale og Brinkmann (2009, 253-4) deler opp valideringen i de syv stadiene tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, validering og rapportering. Bruken av valideringsarbeid gjennom alle stadiene kan ses på som en kvalitetskontroll av kunnskapen som produseres (ibid.). Jeg har forsøkt å være bevisst dette under hele forskningsprosessen. For å få dette til har kontroll og kritiske spørsmål vært viktige gjennom hele prosessen. Hvis jeg knytter validitet opp mot det faktum at jeg selv er sosialarbeider og forsker, har utfordringen ligget i å inneha en viss distanse til det som undersøkes. I analysearbeidet bidro bevisstheten rundt bruken av validering som et forskningsverktøy, til at jeg stadig gikk tilbake til det empiriske materialet og spurte: Hva sier empirien? Validering handler altså om kontroll, og forskeren skal være kritisk til sine fortolkninger og funn (Kvale og Brinkmann 2009, 254). Jeg har kontrollert min forskningsprosess gjennom at jeg med kritiske øyne har sett på mine tolkninger, noe som kan bidra til å validere funnene. Jeg kan likevel ikke være sikker på at mine informanter har blitt tolket på rett måte, men ved å reflektere kritisk rundt mine funn mener jeg at jeg har kommet frem til gyldige svar.

Før jeg gikk inn i forskningsprosessen satte jeg meg inn i teori gjennom å lese metodebøker om fremgangsmåter og bøker knyttet opp til tema og problemstillingen for oppgaven. På den måten dannet jeg meg en plattform som ny forsker. I intervjusituasjonene var det nyttig å ha noe forhåndskunnskap om temaene som ble utforsket, da jeg kunne vinkle oppfølgingsspørsmål mot det jeg hadde lest. Likevel var jeg bevisst på ikke å la teorien bli styrende, men å stille oppfølgingsspørsmål ut i fra informantenes utsagn. Som fersk og uerfaren forsker tror jeg teori om metode har vært med på å øke oppgavens validitet gjennom at jeg hadde konkret forskningsverktøy.

3.6.3 Generaliserbarhet

Generaliserbarhet handler om at vi ut i fra vår erfaring med en situasjon eller person forutser nye hendelser (Kvale og Brinkmann 2009, 265). Hvert enkelt av mine intervju var unike situasjoner som

ikke kan gjenskapes, og intervjuene handlet om interaksjonen mellom meg som intervjuer og informanten. I en studie som dette er det ikke mulig å generalisere resultatene globalt, men det kan stilles spørsmål om kunnskapen som produseres i en spesifikk intervjusituasjon kan overføres til andre relevante situasjoner (ibid.). I dette forskningsprosjektet mener jeg at jeg har identifisert etiske dilemmaer og forhold som er betydningsfulle for beslutningsprosessene, og som kan overføres til andre liknende situasjoner.

3.7 Etiske hensyn

Før jeg rekrutterte informanter, tenkte jeg gjennom hva jeg ville oppnå med undersøkelsen. Formålet med en intervjuundersøkelse bør ikke alene ha et fokus på den vitenskapelige verdien av den kunnskapen som søkes, men også ha et mål om å kunne forbedre en situasjon for en gruppe mennesker, sier Kvale og Brinkmann (2009). Med denne undersøkelsen håper jeg derfor at jeg kan bidra til å gi økt kunnskap og innsikt i hvordan sosialarbeidere påvirkes av ulike forhold i sin praksisutøvelse, og hvordan disse forholdene har betydning for handlingsvalgene som blir tatt i etisk utfordrende situasjoner. Slik kunnskap og innsikt er viktig for å kunne legge forholdene til rette for at sosialarbeidere kan videreutvikle praktisk dømmekraft og på den måten ta gode og gjennomtenkte etiske valg med brukerens velferd og interesser i fokus.

«*En intervjuundersøkelse er en moralsk undersøkelse*» (Kvale og Brinkmann 2009, 79). I en forskningsprosess må det gjennomgående tas stilling til moralske avveininger og spørsmål (Kvale og Brinkmann 2009, 80). Det starter allerede med tematiseringen når formålet med intervjuundersøkelsen betraktes i forhold til den vitenskapelige verdien av den kunnskap som søkes. Det må tenkes igjennom hvilke konsekvenser en slik deltakelse kan ha for informantene, og det må være klart at deltakelsen skjer på frivillig grunnlag, og det er viktig å sikre konfidensialitet i undersøkelsen. Dette innebærer at man ikke offentliggjør personlige data som kan avsløre intervjupersonens identitet (Kvale og Brinkmann 2009). Av den grunn var det nødvendig å sørge for at informantene fikk et informert samtykke¹⁹, sikre informantens anonymitet samt at resultatene i undersøkelsen ble benyttet til det som var formålet, og ikke til noe annet.

Som forsker tilstrebet jeg å bruke mine kunnskaper på en slik måte at jeg opptrådte med en moralsk forskningsatferd. Moralsk forskningsatferd gjelder utover etiske kunnskaper og kognitive valg, og involverer forskeren som person (Kvale og Brinkmann 2009, 92). Når sosialarbeidere intervjues om beslutningsprosesser i etiske dilemmaer kan man komme i kontakt med følelser. Alle sensitive

---

¹⁹ Se vedlegg 3.

opplysninger var derfor viktig å behandle med respekt og konfidensialitet overfor informantene som åpnet seg og viste meg tillit. I tillegg til å ha ansvar for en konfidensiell behandling av informantene og deres utsagn, påpeker Kvale og Brinkmann (2009, 92) at forskeren har et vitenskapelig ansvar overfor profesjonen og informantene om at forskningsintervjuet produserer kunnskap av verdi, og at kunnskapen er så kontrollert og verifiserbar som mulig. For å redusere gjenkjennbarhet knyttet til den enkelte har jeg latt være å gjengi de enkelte informantenes stillingstittel, kuttet ut egennavn med mulighet for gjenkjenning, laget fiktive navn til informantene og kuttet ut bruk av dialekt.

3.8 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg redegjort for den hermeneutisk-fenomenologiske tilnærmingen til forskningen, og hvordan jeg som forsker har jobbet med å bli bevisst mine fordommer til feltet som skulle undersøkes. Oppgavens hermeneutisk-fenomenologiske utgangspunkt førte til at jeg valgte kvalitative forskningsintervjuer som metodisk tilnærming for å belyse problemstillingen. Ved hjelp av to NAV-ledere kom jeg i kontakt med mine seks informanter. Videre har jeg redegjort for den praktiske fremgangsmåten. Metodiske problemstillinger og etiske utfordringer jeg har tatt stilling til gjennom arbeidet med masteroppgaven, har også blitt drøftet. I forkant hadde jeg ingen idé om hvor mye tid som skulle til i arbeid med et forskningsprosjekt som dette. Det er først i ettertid jeg ser jeg hvor viktig forarbeidet var for gjennomføringen av intervjuene og kvaliteten på datamaterialet, og gjennom prosessen har det gått opp for meg at alle deler av prosessen er viktige. Uten arbeidet med de enkelte delene hadde det ikke vært mulig å komme frem til den helhetsopplevelsen jeg har av forskningsprosessen i dag. I det følgende kapittelet vil jeg presentere det empiriske grunnlaget og analysen av informantenes dilemmaer.

4. FORHOLD SOM PÅVIKER HANDLINGSVALGENE

4.1 Innledning

Dette kapitlet tar sikte på å løfte frem de forholdene som, gjennom analyseprosessen, fremsto som betydningsfulle i informantenes beslutningsprosesser, og hvordan disse kan forstås i lys av oppgavens teoretiske rammeverk. Lovverket og skjønnsutøvelse fremsto som de overordnede forholdene av betydning. De er tett knyttet sammen gjennom tolkningen av lovverket og dets åpning for bruk av skjønn. Med en bevissthet om kompleksiteten dem i mellom har jeg likevel valgt å presentere lovverkets betydning og skjønnsutøvelsens mange sider i hvert sitt avsnitt. Ulike forhold spiller inn i utøvelsen av skjønn, og drøfting med kolleger, den enkeltes verdigrunnlag og etikk, samt tiden viste seg å være fremtredende.

Jeg ser nærmere på de nevnte forholdene i lys av oppgavens teoretiske rammeverk. Den praktiske dømmekraften kommer til syne gjennom handlingsvalgene som gjøres i hverdagen, i form av vurderinger av hva den enkelte situasjonen krever og hvordan teknisk og moralsk kunnskap vektlegges. Makt og styring kommer til syne gjennom hvordan sosialarbeidere både er objekt for styring samtidig som de utvikler teknikker og mekanismer for styring av seg selv og andre. Kapitlet retter seg mot å identifisere disse teknikkene og mekanismene, samt hvordan ulike styringsformer som lover og regler, disiplineringsteknikker, internalisering av normer og den praktiske dømmekraften har betydning for sosialarbeidernes beslutningsprosesser. Informantenes fortellinger og sitater danner grunnlaget for å belyse variasjonene som finnes i materialet.

Som metodekapitlet viser, ble tilnærmingen i intervjuene gjort med utgangspunkt i informantenes opplevde dilemmaer. Da flere av dilemmaene berører de samme problemstillingene kommer jeg ikke til å presentere alle i sin helhet, men har valgt ut de situasjonene jeg mener illustrerer problemstillingene best mulig. Alle informantene jobbet i NAV, likevel stilte jeg dem fritt til å fortelle om hendelser hentet fra sin arbeidspraksis uavhengig av om det var relatert til NAV eller ikke. Det fleste problemstillingene kan likevel knyttes til NAV eller overføres til hverdagen der.

4.2 Lovverkets betydning

Flere av dilemmaene ble relatert til lovverket, enten i form av hvordan informantene tolket det som motsetningsfullt, hvordan det oppleves som et tydelig handlingsdirektiv, eller hvordan det åpner for bruk av skjønn. De glidende overgangene mellom disse ulike aspektene ved lovverket berører også praktiseringen av skjønn. Jeg kommer til å presentere enkelte av dilemmaene i dette kapitlet. De resterende dilemmaene vil presenteres i avsnitt *4.3 Skjønnsutøvelsens mange sider*.

4.2.1 Hjelper i tvetydigheten

Sosialt arbeid utøves i et komplekst praksisfelt hvor fokuset rettes mot enkeltpersoner, situasjonene de befinner seg i og samspillet mellom dem. I flere av informantenes tilfeller var lovverket en naturlig komponent i prosessen for å bidra til å hjelpe *personen i situasjonen*. Andrea fortalte om en situasjon som kan bidra til å illustrere denne kompleksiteten:

«For du har rusmisbrukere da som har uføretrygd, men som ruser bort alle pengene og som ikke betaler husleie, og som ikke prioriterer verken husleie, eller strøm eller noen ting og bruker opp alle pengene på dop. Også kommer de hit etterpå og sier at de har blitt frastjålet pengene, eller har mista dem eller de har rett og slett brukt dem opp på dop, og de må ha nødhjelp. Eller etter en tid, så må de ha dekning av husleierestanse for de har ikke betalt husleie, ikke sant, og sånne ting gjør en veldig frustrert. Du blir oppgitt og irritert, og da er det om å gjøre å prøve å tenke klart, og prøve og ikke dra fram, eller bruke holdninger - eller være forsiktig, for det er så veldig lett å tenke sånn - 'Fy flate altså, når de er så dumme at de velger og ruse vekk alle pengene sine, så kan de bo på gata.' Men de kan jo ikke det, og da må en tenke - hva er grunnen til at de ikke klarer å betale dette her da, og hva kan du gjøre for å hjelpe dem da? Kanskje prøve å tenke at det er et av de problemene disse rusmisbrukerne har - ikke sant. De klarer faktisk ikke, de har ikke den evnen. De har sikkert ikke viljene heller fordi det er kun rus. [...] Også er det sånn når du sitter her som saksbehandler så har du de (les brukerne), og så har du ledelsen, økonomi på den andre siden. Det er ikke flust med penger i kommunen, og vi må prøve å bruke minst mulig til å dekke husleie på mennesker som har en inntekt og egentlig skal klare det selv.» (Andrea).

Situasjonen Andrea forteller belyser dilemma knyttet til ulike måter å tolke lovverket på. På den ene siden, som Andrea sier, skal rusmisbrukere med uføretrygd som livsgrunnlag i utgangspunktet ha nok midler til å forsørge seg selv. På en annen side har mennesker som står uten midler til å betale hverken husleie, strøm eller mat, i følge loven²⁰ krav på sosialhjelp. Det gjelder også rusmisbrukere på uføretrygd som bruker stønaden sin på rusmidler. Andrea sin ledelse har sagt klart i fra: *«vi må prøve å bruke minst mulig til å dekke husleie på mennesker som har en inntekt og egentlig skal klare det selv.»* Her ligger kjernen i lovverkets motsetninger, slik Andrea tolker det. Gruppen brukere Andrea omtaler, får gjentatte ganger dekket husleierestansene, fordi det i loven står skrevet

²⁰ § 18 i Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen. Link <http://www.lovddata.no/all/tl-20091218-131-004.html#22>

at kommunen er forpliktet til å finne midlertidige botilbud til de som ikke klarer det selv (Lovdata 2010²¹), og i kommunen hun jobber finnes det ikke midlertidige boliger. En oppfyllelse av lovens krav om midlertidige botilbud innebærer at husleierestansene blir betalt: *«Tvungen forvaltning da, og det er jo ikke lett å få til.»* Andrea mener praktiseringen av loven hemmer likebehandling av mennesker i samme situasjon, noe hun uttrykker på følgende måte: *«...det er jo en kjensgjerning at de som har uføretrygd og ruser seg, de bruker hele trygda si på rus, og i tillegg så må de ha en plass å bo, og da får de husleie, strøm og mat, gjerne livsopphold. Det er det samme som de som ikke har uføretrygd får...»*. Andrea befinner seg i et dilemma hvor hun kan velge å handle på tross av sine verdier om likhet og rettferdighet for å følge loven og dens krav.

Samtidig som hun mener det er urettferdig at rusmisbrukere med uførestønad kan få utbetalt dobbelt så mye som rusmisbrukere som kun lever på sosialhjelp, ønsker hun å hjelpe denne gruppen mennesker. Hun opplever på denne måten at loven inneholder muligheter som hemmer likebehandling av brukere i samme situasjon. I tillegg møter Andrea stadig på krav fra ledelsen om å bruke minst mulig penger på å dekke ytelser for mennesker som i utgangspunktet skal klare seg selv. Krav som hun til stadighet opplever at hun må argumentere mot, for å kunne handle på en måte som ivaretar brukernes rettigheter. Hennes valg om å argumentere mot ledelsen kan betraktes som motmakt i maktrelasjonen som oppstår mellom henne og ledelsen. Fremfor å la seg styre av krav fra ledelsen, velger hun å la seg styre av lovverket og sine internaliserte normer.

Videre forteller Andrea hvordan hun håndterer sakene til rusmisbrukere som lever på sosialstønad: *«de rusmisbrukerne som ikke har uføretrygd, de er de greieste å ha med å gjøre, for der dekker vi husleie direkte, så der får de husleia si. Og så får de pengene sine en gang i uka og klarer de seg stort sett, så vet de at de får det de skal.»* Andrea synes det er utfordrende å stå i denne type dilemmaer, da det er flere sider å ta hensyn til: *«...det er vanskelig, du vil jo hjelpe disse menneskene, samtidig som du må være lojal overfor arbeidsgiver, kommune. Også er det det å hjelpe dem, klart de må ha tak over hodet... Hva er å hjelpe dem?»*. Andrea opplever å stå i en lojalitetskonflikt, hvor hun på den ene siden ønsker å hjelpe brukeren, mens hun på en annen side ønsker å være lojal mot arbeidsgiver. Hun kan støtte seg på lovverket uansett hvordan hun velger å handle. Likevel er hun klar på at det er hennes tolkning av brukerens situasjon som er utslagsgivende for hennes handlingsvalg: *«...det er nok hele tiden brukeren som er i fokus...»*. Hun befinner seg derfor til stadighet i situasjoner hvor hun må gå imot ledelsens krav og dens forsøk på

---

²¹ Se fotnote 20.

styring, i det hun bestreber å tolke lovverket på en best mulig måte sett i forhold til brukeren. Samtidig opplever hun en usikkerhet knyttet til hva som er den rette hjelpen for denne gruppen brukere. På tross av at hun forsøker å sette seg inn i og forstå brukernes situasjon, er hun preget av usikkerhet i forhold til hva som er den rette hjelpen i enhver individuell situasjon. Dilemmaet i forhold til at rusmisbrukere på uføretrygd får utbetalt mer penger enn rusmisbrukere som har økonomisk sosialstønad må hun overse i behandlingen av individuelle søknader.

Lovverket kan sies å fremstå som en overordnet form for styring, som sammen med økonomiske føringer viser seg å ha betydning for hvordan Andreas ledelse forsøker å styre hennes handlingsvalg inn mot det ledelsen mener er nødvendig. Andrea på den andre siden forsøker å gi brukeren plass i det hun forholder seg til de ulike formene for styring. I slike situasjoner kan Andreas handlingsvalg forstås ved at hun handler ut i fra hva hun til enhver tid tolker som det beste for brukeren, og kombinerer sin tekniske kunnskap relatert til tolkningen av lovverket med sin moralske kunnskap. Hennes søken etter å handle på tross av ledelsens forsøk på styring kan ses i sammenheng med at hun vektlegger den moralske kunnskapen og sine internaliserte normer noe tyngre enn den tekniske kunnskapen i utøvelsen av sin praktiske dømmekraft. Punktet hvor hun finner balansen mellom de to kunnskapsformene, sett i forhold til brukerens situasjon, kan ses som retningsgivende for hvordan hun velger å handle.

4.2.2 Stramme økonomiske rammer

I intervjuene fremkommer det at stramme kommunebudsjetter og stort økonomisk press, gjør hverdagen utfordrende for flere av informantene. Petter forteller at han opplever å befinne seg i et press knyttet til dilemma mellom to overordnede former for styring, økonomistyring og lovverket. Han utdyper videre hva han vektlegger som utslagsgivende for hvor langt han er villig til å strekke seg i bestrebelsen for å få endene til å møtes: «...*hvis jeg sprekker budsjettene og er sikker på at jeg kun oppfyller lovens krav, så sprekker jeg budsjettene – det har jeg ingen problemer med.*» Hans uttalelse viser hvordan hans tolkning av lovverket, og dets krav er styrende for hvordan han velger å handle når han befinner seg i etiske dilemmaer som omhandler stramme budsjetter. Implisitt i Petters fokus på å oppfylle lovens krav, kan det tolkes som at det ligger en forutsetning om at han, i sin anvendelse av lovverket, setter sin lit til at det er basert på etiske verdier og normer. Det innebærer at brukerens velferd settes i fokus, og at lovverket derav er retningsgivende for hva som er den rette og den gale handlingen.

Andrea opplever også stramme kommunebudsjetter som en form for styring som er utfordrende å stå opp mot, og i dilemmaet om rusmisbrukere på uføretrygd som nettopp ble omtalt, er økonomisk press en side av saken: *«som saksbehandler så har du de (les brukerne) på den ene sida, også har du ledelsen, økonomi på den andre siden. Det er ikke flust med penger i kommunen...»*. På tross av økonomisk press støtter Andrea opp under Petters utsagn om økonomi som en underordnet form for styring sett i forhold til lovverket, og fremholder tolkningen av brukerens situasjon som avgjørende for hvordan hun velger å styre sine handlinger: *«...det er nok hele tiden brukeren som er i fokus, så gir jeg blaffen i kommuneøkonomien jeg altså hvis det er det om å gjøre.»*. Thorvald er også av den oppfatning at økonomien ikke skal stå i veien for å gi brukeren det han eller hun har krav på etter loven: *«Om kommunen har et stort underskudd, så er det på en måte ikke mitt problem.»*. De tre informantenes utsagn belyser hvordan lovverket kan oppfattes som den overordnede formen for styring, sett i forhold til krav fra ledelsen om å kutte kostnader grunnet kommunenes trange økonomi.

Makten som en produktiv kraft kan forstås som et aspekt i den forbindelse, da det mellom informantene og lovverket kan ses å ligge en ubalansert maktrelasjon. Lovverkets juridiske makt gjør seg gjeldende, noe som blir tydelig gjennom måten informantene vektlegger lovverkets betydning. På den andre siden kan det sies at informantene utviser motmakt gjennom bruken av sin praktiske dømmekraft og vektlegging av de ulike kunnskapformene i utøvelsen av den praktiske dømmekraften. Kombinasjonen mellom loven som en overordnet form for styring og bruken av praktisk dømmekraft, bidrar til at sosialarbeiderne utøver makt gjennom at de styrer sine handlinger mot hva de definerer som den rette handlingen i en gitt situasjon.

4.2.3 Individuell vurdering – ulik behandling

Det kan oppleves som utfordrende å arbeide for inkludering og tilpassing i samfunnet samtidig som man skal jobbe for selvstendighet og frihet – kombinert med rettferdighet. Thorvald, en av informantene, fortalte om en situasjon hvor han befant seg i et dilemma mellom bruken av vilkår og likebehandling av brukere. På den tiden hvor situasjonen utspant seg var det flere elever og studenter som falt ut av skolen, og dermed søkte om sosialhjelp. Loven gjelder på lik linje for studenter som for andre søkere, men anvendelsen er annerledes i og med at studentene skal forsørge seg selv med hjelp fra statens lånekasse. Studenter skal ikke leve på sosialhjelp, og Thorvald fortalte i den sammenheng om en situasjon hvor nettopp dette ble utfordringen:

«Vi hadde spesielt en person som var veldig dårlig til å styre økonomien sin. På den tida der fikk de stipend en gang i kvartalet tror jeg, jeg mener det var kvartalet, og så gikk det to uker og så var det tomt. Det skjedde to, tre ganger. I nesten to år holdt vi på. Så satt vi oss sammen og tenkte 'hva skal vi gjøre med denne personen her?'. Det er jo slik dette her med nødhjelp at dersom man kan dokumentere at man er i en situasjon, uavhengig av hjelpebehovet og årsaken til hjelpebehovet, så har man rett på nødhjelp. Dersom man kan dokumentere at man er i en nødssituasjon. Og hvis du er litt lur og litt smart, så klarer du det. Og det var han. Han var åpen og ærlig på hva han brukte pengene til, og det er for så vidt helt uinteressant så lenge han står uten midler. Det gjentok seg, gjentok seg og gjentok seg. Og så fant vi ut at vi måtte sette en stopper for dette her på en måte. Han hadde kuttet ut skolen, hadde på en måte ikke noe å gå til, vi hadde forsøkt å få han til å være arbeidssøker, han gjorde ikke det han skulle - ting fungerte ikke. Da havna vel han på den sida – den uverdige trengende sida – han havna nok på den sida. Vi tenkte: 'Hva skal vi gjøre med den personen her? Vi kan på en måte ikke la det her fortsette'.»

Kontorets ansatte var preget av frustrasjon i møtet med situasjonen, i motsetning til brukeren som fremstår som åpen og ærlig på hva han bruker sosialstøtten sin på. En måte å betrakte brukerens atferd på er at han styrer sine handlinger mot det handlingsalternativet han betrakter som best for seg selv, ut i fra den konkrete situasjonen han befinner seg i. Samtidig kan man se velferdssystemet som et premiss for hvor det er mulig for han å styre handlingen. Et aspekt som blir interessant i denne sammenhengen er hvordan makten utspiller seg, og dermed er med på å styre sosialarbeidernes handlinger i relasjonen. Brukerens fremgangsmåte for å skaffe seg nødhjelp fra sosialkontoret kan fremstå som kalkulert og gjennomtenkt. Kontorets ansatte, på den andre siden, opplever seg som nærmest maktesløse i det de har forsøkt å endre brukerens atferd på ulike måter, som å styre han inn mot alternative økonomiske løsninger, uten å lykkes. På den måten oppstår det en asymmetrisk maktrelasjon, som bidrar til å utfordre de ansatte på kontoret i forsøket på å skaffe til veie nye handlingsalternativer. Fremfor at de ansatte på kontoret styrer brukerens handlinger, kan brukerens handlinger fremstå som styrende for hvordan de ansatte velger å handle. De ansattes aktivitet kan på den måten betraktes som motmakten i maktrelasjonen, og makten og motmakten som utspiller seg beveger relasjonen videre. På den måten bidrar den til at sosialkontorets ansatte styres mot nye handlingsalternativer. Dette illustrerer maktens produktive karakter, og på hvilken måte brukeres atferd kan bidra til å styre de ansattes handlinger. Videre forteller Thorvald hvordan de ansatte snur forholdet i maktrelasjonen, og således kommer frem til nye handlingsalternativer:

«Så var det en person som kom opp med en idé: “Ok, vi setter et vilkår - han skal få stønad, men vi setter et vilkår for stønaden hans”. Og retningslinjene for vilkår er ganske åpne, men det står at man skal ikke urimelig begrense stønadsmottakeren sine muligheter, ikke sant. Det er det det står. Og det kan du på en måte tolke - urimelig er ganske sterkt ord da - urimelig begrense - det er ganske kraftig. Så det var noen som fant ut at vi skulle sette et vilkår som sier at denne personen må møte opp på sosialkontoret hver dag. Mellom klokka åtte og halv ni hver dag. Hvis ikke han gjør det så får han ikke penger for den dagen. Det er jo et vilkår som - slik som jeg ser det så er det et vilkår som er satt for å straffe. Kan jeg si det da? Jeg kan nesten si det tror jeg. Nesten si å straffe en person, og det er ikke bra. Det er ikke derfor vilkårene skal være der, jeg kan forstå at man i visse situasjoner må sette vilkår som setter litt press på noen, det er naturlig det, men å sette et vilkår som sier at du må møte på sosialkontoret - hver dag - mellom klokka åtte og halv ni. Kommer du et minutt over halv ni, så mister du pengene dine for den dagen. Sånn var det. Det var helt stramt. Vi hadde mange runder på det her hvor vi diskuterte frem og tilbake, og jeg husker at jeg var litt enig og litt uenig. Fordi noen personer har et vesen som gjør at du har lyst til å hjelpe dem, ydmyke, takknemlige, de vanlige følelsene som du møter på, ikke sant. Noen har det stikk motsatte. Og det gjør at du ikke får lyst til å hjelpe, selv om du vet at du er i en situasjon, du vet at du må bistå de på lik linje med alle andre, så er det ikke fullt så enkelt i virkeligheten. Det er det ikke. Han lå nok på den andre sida av de som man kanskje ikke setter øverst når man må prioritere, men allikevel så må man jo hjelpe. Og det ble en litt sånn sport for han... »

Brukerens situasjon og handlinger, samt ulike tolkninger av lovverket var utgangspunkt for at det ble satt i gang en drøfting om hvorledes lovtekstens åpning for bruk av vilkår for utbetaling av sosialhjelp kunne tolkes. Drøftingen som blir gjennomført, kan på den ene siden betraktes som en styringsmekanisme som de ansatte benytter seg av for å utforske alternative handlingsmåter. Drøftingsmøter er en del av kontorets organisatoriske struktur. De iverksettes gjennom kontorets rutiner, og de ansatte er pålagt å drøfte saker som er etisk utfordrende. På en annen side handler drøftingen også om utveksling av ulike typer kunnskapssyn og moralske standpunkt. På den måten fremstår drøftingsmøter også som en uforutsigbar situasjon hvor de involverte kan bidra med sine tanker og påstander, samt argumenter for den handlingen de mener er rett. Summen av subjektive forståelser for hvordan det bør handles og drøftingen rundt dette, er med på å styre beslutningsprosessen mot det endelige handlingsvalget. Dette kommer jeg tilbake til i avsnitt 4.3.2, som omhandler drøfting.

Lovverket kan også fremstå som styrende for hvordan de ansatte på kontoret velger å handle, gjennom hvordan de tolker lovverket i den konkrete situasjonen. Flere aspekter kan trekkes inn for å belyse kompleksiteten som ligger i lovverket som en form for styring. Da tolkning av lovtekster er en praktisk kunnskap, ervervet gjennom studier og praksis, kan tolkning av loven betraktes som en form for en styringsteknikk som den enkelte sosialarbeider kan benytte seg av i styringen av sine egne og brukeres handlinger. Samtidig kan tolkning av lovverket også bidra til å styre sosialarbeiderne i retning av velferdsstatens overordnede mål og tanken om at lover og regler har sin basis i hva som betraktes som god og dydig atferd. En tolkning vil også være preget av konteksten den foregår i, og i en spesifikk situasjon er makten et aspekt å ta stilling til. Makten kan ses som den kraften som beveger situasjonen i den ene eller den andre retningen, og dermed virke styrende for situasjonen og tolkningen som skjer. Således finnes det ikke noe entydig svar på hvordan tolkning av lovverket kan betraktes som styrende, men det er nærliggende å tro at det er den enkeltes balansering av de nevnte aspektene som til slutt er avgjørende for hvordan den enkelte velger å tolke lovverket. I denne konkrete situasjonen kan det ses som at de ansatte på kontoret, gjennom bruken av drøftingsmøtet, valgte å tolke lovverket ut i fra hva de samlet sett mente var best ut i fra forutsetningene som var tilstede.

Thorvald forteller at brukeren på et tidspunkt blir oppfattet som *den uverdige trengende* og derav ikke står øverst på listen over brukerne man ønsker å hjelpe. I seg selv er denne kategoriseringen av brukeren en moralsk utfordring. Kategoriseringen av brukeren og relasjonen preget av brukerens tidligere handlinger, kan forstås som et bidrag til at de ansatte på kontoret fjerner seg fra det relasjonelle i situasjonen og i stedet forholder seg til brukeren som en *sak* hvor den tekniske kunnskapen blir vektlagt i en større grad enn den moralske. På den andre siden kan det forstås som at det blant annet var denne kategoriseringen og håndteringen av brukeren som en sak som bidro til at situasjonen beveget seg videre og de ansatte fant det de mente var en løsning på den utfordrende situasjonen.

Drøftingen resulterte i innføringen av et strengt vilkår for utbetaling av den økonomiske sosialstøtten. Maktrelasjonen som oppsto mellom bruker og kontorets ansatte kan ses å endre seg i det øyeblikket de ansatte velger å tolke lovverket på en måte som gjør at de får muligheten til å styre brukerens handlinger ved bruk av vilkår. Handlingsvalget saksbehandlerne endte opp med var ansett som et siste handlingsalternativ for å endre brukerens atferd slik de ønsket. Thorvald forteller videre om hvilke effekter handlingsvalget fikk:

«...og vilkårene fungerte jo fullstendig mot sin hensikt. Vi kom ikke noe videre, han møtte opp han. Han kom, og viste på en måte at han kunne klare å møte på sosialkontoret, det var ikke noe problem. Men vi fikk han jo ikke noe videre i systemet, altså vilkårene hadde på en måte ingen funksjon, bortsett fra at han skulle møte der, og han sa jo det selv. Vi klarte ikke å motivere han - snarere tvert i mot - det hardnet bare enda mer til, ikke sant. 'Jeg skal i alle fall møte her, men jeg skal i alle fall ikke gjøre noe'. Umoden - greit, det var ikke så bra av oss heller, men det vilkåret som i utgangspunktet var ment for å tvinge han til å innse at du må gjøre noe med situasjonen din, fungerte helt imot sin hensikt. Han hadde da bestemt seg. Jeg husker at jeg tok en liten prat med han, da satt jeg i mottaket. Han hadde bestemt seg for at han - så lenge dette her pågikk - ikke skulle forbedre seg. Av en eller annen grunn hadde han bestemt det. Hvorfor, fikk jeg aldri noe svar på. Så det endte opp med at vi måtte vurdere dette vilkåret og gjøre noe med det. Det var tydelig at det ikke fungerte, så vi oppheva det. Så gikk det en stund og så begynte han og innse at 'hva er det jeg holder på med?', så fikk han litt veiledning, før han på en måte kom videre.» (Thorvald)

Thorvalds dilemma er preget av hvordan lovverkets åpning for bruk av vilkår, og tolkningen av lovteksten har betydning for handlingsvalget. Brukeren ble ansett som *hele kontorets* bruker, og de ansatte fremsto som samlet bak avgjørelsen om hvordan de skulle handle i forhold brukeren. De ansatte som gruppe styrer beslutningsprosessen mot et handlingsvalg hvor målet er å endre brukerenes atferd innenfor de rammene sosialarbeiderne er satt til å forvalte. Bruk av vilkår som et siste handlingsalternativ i en situasjon hvor de ansatte opplevde seg som maktesløse, ble utslagsgivende for at Thorvald, som en del av en gruppe ansatte var enig i å bruke vilkår på den gitte måten. Det viste seg imidlertid at bruken av vilkår ikke fikk den ønskede effekten de ansatte på kontoret hadde håpet: «...vi håpa og trudde det skulle ha effekt – at vi skulle på en måte – misforstå meg rett, men at vi på en måte skulle tvinge han til å tenke annerledes og at han etter hvert innså at det var fornuftig etter en liten stund, det gikk ikke.». De ansattes mål om å endre brukerenes atferd gjennom bruken av vilkår, ble ikke nådd med valgte handlingsalternativ. På tross av at målet i dette tilfellet bestemte middelet, viste det seg likevel ikke å få den ønskede effekten.

Sett i ettertid vurderer Thorvald om det var en tvetydighet i måten de ansatte endte opp med å handle. Han mener brukeren fikk likhet for loven i form av at han fikk den økonomiske stønaden han hadde krav på: «For det var jo likhet for loven i forhold til den stønaden som han fikk...». På den andre siden mener han at brukeren likevel ikke fikk likhet for loven: « i forhold til vilkårene

som ble satt så var det jo ikke det. Slik at du hadde det ene ytterpunktet – han får de lovmessige ytelsene han skal ha, men i tillegg får han en haug med vilkår som ingen andre får.» Han mener også at det var et vilkår som ble satt over hodet på brukeren som en slags straff, og at kontorets handlemåte på den måten både fremmer og hemmer likebehandling. Thorvalds tanker om hvordan individuelle vurderinger kan bidra til ulik behandling berører bruken av praktisk dømmekraft, hvor det i dette tilfellet kan ses som at bruken av den moralske kunnskap har blitt tillagt mindre vekt til fordel for teknisk kunnskap.

4.2.4 Brukerens rettigheter vs. direktiv fra ledelsen

Saksbehandleren er en av de som kan ha best innsikt i hva den enkelte bruker har behov for, i tillegg til brukeren selv. Petters dilemma handlet om en bruker som, ut i fra Petters tolkning av loven, hadde krav på en plass på en rusbehandlingsinstitusjon etter § 5.1 i lov om sosiale tjenester. Situasjonen fant sted noen år tidligere. Petter forteller om en mann i 40-åra: «*En typisk, klassisk rusmisbruker som alle tenker på når man tenker på en rusmisbruker - veldig sliten, veldig preget av misbruket sitt.*». Mannen hadde misbrukt rusmidler siden 13-års alder, og hadde vært inn og ut av flere institusjoner. På det tidspunktet mannen oppsøkte sosialkontoret i denne omgang var han i dårlig forfatning, og med et sterkt behov for bistand for å overleve vinteren. Brukeren henvendte seg til kontoret i månedsskiftet mellom november og desember og ba om bistand til å få en institusjonsplass.

«Da var det sånn at vi benyttet oss av både private og offentlige institusjoner. Det har blitt litt annerledes dette her nå. På de offentlige institusjonene var lang ventetid, men de kostet ikke kontoret penger. Og alternativet var ofte i en venteperiode, som kunne vare fra to-tre måneder til godt over et halvt år, å søke de inn på private institusjoner hvor de kunne være til de fikk plass på offentlige institusjoner. Problemet med det var at det er veldig dyre plasser - de koster - de gjorde i hvert fall det da - fra 40 000 til 55-60 000 kroner måneden for en plass. Og kommunen på det tidspunktet hadde veldig dårlig økonomi, vi hadde overskredet sosialbudsjettet med, jeg tror det var en 3-4 millioner kroner, og det var fortsatt en måned igjen. Slik at vi hadde fått klare instruksjoner i å kutte i de kostnadene det var mulig å kutte, særlig § 5.2 ytelser, skjønnsmessige ytelser som egentlig ikke er lovpålagte ytelser. En institusjonsplass er i aller høyeste grad en 5.1 ytelse, fordi han har veldig behov for det. Og jeg husker jeg tok opp saken på et drøftingsmøte og det ble en dissens i gruppa. Leder mente vi kunne skaffe et midlertidig kommunalt tilbud. Altså det heter seg jo det at – litt sånn på samme måte som husvære – når man ikke klarer å skaffe

en nødvendig tjeneste så må man skaffe et tilbud som er godt nok i den perioden frem til man får plass for eksempel. Problemet med det var jo at vi ikke hadde noen sånne tiltak, vi hadde ikke noen tiltak å tilby denne mannen. Vi kunne kjøpe en plass, og thats it. Vi hadde på en måte ikke noe apparat til å ta hånd om det.»

I denne situasjonen valgte Petter å benytte seg av drøftingsmøtet for å komme frem til en måte å handle på. På den måten kunne han få innspill fra ulike parter i mulige håndteringer av situasjonen. Hensynet til brukeren, hans rettigheter og rusomsorgens oppbygning på den tiden var utgangspunktet for at Petter hadde behov for å drøfte saken. I tillegg hadde Petters ledelse gitt klart uttrykk for at kontoret hadde overskredet budsjettet, noe som skulle bidra til å styre sosialarbeiderne vekk fra å benytte seg av kostbare tiltak. Petter kunne ikke på egenhånd gå for en dyr institusjonsplass, kostnadsført på et budsjett som allerede var i underskudd, selv om han tolket loven dit hen at brukeren hadde krav på det. Petters bruk av drøftingsmøtet kan i denne sammenheng betraktes som en styringsmekanisme han benytter seg av i en søken etter å tilegne seg ulike forståelsesmåter for håndteringen av situasjonen. Gjennom drøfting med kolleger kan han få bistand i å styre sine egne handlinger, samtidig som hans handlinger vil få konsekvenser for brukeren som drøftes. På en annen side var dette en sak som, i henhold til kontorets interne rutiner, måtte drøftes. Petter ikke kunne avgjøre saken alene, og sett på den måten kan drøftingsmøtet også betraktes som en styringsmekanisme for ledelsen i deres forsøk på å styre de ansattes handlingsvalg. Petter forteller videre hvordan ledelsens forsøk på å styre hans handlinger forårsaket frustrasjon:

«Og jeg kom ikke videre i den saken, jeg fikk ikke gjennomslag for å kjøpe en plass til den mannen. Jeg visste jo på en måte - hva er alternativet? Alternativet er at han antakeligvis går på gata og at han ikke overlever ventetida frem til en plass. Og hva gjør du når du skal gi en sånn tilbakemelding? Jeg visste - eller jeg kunne ikke vite, men - med rimelig stor sikkerhet at dette her ikke gikk bra og han var helt klar på at dette her ikke ville gå bra. Men vi fikk allikevel ikke det igjennom på drøftingsmøte. Og da sitter du der - hva gjør du? Hva skal du gjøre? Du kommer ikke videre i det vanlige systemet. Altså du ser at personen har behov for en plass hvis ikke så dør han. Det står mellom liv og død. Skal du da være lojal med kollegaene dine, følge opp det som flertallet har bestemt, som sjefen din har bestemt og håpe at det går bra, eller gjøre noe annet? Og hva skal det i så fall være? Jeg hadde på en måte ikke noe stor gjennomslagskraft heller, og kunne ikke tvinge noe igjennom.»

Da drøftingsmøtet var over hadde Petter ingen mulighet til å påvirke lederens beslutning om at det ikke skulle kjøpes institusjonsplass til brukeren. Petter havner derfor i et dilemma som, ut i fra Petters tolkning av situasjonen, handlet om liv og død for brukeren. Lederens beslutning i denne saken fremsto ikke som god nok i henhold til Petters tolkning av brukerens situasjon. Forholdet mellom lederen og Petter kan forstås som en ubalansert maktrelasjon, hvor leder, via sin autoritet som leder i stor grad har muligheten til å styre Petters handlinger. På den andre siden er det alltid mulighet for å endre styrkeforholdet i maktrelasjonene som utspiller seg, og i denne situasjonen velger Petter å handle annerledes enn det hans leder og flertallet av de andre ansatte mener er den rette handlingen. Petters praktiske dømmekraft kan også sies å være et aspekt av den motstanden som bidrar til å bevege situasjonen videre:

«Så jeg satt meg ned litt og prata litt med han, og så fant vi ut at vi kan ikke la være å forsøke. Jeg oppfordret han til å ta en telefon til fylkesmannen mens han satt på mitt kontor. Vi snakket litt om hva som kunne være gunstig å fortelle, hva som kunne være gunstig å si. Han gjorde det, og kort tid etter - altså i løpet av samme dagen så fikk min leder en telefon fra fylkesmannen som spurte hva dette her var for noe. Kontoret fikk da pålegg om å kjøpe en plass til han, så vi fikk løst det på den måten.»

Petter opplevde denne saken som utfordrende, noe som bidro til at saken ble drøftet i drøftingsmøtet. Dissensen som oppsto i dette møtet kan ses i sammenheng med Petters nærhet til brukeren på den ene siden og de andre deltakernes distanse til brukeren på den andre siden. De ulike relasjonene til brukeren kan ha bidratt til at de andre ansatte kun drøftet *en sak* på et mer generelt grunnlag, og derav ikke hadde noe direkte forhold til personen som *var saken*. Dermed kan avveiningene som ble gjort og argumentene som ble brukt i denne situasjonen, sies å være preget av en tyngre vektlegging av teknisk kunnskap fremfor den moralske kunnskapen. Det er nærliggende å tro at Petters nærhet til brukeren førte til at han fikk et mer personlig engasjement i saken, og av den grunn var av den oppfatning at tiltaket som var riktig, også var dyrt. Kun gjennom å kjøpe en institusjonsplass til brukeren ville loven følges og den optimale hjelpen bli gitt: *«institusjonsplass er i aller høyeste grad en § 5.1. ytelse, fordi han hadde veldig behov for det. [...] Leder mente vi kunne skaffe et kommunalt tilbud.[...] Problemet var jo at vi ikke hadde noen sånne tiltak, vi hadde ikke noen tilbud til denne mannen. Vi kunne kjøpe en plass, og thats it.»* Oppsummerende kan det sies at flere aspekter spiller inn på lovens betydning i Petters beslutningsprosess. Lovverket, som en overordnet form for styring ses å bli tillagt stor betydning i forhold til hvordan Petter styrer sin beslutningsprosess. Han støtter seg mot lovverket og er sikker på sin tolkning av det i sin håndtering

av saken. Ved siden av lovverket som en form for styring kan maktens virkning også tillegges betydning. Som vist utøves ikke makt i en lineær prosess og Petters handling kan i dette tilfellet forstås som et resultat av ledelsens styringsaktivitet og hans motmakt i relasjonen. Utover lovverket og makten kan Petters internaliserte normer betraktes som et bidrag til at han styrer sin beslutningsprosess i en annen retning enn ledelsen forsøkte å styre han. Til slutt kan også utøvelsen av praktisk dømmekraft sies å ha betydning, gjennom Petters balansering av de ulike formene for kunnskap. Petters handlingsvalg var dermed et resultat av hva han tolket som den rette handlingen ut i fra den situasjonen brukeren befant seg i.

4.2.5 Lovverkets åpning for bruk av skjønn

Flere av de tidligere avsnittene har allerede berørt hvordan lovverket åpner for bruk av skjønn, men fokuset har hovedsakelig vært rettet mot andre aspekter knyttet til lovverket. Dette avsnittet vil utforske lovverkets åpning for skjønnsutøvelse, da flere av informantene trakk frem hvordan de oppfatter det som utfordrende å forholde seg til. Mariell, en av informantene, jobber med behandling av sosialhjelpsøknader, og i den forbindelse fortalte hun om et dilemma som belyser utfordringen som ligger i å skulle utøve skjønn i et komplekst praksisfelt:

”Fra jeg begynte i sosialtjenesten så har jeg slitt med «hva og hvor?». Kan jeg få en liste – hva er pliktmessig og hva er ikke pliktmessig når jeg behandler søknader? Det er kjempevanskelig, for det finnes jo ingen sånne lister. Det er ting som vi må regne med, husvære, penger til mat og strøm. Så er andre ting litt sånn skjønn. Det jeg opplever da, og har opplevd i flere samtaler er at folk søker om sosialhjelp fordi de har behov for penger, de har en eller annen form for inntekt, men den er for liten. Så skal jeg gå igjennom inntekter/utgifter, og så viser det seg at stort sett alle har en form for lån. Alle har jo lån enten hva det måtte være, og mange har jo forbrukslån som tynger økonomien, som faktisk gjør at det er en reell utgift... Har du ikke penger til mat, strøm eller annet så skal man ikke betale gjelda si for så ikke å ha penger til mat. Da råder vi de til å ta kontakt med kreditorer, for å få til en ordning hvis de ikke har penger til å betale. Mens noen ganger har vi lagt det som en pliktmessig utgift. [...] Jeg pleier ofte å ta det opp. Jeg har forstått at – her på vårt kontor i hvert fall – er hovedregelen at privat lån ikke dekkes gjennom sosialtjenesteloven. Altså det skal ikke gå foran det å kjøpe seg mat. Når jeg da sier det til folk, så reagerer ganske mange. De sier det at 'jammen, jeg har da lån!'. Alle har da lån, selv sitter jeg og har lån. Det er jo reelt det. Studielån, billån, huslån. Så må jeg sitte og argumentere for at det er ikke sikkert det godtas som en reell utgift, mens jeg sitter og har

lån selv. Det dilemma er ikke noe ålreit. Folk (les brukere) reagerer på det: 'Jeg må jo betale lånet mitt'. Ja, det må du, men...». (Mariell)

Mariell opplever situasjonen som utfordrende da hun befinner seg i et dilemma hvor hun må gi avslag på søknader om sosialhjelp, begrunnet med at privat lån ikke er en pliktmessig ytelse etter lov om sosiale tjenester § 5.2. Ut i fra hennes subjektive oppfattelse betraktes private lån som reelle utgifter det ikke er mulig å overse, og derav blir hennes behandling av liknende saker et subjektivt valg om hvem som skal få – og hvem som ikke skal få privat lån gjeldende som en pliktmessig utgift. På tross av hennes personlige mening om at private lån ikke kan overses, godkjenner hun ikke alle private lån som en pliktmessig ytelse. Det vil ikke hennes leder, som til slutt godkjenner alle vedtak, godta. Dermed handler Mariell på en måte hun egentlig ikke kan stå inne for, da hennes personlige mening står i motstrid til det lovverket og reglene sier. En måte å se Mariells handlinger på er at hun lar seg styre ut fra loven, på tross av sin egen oppfattelse av hva et privat lån betyr for økonomien til mennesker, samt at hun kan ses å la seg styre av kontorets oppbygning og det faktum at hennes leder skriver under på samtlige vedtak. Mariells handling i slike situasjoner kan derfor sies å være styrt av to overordnede former for styring – lovverket og lederen. Hennes utøvelse av praktisk dømmekraft i situasjonen kan derfor sies å være preget av en tyngre vektning av teknisk kunnskap fremfor moralsk kunnskap.

Mariell etterlyser også tydeligere avklaringer på hvilke ytelser som er pliktmessig og hvilke som ikke er pliktmessige: *”Fra jeg begynte i sosialtjenesten så har jeg slitt med «hva og hvor?»». Kan jeg få en liste – hva er pliktmessig og hva er ikke pliktmessig når jeg behandler søknader?”*.

Mariells etterlysning av en liste, kan tolkes som en etterlysning av tydelige styringsteknikker for økonomisk saksbehandling. Hennes ønske om en tydeligere avklaring på hva som er pliktmessig og ikke pliktmessig kan også forstås som en motmakt i relasjonen til lovverkets juridiske makt og dets åpning for skjønnsutøvelse. Loven fremstår på en måte som i stor grad legger ansvaret over på sosialarbeideren, noe som igjen bidrar til at det stilles store krav til sosialarbeidernes avgjørelser og handlingsvalg. Gjennom å etterlyse styringsmekanismer kan hennes utsagn forstås på en slik måte at hun ønsker en praksis hvor den tekniske kunnskapen kommer tydeligere frem, og på den måten redusere det moralske aspektet i utøvelsen av praktisk dømmekraft.

Mariell er ikke alene om å ønske seg styringstekniske hjelpemidler til bruk i utøvelsen av praktisk dømmekraft. Anita sier det på denne måten *«...du sitter der og ønsker at du skulle hatt den fasitboka som ikke finnes.»* Hun lager derfor sin egen fasitbok, retningsgivende for hvordan hun skal handle i

henhold til de individuelle søknadene hun får. På den måten utvikler hun sin egen styringsteknikk for hvordan hun skal handle i utfordrende saker, med basis i hennes subjektive og praktiske dømmekraft.

Det siste avsnittet viser tydelig hvordan lovverkets åpning for skjønnsutøvelse kan oppleves som en utfordring for sosialarbeiderne som skal foreta utøvelsen av praktisk dømmekraft. I det neste avsnittet skal vi se nærmere på hvilke forhold som er med på å påvirke sosialarbeidernes praktiske dømmekraft.

4.3 Skjønnsutøvelsens mange sider

Gjennom analyseprosessen fremsto skjønnsutøvelse som en vesentlig del av beslutningsprosessen i et flertall av historiene informantene fortalte. Informantene var ikke samstemte, men det var flere fremtredende forhold som virket inn på informantenes bruk av skjønn. De la særlig vekt på drøfting med kolleger, verdigrunnlag og etikk, samt tid. Jeg vil i de kommende avsnittene rette fokus mot informantenes fremstilling av skjønnsutøvelsens betydning, og hvordan de nevnte forholdene kan ses å påvirke informantenes bruk av skjønn. I intervjuene med informantene benyttet jeg meg av begrepet skjønn, men som vist i avsnitt 2.5 *Presisering av oppgavens analytiske spørsmål* har jeg valgt å operasjonalisere dette ved å gå til begrepet praktisk dømmekraft i arbeidet med denne oppgaven. Av nevnte grunner kommer jeg til å benytte meg av begge begrepene i den videre teksten, med bakgrunn i definisjonen som står i avsnitt 2.5.

4.3.1 Skjønnsutøvelse – subjektiv kunnskap

Skjønn kan snakkes om på forskjellige måter og ulik betydning kan legges i begrepet. I intervjuene med informantene var jeg ute etter å få frem erfaringer og handlinger fra deres praktiske arbeid, og med bakgrunn i dette var både tanker og refleksjon rundt erfaringene og handlingene av interesse. Thorvald vektlegger betydningen av skjønn på denne måten: «...*forskjellige mennesker krever forskjellige måter å bli møtt på. Kan ikke møte alle likt...*». Sett i forhold til den menneskeforståelsen som ligger til grunn for moralsk kunnskap, kan Thorvalds utsagn forstås som at han vektlegger moralsk kunnskap mer enn teknisk kunnskap. Hans utsagn kan ses opp i mot den praktiske dømmekraften som relasjonell, og at det er Thorvalds møte med ulike mennesker som er utslagsgivende for hvordan han ender opp med å benytte sin praktiske dømmekraft. Andrea opplever at skjønnsutøvelsen er noe implisitt i henne, som hun bruker uavhengig av tid og sted: «...*sosialt arbeid i forhold til å følge opp, det ligger nede. Det er det ikke tid til [...]skjønnsutøvelsen og det å se ting fra flere kanter, den tror jeg ligger der.*» På tross av at hun opplever at det ikke er tid

til den delen av sosialt arbeid som handler om å følge opp brukerne over tid, er den delen av sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag som dreier seg om skjønnsutøvelse tilstede gjennom den praktiske dømmekraften som utøves. Den er noe vi har med oss og bruker hele tiden.

Praktisk dømmekraft er sosialarbeidernes subjektive tolkning av ulike former for kunnskap sett ut i fra hva den konkrete situasjonen krever. Sett ut i fra dette åpnes det for at det vil forekomme ulike tolkninger av hva som er den rette handlingen i en gitt situasjon. Anita trekker frem hvordan det ikke alltid er samsvar mellom hva hun mener er rett og hvilke beslutninger kolleger treffer: «...ting som jeg møter i jobben som jeg personlig mener ikke helt stemmer, som jeg kanskje ønsker å gjøre annerledes...». Videre legger hun frem en konkret situasjon hvor den praktiske dømmekraftens subjektive karakter gjør seg gjeldene via betydningen den har for handlingsvalget som blir gjennomført:

“Jeg hadde en sak her nå faktisk, med en depositumgaranti. Det er en ganske enkel sak. Det er en kar som har flyttet til en annen kommune, og så søker han om å få dekket den første måneden med depositumgaranti der. Vi pleier å dekke den første måneden med husleie eller flytteutgifter, men egentlig ikke depositumgaranti. Det er fordi det er en garanti som strekker seg over lang tid, og da til en bolig i en annen kommune. Vi dekker det stort sett bare i samme kommune. En annen saksbehandler har gitt denne personen avslag. Så ringer han i dag og er veldig stresset og sint, for han skal flytte i morgen og må ha dette ordnet. Også vet jeg at vi har gitt depositumgaranti, i hvert fall for en måned, det vet jeg at vi har gjort i et tilfelle tidligere. Jeg visste det var blitt gjort i et tilfelle tidligere, men at det ikke er vanlig. Jeg spør litt rundt på kontoret hva vi pleier å gjøre, og ender opp med å gi han den ene måneden i garanti. Da hadde en annen saksbehandler før meg, på dette kontoret, en kollega jeg jobber med, tidligere sagt at: 'Nei det får du ikke.'” (Anita)

Anita fant det vanskelig å skulle behandle søknaden på nytt, da hennes kollega allerede hadde avslått den. Hun var ikke enig i den tidligere håndtering av saken, og valgte å handle på en annen måte enn kollegaen hadde gjort: «...bruk av skjønn da. I vanskelige situasjoner så kan man gjøre unntak, og at man har muligheten til det, det tror jeg er veldig viktig.» Dilemmaet belyser hvordan Anita balanserer ulike former for kunnskap på en annen måte enn kollegaen gjorde, og at hennes praktiske dømmekraft derav styrer beslutningsprosessen mot et annet handlingsalternativ. Det ble tydelig for Anita at brukeren ville få vanskeligheter med å gjennomføre flyttingen dersom hun avslø søknaden på nytt: «Menneskeligheten da.. Du ser at det blir mye vanskeligere for han her, for nå

har han allerede sjekket med NAV-kontoret der han flytter til, og de vil heller ikke dekke første måneden.» Hun benytter sin praktiske dømmekraft og balanserer den tekniske og moralske kunnskapen på en måte som fremmer det Anita tolker er det beste for brukeren. Det er nærliggende å tro at Anitas kollega også handlet etter hva hun mente var den rette handlingen i situasjonen, noe som belyser hvordan to menneskers bruk av praktisk dømmekraft kan resultere i to helt ulike utfall for brukeren.

4.3.2 Drøfting – hjelp, kontroll og taktikk

De menneskelige reaksjonene våre er umiddelbare, men det er de gode faglige argumentene som vinner frem i arbeidet, var det en informant som sa. En måte å sikre gode faglige argumenter på, er ifølge flere av informantene, drøfting av etiske dilemma i et drøftingsmøte²². Thorvald løfter frem en måte han nyttiggjør seg av drøfting på: «...det er helt ålreit å ha uprofesjonelle, ufaglige følelser, så lenge man klarer å vite hva som er hva. [...] ...i de situasjoner man er usikker, og man er så heldig å ha et godt fagteam rundt seg, så tror jeg man klarer å luke ut det verste.». Han vektlegger drøfting og dialog med kolleger som et bidrag i arbeidet med å få klarhet i hva som er det saklige og konkrete i den aktuelle saken. Hans utsagn kan tolkes på den måten at man ved bruk av drøftingsmøter kommer frem til sakens kjerne, som igjen skal danne grunnlaget for utøvelsen av praktisk dømmekraft og forestående handlingsvalg. Sett på en slik måte kan drøftingen betraktes som en styringsteknikk for den enkelte sosialarbeider, hvor målet er å komme frem til et konkret handlingsalternativ.

Samtlige informanter setter ord på viktigheten av å reflektere over etiske dilemmaer i fellesskap. På kontorene hvor mine informanter jobbet var det satt av faste tider til drøfting av saker i felles forum. Petter forklarer hvordan det blir tilrettelagt for drøfting på kontoret han jobber: «For å unngå mest mulig følelsesvalg på kontoret så har vi rigget det til at vi har møter på sosialsaker [...] to timer en gang i uka.» Han fortsetter med å fortelle om hva slags effekt han opplever at drøftingsmøtene har:

«...men det er i de sakene som er litt prinsipielle, litt ekstra problematiske eller som det er noe rart med rett og slett, der en søker kollegaveiledning rett og slett, eller ønsker å drøfte for å sjekke ut. [...] man kan ha oversett noe når du står midt oppi noe. Altså her er det jo saker som en har jobbet med i lang, lang tid, ikke sant, og det er veldig vondt at du til slutt ikke ser skogen for bare trær. Så det å sjekke ut er kjempeviktig.»

---

²²Fagmøte og drøftingsmøte var de to betegnelse som ble brukt i intervjuene. Gjennom intervjuene fremkom det at de to begrepene betegner det samme. Jeg har derfor valgt å benytte meg av betegnelsen drøftingsmøte for å gjøre det enklest mulig for leseren.

Petters utsagn kan ses i sammenheng med ulike måter å forstå drøftingsmøtenes funksjon på. Samtidig som det er et hjelpemiddel for den enkelte sosialarbeider i utfordrende beslutningsprosesser, kan det også ses på som en mulighet for de ansatte på et kontor til å korrigere den enkelte sosialarbeiders beslutningsprosess. Sett på den måten kan drøftingsmøtet betraktes som en styringsteknikk den enkelte sosialarbeider kan benytte seg av i håndteringen av vanskelige saker, mens det på den andre siden blir en styringsteknikk for kollegaer i forhold til å styre den enkelte sosialarbeiders handlingsvalg inn mot det som er konsensus blant de involverte i drøftingsmøtet, samtidig som det også kan sikre etisk forsvarlige valg. «...i stedet for at bare ledelsen går inn og korrigerer det, så går hele gruppa inn og korrigerer den enkelte...», sier Petter. Utsagnet belyser hvordan drøfting også kan forstås på en tredje måte. Det kan også betraktes som en styringsmekanisme for ledelsen i deres forøk på å styre de ansatte i den ønskede retningen, hvor ledelsen bruker de ansatte som gruppe til å utføre styringen av den enkelte sosialarbeiders handlinger.

Petter mener muligheten for å gi hverandre korreksjon er spesielt viktig sett i sammenheng med at sosialarbeidere ikke bør legge følelser til grunn for et handlingsvalg: *“Det er grunnlaget du må argumentere på, og ikke 'jeg synes mer synd på enslige mødre enn jeg synes synd på unge slasker'. [...]...og det er det vi kommer frem til i disse drøftingsmøtene, hvis de da ikke klarer å argumentere ut i fra det, så skal du bare høre gruppa - da er det blankt avslag.»* Petters utsagn kan sies å belyse bruken av drøftingsmøtet som en fjerde styringsteknikk. Det kan bidra til at både sosialarbeidere og ledelsen styrer beslutningene som tas inn mot gode avgjørelser. Petter er i stor grad bevisst på å benytte seg av drøftingsmøtet på denne måten når han opplever å stå i vanskelige og utfordrende situasjoner.

Mariell har relativt kort arbeiderfaring og opplever drøftingsmøtene som en sikkerhet for henne, noe hun relaterer til sin egen usikkerhet i beslutningsprosessene: *«fordi man er redd for å gjøre noe feil når så mye handler om skjønn. I hvert fall for meg som er ny og ung [...] så er du livredd for å gjøre skikkelige blemmer.»* Hun forteller videre hvordan drøftingsmøter kan hjelpe henne i å ta en beslutning eller få en bekreftelse på det hun selv tenker. I tillegg tror hun det er med på å fremme likebehandling av brukerne: *«...sånn at man i fagmøter kan få bekreftet at det de (les andre sosialarbeidere på kontoret) gjør er noenlunde på samme måte...»*. Også ut i fra Mariells utsagn kan drøftingsmøtene som en styringsmekanisme ses å ha stor betydning for handlingsvalgene som gjøres. Ikke bare for ledelsen, ved at de får muligheten til å styre sosialarbeidere i en gitt retning,

men også gjennom at det gis rom til sosialarbeiderne som søker å bli styrt i sin beslutningsprosess.

Oppsummert kan det sies at drøftingsmøter kan ha ulike funksjoner som kan virke som styringsteknikker på flere nivåer. For noen er de en hjelp til å styre seg selv i deres forsøk på å finne ut hvordan de skal handle. I andre saker kan det derimot bli en motsetning når kollektivet forsøker å styre den enkelte, mens de også kan benyttes av ledelsen i deres forsøk på å styre de ansatte. Samtidig er det viktig å presisere at drøftingsmøter også tillegges vekt som et forum for faglig utveksling og etiske avveininger. Informantene nevnte flere aspekter ved drøftingens funksjon. Anita opplever det til tider som dette: «...*det er stadig overraskende hvor mye du må diskutere ting. Det finnes ingen fasit. [...] ...du kan spørre hva folk ville gjort i den og den saken og du ville fått tre helt forskjellige svar. Men på en annen side kan alle være helt riktige, også kan du ha ditt eget svar som også kan være riktig, og den er jo litt kjip...*». Hun opplever det som forvirrende å drøfte saken i et drøftingsmøte: «*Du blir usikker, man blir sliten av det.*» Anitas erfaring med drøftingsmøtene har bidratt til å gi henne en bevissthet rundt at hun må stole på seg selv og sin egen praktiske dømmekraft når hun skal gjennomføre et handlingsvalg.

Det er ikke bare usikkerhet som kan oppstå etter å ha drøftet en sak. Drøfting med kolleger kan også oppleves som en hindring i å hjelpe brukeren til å få det han eller hun har krav på etter loven. Dette var jeg inne på tidligere, i forhold til Andreas dilemma i møte med rusmisbrukere på uføretrygd. Drøfting spilte også en stor rolle i Andreas beslutningsprosesser i møte med denne type saker. I liknende situasjoner kan Andrea unnlate å benytte seg av drøftingsmøter, da hun opplever at kollegenes manglende kunnskap om rusmisbruk og rusrelaterte temaer bidrar til at de ikke får et helhetlig bilde av brukerne slik hun gjør: «...*en del slike saker føler jeg ikke er riktig å ta opp til drøfting bestandig, for dette med rus, det er det ikke så mange som har kjennskap til. Akkurat når det gjelder rus eller sånne ting – du skal ha litt faglig bakgrunn tenker jeg...*». På den måten kan drøftingsmøtene fremstå som en hindring for å hjelpe brukeren til å få dekket opp sine husleierestanser: «...*jeg er veldig redd jeg kunne fått veldig mange i mot meg, jeg er redd jeg ikke ville fått den forståelsen.*» Andrea benytter sin praktiske dømmekraft til å vurdere hvordan hun synes det er best å gå fram. Fremfor å benytte seg av drøftingsmøtene velger hun noen ganger å støtte seg av mellomkollegial drøfting. Hun forteller hvordan hun går frem i utøvelsen av den mellomkollegiale drøftingen: «...*det kommer helt an på hvem det gjelder, fordi at man lærer jo kollegaene sine å kjenne etter hvert, så det kommer helt an på hvilken sak det er, og hva du tenker selv [...] da må du gjerne tenke 'ho tror jeg faktisk skjønner hva jeg mener', og så prater du – det er ikke alt jeg vil prate med hvem som helst om.*» Hun velger ut de kollegaene hun vil drøfte med ut i

fra hva hun selv mener er det rette utfallet av en sak. Andreas egen subjektive og praktiske dømmekraft får på den måten størst gjennomslagskraft i beslutningsprosessene, og gjennom å oppsøke *den rette* drøftingspartner, når hun målet om *den rette* handlingen slik hun selv tolker det.

4.3.3 Yrkesetiske dokumenters tilstedeværelse i praksisfeltet

I intervjusituasjonen kom vi direkte inn på hvordan yrkesetiske dokumenter som FOs yrkesetiske grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere og IFSWs og IASSW *Sosialt arbeids etikk – prinsipper og standarder (Ethics in Social Work, Statement of Principles)*²³ spiller inn i den enkelte sosialarbeiders hverdag. Nina mener at: «... yrkesetikken helt avgjørende.» i arbeidet med individuelle skjebner som i NAV. Hun vektlegger de yrkesetiske dokumentene i forhold til oppbakking av kolleger og det å ha rom for at klienter kan klage på arbeidet som har blitt gjort. De yrkesetiske dokumentene opplever hun som betydningsfulle i det de bidrar til bevissthet rundt hvordan man skal forholde seg til brukere og hverandre i det daglige: «*Med yrkesetikken som basis skulle det være sånn at vi gjør det rette, men vi vet at sånn er ikke verden. Vi er slitne, vi er grinete, og vi makter ikke mer innimellom. Og det skal være lov på en måte. Så får vi hjelpe hverandre til å finne den beste veien videre*». Ut i fra hva Nina forteller kan de yrkesetiske dokumentene betraktes som en form for styring som skal bidra til at sosialarbeidere holder en profesjonell etisk standard. På den måten kan hun både anses som et objekt for denne formen for styring, samtidig som hun også blir et subjekt i det hun velger hvordan hun vil forholde seg til denne styringsformen. Dette kan ses i sammenheng med hennes praktiske dømmekraft, og hvordan hun velger å vektlegge moralsk og teknisk kunnskap.

Nina er den eneste av de seks informantene som finner de yrkesetiske dokumentene betydningsfulle i sin hverdag. En annen måte å betrakte de yrkesetiske dokumentene er som Thorvald sier: «*en samleliste for alle de fine tingene man kan mene innenfor de ulike profesjonene. [...]Jeg trur kanskje jeg har lest det, men jeg husker ingen ting av det*». Anita sier det på denne måten: «*Det er det lenge siden jeg har vært borti, veldig lenge siden. Jeg husker det ikke engang. Jeg tror at alt en lært på skolen om retningslinjer og yrkesetikk, og alt det der, det er ikke sånn*». Flere informanter knytter de yrkesetiske dokumentene til utdanningen: «*...brukte de som kilder og brukte de i alle oppgaver som omhandlet etikk. Og nå er det fjernt for meg...*», sier Mariell. Anita sier det på denne måten: «*jeg holdt på å si 'jeg husker tittelen'*». Selv om flere av informantene fremstiller etiske overveielser som betydningsfullt, tenker de ikke eksplisitt over eller forholder seg til de yrkesetiske dokumentene i hverdagen. «*Innenfor den profesjonen jeg jobber [...] så har man på en måte et stort*

---

²³ Se vedlegg 1 og 2.

ansvar og alle de tingene her. Og sånn i det daglige så er det ikke noe du tenker på egentlig.», sier Thorvald.

Det er flere av informantene som mener de forholder seg til innholdet i de yrkesetiske dokumentene selv om de ikke gjør det bevisst. Petter er en av dem, og han håper innholdet i de yrkesetiske dokumentene har blitt en integrert del av han: *«det er jo det optimale – kanskje de har blitt en del av meg [...] det er ikke mange av de punktene jeg ikke kunne ha sagt å ha noen som helst refleksjon rundt.»* Andrea sier det på denne måten: *«jeg går ikke rundt og husker på det, men jeg tror det ligger baki der.»* Hun tror at innholdet i de yrkesetiske dokumentene brukes på tross av at hun ikke bevisst forholder seg til dem: *«Ubevisst, for det har vært med og forma en som menneske, og det er fint.»* Thorvald betrakter det som subjektivt hva den enkelte vurderer som rett og galt, og at etikken ikke er en objektiv sannhet: *«jeg er enig i det aller, aller meste som står der, det er ikke det det går på. Men det er på en måte et ferdig sett med regler som man skal forholde seg til 'det skal du mene, sånn skal du på en måte handle.' [...] Etske valg er på en måte subjektive for meg.»* Thorvalds utsagn kan forstås som at etikken tilpasses den konkrete situasjonen som oppstår, og at ikke alle skal behandles likt da det stilles ulike krav og forventninger til forskjellige personer. Han velger å la seg styre av sine internaliserte normer framfor etikk nedfelt i et dokument.

Anita støtter opp under den subjektive forståelsen: *«Det er min egen etikk på en måte, men jeg er garantert enig i mye av det som står der.»* Hun utelukker ikke at innholdet i de yrkesetiske dokumentene kan ligge nært opp til hennes egen subjektive etikk. Nina har tro på at den subjektive etikken kommer til syne i hennes handlingspraksis, og at den er rettet mot å kjempe for folk: *«At de skal få hjelp. Jeg er ikke redd for å si og stå imot. Det er rettferdighet...»*. Den subjektive etikken som hun viser i praksis har grunnlag i hennes internaliserte normer, og rettferdighetstankegangen er noe hun er opptatt av å jobbe for å fremme. På tross av at de fleste av informantene ikke vektlegger yrkesetikken i dokumentform, viser de i sine utsagn at etiske overveielser i stor grad er tilstedeværende gjennom internaliseringen som har forekommet. Dette fremkommer tydelig i det neste avsnittet som har fokus på etikk og verdier.

4.3.4 Etikk og verdier – kart og veiviser

Det varierer hvorvidt informantene er bevisst på at de står ovenfor etiske problemstillinger: *«Når man går i dette her så er det noe man venner seg litt til og man ser kanskje ikke de samme utfordringene i de dagligdagse rutinene, som de egentlig består av.»*, sier Thorvald.

I situasjonene hvor informantene er bevisst den etiske problemstillingen opplever flere av

informantene det som utfordrende. På tross av utfordringene mener Nina at det er etiske valg generelt som gjør mennesker til mennesker: «*Det som er godt er å vite er at du har gjort så godt du har kunnet, med de forutsetningene som du hadde. Og da snakker jeg om mine forutsetninger som fagperson og personlig.*» Hun gjør seg også tanker om at etikken er noe som ligger implisitt i ethvert menneske: «*Etikken tenker jeg er der hele tiden, hver eneste dag.*». Det er flere informanter som trekker frem forståelsen av at etikken ligger implisitt i enhver, og videre blir påvirket av fagutdanningen: «*du gjør jo vurderinger hele tiden [...] jeg tror det ligger i oss hele tiden.*», sier Andrea.

Rettferdighet som en grunnleggende verdi ble vektlagt av samtlige informanter: «*det er et eller annet grunnleggende i meg – noe sånn rettferdighetssøkende.*», sier Petter. Han har internalisert normen om rettferdighet og anser den som grunnleggende for den personen han er. På den måten kan den også betraktes som styrende for hvordan han velger å handle i konkrete situasjoner, og kan derav sies å bli en selvstyrende mekanisme for Petter. «*Jeg hadde ikke valgt denne yrkesveien hvis jeg ikke ønsker å kjempe for de fattige eller på en måte de som trenger min hjelp, sin sak.*», forteller han videre. Hans internaliserte normer kan ha bidratt til at han valgte et yrke som sosialarbeider. Anita fremmer tanker om at rettferdighet er en grunnleggende verdi hos henne på denne måten: «*for meg var det hele denne rettferdighetstanken. [...] Jeg er litt mer på rettferdighet. Rett skal være rett.*». Mariell legger også rettferdigheten til grunn for handlingsvalgene hun tar i hverdagen: «*...rettferdighetstankegangen, blant annet.*». Hun trekker frem rettferdighet som retningsgivende og betydningsfullt for hennes utøvelse av praktisk dømmekraft, samtidig trekker hun også frem rettferdighet som den verdien hun har mest med seg i utøvelsen av faget: «*det går nok ofte mye på den rettferdigheten.*». Informantenes utsagn kan fortolkes ved å si at internaliserte normer virker styrende på hvordan sosialarbeiderne tolker situasjonene de befinner seg i, og dermed blir styrende i beslutningsprosesser og handlingsvalg.

Et konkret dilemma kan belyse hvordan de internaliserte normene kan betraktes som en form for styring, og i avsnitt 4.2.4 *Brukerens rettigheter vs. Direktiv fra ledelsen* ble Petters dilemma om en rusmisbruker med behov for en institusjonsplass, drøftet i henhold til ulike aspekter knyttet til lovverket. Petter tolket det etiske dilemmaet til å handle om liv eller død for brukeren på den ene siden, og lojalitet til kolleger og det sjefen hadde bestemt på den andre siden. Han sier det på denne måten: «*Det var jo rett og slett å dolke de andre i ryggen – 'jeg har rett og dere har feil.'*». Gjennom å vektlegge rettferdigheten setter Petter fokus på medmenneskeligheten og det personlige ansvaret han hadde i forhold til brukerens situasjonen: «*...du kan på en måte ikke sitte med det uten å gjøre*

noen ting, du gjør ikke det altså.» Petters utsagn kan ses i sammenheng med hans internaliserte normer. Det er i de praktiske situasjonene at den praktiske dømmekraften kommer til syne, og Petter kan ses å balansere den moralske og tekniske kunnskapen på en måte som bidrar til at han handler ut i fra lojaliteten til den mest utsatte parten. Han vektla den moralske kunnskapen noe tyngre enn den tekniske kunnskapen i denne situasjonen.

4.3.5 Tiden – til hjelp og besvær

Tiden var et forhold som ble tillagt betydning i flere av informantenes dilemmaer. Nina fortalte om en situasjon hvor tiden og mangel på den i stor grad påvirket hennes handlingsvalg. Hun fortalte følgende historie:

«Dette er en sak som har ligget en stund, og jeg vet at vedkommende har vært på kontoret mange ganger og spurt etter resultatet. Jeg ser at vedkommende har hatt bruk for den hjelpen som vi kan gi, og så har det tatt for lang tid å få ferdig saken. På toppen av alt ramlet datasystemet vårt ned i forrige uke, og da fikk vi ikke gjort noen ting. Så seint som onsdag forrige uke var vedkommende innom kontoret og lurte på resultatet. Da kunne jeg si at jeg satt og jobbet med saken, og at jeg regnet med å få den ferdig i dag, mandag. Og så rakk jeg ikke å få den ferdig før nå i ettermiddag. Det betyr at vedkommende ikke får overført pengene på sin konto før i morgen, mens jeg hadde håpet på å få gjort det i dag. Det betyr en dag lenger å vente for vedkommende som har en vanskelig økonomisk situasjon. Det er ikke noe nødssituasjon - det er det ikke, men det er en vanskelig økonomisk situasjon i forhold til en person som jeg kjenner som en person som prøver å gjøre opp for seg, og som strever når ikke det er mulig, og som har hatt reel inntektssvikt. Det handler om økonomi dette. [...] Jeg har skrevet en rapport som skal leveres i morgen, for tilbakerapporteringer som er avkrevd på ulike tiltak vi har. I tillegg skal vi ha kontormøte i morgen, så jeg måtte bruke tid på å sette dagsorden til det. [...] Jeg har også måtte avklart en del møter, og noe av det ramla inn og det er like godt å få avklart det nå som å vente, for jeg måtte ha folk plutselig i tale. Skulle jeg ha gjort det i morgen så hadde jeg brukt enda mye mer tid på det, så det er en del stressprioriteringer.» (Nina)

Ninas dilemma illustrerer hvordan administrative oppgaver blir prioritert fremfor brukerens situasjon. Selv ser Nina tilbake på situasjonen og trekker frem at tidsprioriteringen handlet om manglende respekt for brukeren som var i en vanskelig situasjon: *«...jeg kunne sikkert ha lagt vekk noe annet i løpet av dagen og gjort det.»* Om det ikke er en daglig situasjon for henne, så forteller

hun at: «... i forhold til tidspress så hender det – jeg vet at jeg gjør det noen ganger – velger vekk ting og tenker 'nå har jeg satt vedkommende på vent'. Da får jeg heller gjort noe annet i den ventetida, så glipper jeg på tiden, og så ramler jeg over en dag...». Nina opplever selv at tidspresset var det som hadde størst betydning for hvordan hun valgte å handle. Hun forteller at det ikke var en bevisst handling med mangel på respekt, men at tidspresset gjorde at hun brøt med egne verdier og holdninger om hva som var godt arbeid: «For det er ikke et bevisst valg for meg å gjøre det fordi jeg ikke respekterer brukeren. Jeg sitter igjen med den slitasten det representerer for å si det på den måten. Jeg feilvurderte dagen i dag, rett og slett.». Forefallende arbeid med gitte tidsfrister måtte gjøres, og dermed ender brukeren bakerst i køen.

Ninas tolkning av situasjonen i dette tilfellet kan sies å bidra til at tiden kan ses som en disiplineringsteknikk som effektiviserer hennes aktivitet, styrer Ninas handlinger samtidig og setter begrensinger for brukerens muligheter. Tiden påvirker Ninas praktiske dømmekraft og vektingen av de ulike formene for kunnskap, og hun handler ut fra hva hun betrakter som *den rette* handlingen i den konkrete situasjonen. Utover dette kan tiden også betraktes som et aspekt av den ubalanserte maktrelasjonen som finnes mellom henne og brukeren, i tillegg til blant annet deres roller som sosialarbeider og bruker og deres internaliserte normer. På tross av Ninas internaliserte normer, viser denne situasjonen hvor stor påvirkningskraft tiden, som en disiplineringsteknikk, kan få. *Den rette* handlingen i øyeblikket viste seg ikke å være *den rette* handlingen når hun ser tilbake på situasjonen. Dette understreker hvordan den praktiske dømmekraften er kontekstuell og subjektiv, og hvordan handlingene styres av det som oppfattes som *den rette* handlingen i øyeblikket. Nina er ikke alene om å kjenne på tidspresset, og den påvirkningen det får på den praktiske dømmekraften. Tidspresset og følelsen av å ikke gjøre en god nok jobb fremstår som belastende for flere av informantene:

“Det som er situasjonen, det er jo det at det er så mye å gjøre hele tida at det blir alt for liten tid til å reflektere, for det er sånn - du blir kasta fra det ene til det andre, du rekker ikke å fullføre før du må over på noe annet. Det er sånn - det går i ett hele tida, så det blir ikke tid til refleksjon. Til slutt møter du nesten deg selv i døra og blir hjemsøkt i drømmer – det er nesten sånn det blir til slutt.” (Andrea).

Andrea er preget av tidspresset på den måten at hun hevder det går ut over kvaliteten på arbeidet. Hun opplever at det er for liten tid i hverdagen til å gjøre godt nok arbeid, noe som bidrar til at hun handler på en *automatisk* måte: “noen ganger tenker man 'Var dette faglig bra arbeid?', men det

har man ikke så veldig mye tid til å tenke på lenger synes jeg.» Videre mener hun at tidspresset også påvirker kontinuiteten i arbeidet som gjøres: *...så du har ikke tid til å følge opp, det har jo blitt et av de virkelig store problema nå er at du har ikke tid til å følge opp.»* Hun setter ord på det som følger: *«...jeg kunne sikkert gått grundigere inn i dette her [...]..men det tok jeg meg ikke tid til, det hadde jeg ikke tid til...».* Utsagnene til Andrea kan tolkes som at det er et misforhold mellom tilgjengelig tid og mengde arbeidsoppgaver. Konsekvensene av det, slik Andrea fremstiller det, blir at hun sitter igjen med en opplevelse av at hun ikke gjør en tilfredsstillende jobb ut i fra de faglige preferansene hun innehar. Tidens betydning i dette tilfellet kan fremstå som en disiplineringsteknikk som benyttes av ledelsen for effektivisering av de ansatte. Gjennom å arbeide i en hverdag preget av et misforhold mellom tilgjengelig tid og arbeidsmengde kan kvantitet fremfor kvalitet komme i fokus, og den effektive handlingen tillegges positiv betydning fremfor den handlingen som er preget av godt faglig arbeid. Noe som igjen kan omfatte en praksis som i stor grad er preget av teknisk kunnskap hvor den moralske kunnskapen gis mindre plass. Ledelsens bruk av tid som en disiplineringsteknikk kan bidra til å styre sosialarbeiderne i retning av å utarbeide styringsteknikker for størst mulig grad av effektivisering.

Et annet aspekt av tidens betydning som fremkom under intervjuene var saksbehandlingstiden. Nina mener at bevisstheten rundt sosialstønad som siste instans i systemet gjør at tidsfristene for saksbehandling blir tungt vektlagt, det er i hvert fall noe hun selv har fokus på: *«Du har forvaltningslovens regler om saksbehandlingstid og alt, pluss at der er vi nok mye mer presset på at vi vet at det er sikkerhetsnettet.».* Lovverket trekkes her frem som en form for styring som betraktes som positivt i det det er med på å sikre brukerne en forsvarlig bruk av tid på behandlingen av søknadene. Mariell mener tiden som brukes til saksbehandlingen er nødvendig for å kunne gjøre et godt arbeid, og at det er viktig at brukerne er klar over det: *«...folk vet jo at det er saksbehandlingstid, de vet at sånn er det. Og at jeg må få tid – det er ikke sånn at folk gjør ting på en dag her. Kanskje jeg må sjekke litt her og der...».* På den måten blir tiden styrende for hennes muligheter til å gjennomføre nødvendige undersøkelser for utførelsen av en tilfredsstillende jobb. Samtidig kan tiden også blir styrende for hvordan brukerne forholder seg til saksgangen.

Tiden spiller også inn i forhold til hvor langvarig relasjonen mellom bruker og sosialarbeider har vært. Thorvald beskriver det på denne måten: *«det er klart at når man jobber tett på folk over lengre tid så får man preferanser i forhold til hvem man mener fortjener – misforstå meg rett – fortjener dette, og noen fortjener det ikke.».* Thorvalds utsagn kan tolkes som at tiden har betydning for Thorvalds praktiske dømmekraft i relasjon til brukere, og måten han kommer frem til *den rette*

måten å handle på i forhold til den enkelte bruker. Samtidig kan kjennskap til brukerne virke inn på maktrelasjonen mellom Thorvald og brukerne. Styrkeforholdet i maktrelasjonen kan sies å bli endret både i den ene og den andre retningen ettersom relasjonen utvikler seg over tid.

Tiden spiller altså inn i beslutningsprosessene på ulike måter, både i positiv og mindre positiv forstand for brukeren det gjelder. Tiden kan virke disiplinerende på flere måter; effektivisere arbeidet, sikre kvalitet på arbeidet som gjøres, og i forhold til relasjonen til brukere. Dette er konkrete eksempler på hvordan den praktiske dømmekraften tas i bruk i hverdagen, og som Thorvald sa noe om i avsnitt *4.3.4 Etikk og verdier – kart og veiviser*, er det lett å ikke merke seg disse situasjonene som etiske dilemmaer, når det blir en del av hverdagen.

Jeg velger å ikke ha noen oppsummering etter dette kapitlet, da det neste kapitlet inneholder en mer overordnet drøfting av resultatene av analysen, samt hvor denne forskningen hører hjemme i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag og hvilke utfordringer det ligger i denne forskningen.

5. OPPSUMMERENDE DRØFTINGER OG BETRAKTNINGER

5.1 Innledning

Som nevnt innledningsvis har målsetningen med denne masteroppgaven vært å analysere frem forhold sosialarbeidere finner betydningsfulle i beslutningsprosessene når de befinner seg i etiske dilemmaer, og hvordan de ulike forholdene tillegges betydning. Dette har jeg fokusert på gjennom følgende problemstilling: *Hvilke forhold spiller inn i beslutningsprosessen når sosialarbeidere befinner seg i etiske dilemmaer, og hvordan har de ulike forholdene betydning?* Utover denne problemstillingen ønsket jeg å få belyst to forskningsspørsmål: *Hvordan påvirker ulike styringsformer som lover og regler, disiplineringsteknikker og internalisering av normer sosialarbeidernes handlingsvalg?* og *Hvordan spiller skjønn inn i beslutningsprosessen?* Målet med studien har ikke vært å skulle påpeke et spesifikt forhold, som mer enn andre påvirker sosialarbeidernes beslutningsprosesser og handlingsvalg, men heller å søke etter variasjon. Målet med å søke variasjon var å løfte frem mangfoldet i hvordan sosialarbeidere finner ulike forhold betydningsfulle. Informantene beskriver dilemmaer hvor blant annet lovverket og skjønn spiller en vesentlig rolle. I dette kapittelet vil jeg drøfte funnenes betydning for sosialt arbeids praksisfelt. Avslutningsvis vil jeg rette fokus mot videre forskning og kritikk av eget arbeid.

5.2 Det komplekse praksisfeltet

Denne oppgaven ble produsert i en søken etter å utdype forståelsen for hvordan sosialarbeidere påvirkes i sine beslutningsprosesser og handlingsvalg. Utgangspunktet for masteroppgaven var undringen over hva som er *den rette* handlingen når sosialarbeidere befinner seg i etiske dilemmaer. Den rette handlingen lar seg ikke beskrive generelt, da ethvert dilemma vi befinner oss i er kontekstuell. Det viser også historiene mine informanter fortalte, og refleksjonene de gjorde seg rundt sine handlingsvalg. Måten de gikk frem på når de tok handlingsvalg var preget av betingelsene i situasjonen, og betingelsene hadde dermed stor betydning for informantenes valg. Selv om det underveis forekom tvil på hva som var det rette handlingsvalget, endte informantene i stor grad opp med å handle etter det de tolket som den rette handlingen ut fra forutsetningene som var tilstede. I ettertid viste det seg imidlertid at det ikke nødvendigvis var den rette handlingen, noe flere av informantene gav eksempler på. Gjennom å handle og samhandle med andre utvikles og endres våre erfaringer. På tross av at våre erfaringer er farget av den konteksten vi befinner oss i, vil erfaringene likevel være unike fordi handling og samhandling foregår og oppleves forskjellig for hver enkelt (Grøtteland 2009). Gjennom videre handling og samhandling, gjør vi oss nye erfaringer. Disse forstås og tolkes i forhold til det vi før har opplevd og gjør at neste handling igjen vil skje ut fra en litt annen forutsetning enn den forrige. Det er disse kontinuerlige mikroprosessene som gjør at vi hele tiden er i utvikling, og endrer oss (ibid.). Dette

forskningsfokuset har bidratt til å utdype forståelsen for hvordan ulike forhold kan påvirke beslutningsprosessene og handlingsvalgene sosialarbeidere foretar i sosialt arbeids praksisfelt. Forholdene er med på å forme praksisfeltet som sosialarbeiderne er en integrert del av, og dermed ville ingen av forholdene blitt tillagt samme betydning dersom de hadde vært enkeltstående. De påvirker hverandre i en kontinuerlig vekselvirkning som sosialarbeiderne er en del av. I kapittel fire fikk vi innblikk i informantenes tanker og refleksjoner rundt handlingsvalgene og hvordan de vektla ulike forhold. Informantenes fortellinger kan relateres til litteraturen om sosialt arbeids etiske dilemmaer og dobbeltfunksjonen som hjelper og kontrollør (Rhodes 1991; Terum 2003; Skau 2003; Banks 2006).

5.2.1 Det teoretiske rammeverkets betydning for oppgaven

Gjennom Foucaults (1991b) begrep governmentality har jeg hatt fokus på hvordan makt og styring innskriver seg i sosialarbeidernes tankemåter og handlinger. Ved hjelp av Deans (2006) tolkning har jeg forsøkt å synliggjøre den moderne styringen som foregår i sosialt arbeids praksisfelt, hvordan sosialarbeidere styrer og blir styrt i sine handlingsvalg og ikke minst hvordan de styrer egne og brukernes handlinger. Samtidig har jeg også forøkt å gi et innblikk i hvordan makten virker inn og har betydning for styringen som skjer. Gjennom å identifisere lovverk, etikk og verdier, skjønn, tid og kolleger som betydningsfulle forhold, har jeg rettet fokus på hvordan disse forholdene kan bidra til å styre sosialarbeidernes beslutningsprosesser og handlingsvalg. Forholdene kan sies å være ulike former for styring, styringsteknikker og – mekanismer for både ledelse, kolleger og brukere, på samme tid som de er verktøy for sosialarbeiderne i styringen av seg selv, brukere og andre.

Aristoteles' (1999) intellektuelle dyder og Gadammers (2004) tolkning av dem har hjulpet meg til å se dynamikken i hvordan teoretisk, moralsk og teknisk kunnskap er viktige deler av sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag, og utøvelsen av praktisk dømmekraft i praksis. Jeg har sett hvordan informantenes praktiske dømmekraft er med på å bidra til å være brukerens hjelper, hvordan balansen mellom bruken av moralsk og teknisk kunnskap er viktig både for å skape nærhet og distanse til brukeren, og på den måten bidra til nyanserte drøftinger. Informantenes praktiske dømmekraft kan ses å ha stor betydning for utfallene av de etiske dilemmaene de befant seg i. Gjennom anvendelsen av den praktiske dømmekraften kan sosialarbeidere komme frem til ulike konklusjoner på samme dilemma, noe flere av informantene viser gjennom sine fortellinger. Samtidig viser den praktiske dømmekraften seg også som et viktig aspekt i det sosialarbeiderne står opp i mot ledelsens og kollegers forsøk på å styre dem i bestemte retninger.

5.2.2 Sosialarbeiders ansvar i kompleksiteten

Sosialarbeiderne i denne studien er alle ansatt i NAV, og har dermed en rolle som forvaltere av samfunnets sosialpolitikk (Lingås 2000, 190; Ford 2003, 169). Den gjeldende sosialpolitikken er til enhver tid den ytre rammen for arbeidet de gjør, og de er bundet til sitt arbeidsområde gjennom lovverket (Halvorsen 2005, 166). Blant annet forvaltningsloven og lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen²⁴ legger rammer for hva som kan gjøres i tjenesten, og styrer på den måten sosialarbeiderne i deres praksis i det den regulerer deres atferd. Begrepet *bakkebyråkrater* kan benyttes om sosialarbeidere som arbeider i det offentlige, da de er et mellomledd mellom hjelpeapparatet og brukeren (Halvorsen 2005, 166). Analysen synliggjorde hvordan lovverket som et aspekt i dette mellomleddet, på flere måter har betydning i beslutningsprosessene. Som vist i kapittel fire opplever enkelte av informantene et press mellom forventninger fra ledelsen, kolleger og brukerne. Det som viser seg avgjørende i slike situasjoner er blant annet hvordan lovverket, gjennom den juridiske makten, tillegges stor betydning av informantene. På den måten kan vektleggingen av lovverket forstås som en motmakt til ledelsens forøk på styring. Samtidig utøver også informantene motmakt i relasjonen til lovverket, via måten de benytter seg av sin praktiske dømmekraft. Makten kan derav ses å ha betydning for styringen av situasjonen og tolkningen som skjer.

Ett av temaene som ble løftet frem i intervjuene handlet om hvordan det kan oppleves å komme i et dilemma mellom å holde seg innenfor budsjettet og oppfyllelse av lovens formål. Flere av informantene var klare på at det var loven som var retningsgivende for hvordan de valgte å handle. Lovverket og tolkningen av det settes foran personlige meninger om hva som er rett og galt. Margareth Rhodes (1991) mener dette kan ses som et eksempel på hvordan sosialarbeidere som byråkrater må skille mellom det private og profesjonelle livet. Gjennom å følge loven frir man seg fra det man personlig mener er moralsk riktig. Som ansatt i byråkratiske organisasjoner kan det sies at man må handle uetisk, for det er ikke de etiske termene arbeidet blir vurdert etter (Rhodes 1991, 137). Sarah Banks (2006) spør i forlengelsen av dette om det er moralsk riktig å handle på denne måten dersom man personlig mener at handlingen er gal. Er ikke en del av ansvaret som sosialarbeider å arbeide for bedre forhold for de svakest stilte?

5.2.3 Er profesjonsidentiteten truet?

Gjennom analyseprosessen kom det fram at informantene hadde svært ulik bevissthet og forhold til

---

²⁴ http://www.lovdatab.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-20091218-131.html&emne=lov%20om%20sosiale%20tjenester*&&

sosialt arbeids yrkesetiske dokumenter. Et flertall av informantene forholdt seg ikke bevisst til de yrkesetiske dokumentene, men likevel gjenspeiler handlingene deres stor grad av etisk bevissthet. Ulike tjenester og ordninger er sosialpolitikkenes virkemidler i arbeidet med å forsøke å skape velferd, fremme lykke og hindre nød. Dette kan ses i sammenheng med Deans (2006) påstand om at den moderne styring er et moralsk prosjekt, ved at styringen i politiske og praktiske dimensjoner, regjeringen og andre styrende organer, hevder å vite hva som er en god, dydig og ansvarlig atferd for befolkningen. På den måten tilstrebes det å ha en innvirkning på hvordan de styrende og de som blir styrt igjen styrer seg selv, og av den grunn kan styringen betraktes som en moralsk aktivitet. Disse dimensjonene sett i sammenheng med at ethvert enkelt individ utvikler sin praktiske dømmekraft kan bidra til å betrakte de yrkesetiske dokumentene som overflødige. Enkelte av informantene hadde nettopp dette synet på de yrkesetiske dokumentene, og argumenterte istedet for sin egen subjektive yrkesetikk. De opplevde de yrkesetiske dokumentene som lite betydningsfulle i det daglige arbeidet som gjøres, på tross av at de stadig opplever å stå i yrkesetiske dilemmaer og ser ut til å bruke mye tid på dem.

Sosialt arbeids yrkesetiske dokumenter kan bli sett på som et virkemiddel for profesjonen og FOs²⁵ grunnlagsdokument er en tekst som skal bevisstgjøre medlemmene om de etiske sidene ved arbeidet (Christoffersen red. 2005). Det var kun en av informantene som kunne si at hun brukte selve grunnlagsdokumentet i sin yrkesutøvelse, mens de resterende informantene hadde lest dem på tidligere tidspunkt, blant annet under utdanning. Selv om det i denne studien vises at informantene i stor grad handler i tråd med de yrkesetiske retningslinjene, og rettferdighet gjennomgående er en viktig verdi for informantene, tyder det på at etiske problemstillinger og drøfting i henhold til de yrkesetiske dokumentene har liten plass i det praktiske arbeidet sosialarbeiderne i denne studien foretar seg. Som Downie og Calman (1994) skriver er noe av funksjonen med sosialt arbeids yrkesetiske dokumenter å skape en identitet og opprettholde profesjonell status. Kan sosialarbeideres mangelfulle kjennskap til profesjonens yrkesetiske dokumenter true profesjonens identitet? Videre er hensikten med yrkesetiske dokumenter å veilede sosialarbeidere og beskytte brukere av tjenestene (ibid.) Hvor effektivt kan yrkesetiske dokumenter gjøre dette i praksis? Dokumentet påpeker eksempelvis hvordan den enkelte yrkesutøver kan komme i lojalitetskonflikt mellom klient, arbeidsgiver, kolleger og samfunn for øvrig, men gir ingen retningslinjer for hvordan denne konflikten kan løses (Christoffersen red. 2005). Sarah Banks (2006) mener det er vanskelig å se at det hadde vært mulig å gi konkrete retningslinjer sett i betraktning av det komplekse

---

²⁵ Se vedlegg 2: FOs yrkesetiske prinsipper

praksisfeltet sosialt arbeid opererer i. Dette underbygger viktigheten av å drøfte etiske problemstillinger i fellesskap på en slik måte at kompleksiteten kan bli løftet frem og problemstillingene kan belyses av ulike typer kunnskap.

5.2.4 Praktisk dømmekraft – styrt, subjektiv tolkning av kunnskap

I denne studien har skjønnsutøvelse blitt forstått som den praktiske dømmekraften som oppstår i enhver situasjon, noe informantene fremstiller og bruker på ulike måter. I og med at den praktiske dømmekraften oppstår i enhver situasjon fremstår den som en subjektiv tolkning av hva enhver situasjon krever av ulike former for kunnskap, en tolkning som den enkelte sosialarbeider utøver kontinuerlig. Det kan ikke forutses hva som kreves av den praktiske dømmekraften, men den er kontekstuell da det kreves at sosialarbeiderne forholder seg til den konkrete situasjonen som oppstår i øyeblikket. Vår praktiske dømmekraft er et resultat av de erfaringene vi har gjort oss opp gjennom livet. Det var tydelig at erfaring i arbeidet som sosialarbeider hadde betydning for hvordan skjønnsutøvelse ble oppfattet. Informantene med minst yrkeserfaring fremsto som usikre i saker der skjønnsutøvelsen hadde stor betydning.

Gadamer (2004) mener problemet i det moderne samfunnet er hvordan teknisk kunnskap har degradert praksis til teknikk. Med bakgrunn i oppgavens funn kan det stilles spørsmålsteget ved Gadamerens påstand; *er problemet i det moderne samfunnet hvordan teknisk kunnskap har degradert praksis til teknikk?* Det er ikke et entydig og enkelt svar på dette spørsmålet. Ved å benytte Foucaults (1991b) begrep *governmentality*, kan det sies at vår praktiske dømmekraft er påvirket av den moderne styringen som på en diskret måte har innskrevet seg i vår selvregulering hvor vi som mennesker følger skjulte forventninger som henviser til sosiale fenomeners naturlige måte å være på. På den måten legges det også premisser for hvilken type kunnskap som vektlegges i konkrete situasjoner. Det betyr likevel ikke at praksis er preget av teknikk, men at vår praksis er underlagt ulike former for styring. Informantenes fortellinger viser i stor grad hvordan de vektlegger den moralske kunnskapen tungt i sin praksis, samtidig som de også benytter seg av teknisk kunnskap. Ved hjelp av praktisk dømmekraft vurderer den enkelte sosialarbeiders enhver situasjon, og vektlegger kunnskap ut i fra hvordan de tolker situasjonen. Informantenes refleksjoner rundt situasjonene de har stått i gjenspeiler heller en praksis med muligheter for bruk av praktisk dømmekraft preget av moralsk kunnskap, fremfor en teknisk og forhåndsbestemt praksis. Gadamer (2004) påstand er likevel viktig å merke seg, da mer regelstyring, retningslinjer og fastlagte rutiner kan bidra til at den moralske kunnskapen får mindre plass i praksisfeltet.

5.2.5 Kollegenes rolle i søket etter den rette handlingen

På den ene siden vektlegges drøfting som et viktig aspekt i hvordan man skal gå frem for å finne alternative handlingsmåter og i en søken etter ulike måter å forstå situasjonen på. Drøftingen kan fremstå som en styringsteknikk for flere av de involverte partene i en drøfting. Eksempelvis hvordan ledelsen forsøker å styre sine ansatte, hvordan de ansatte forsøker å styre hverandre og hvordan den enkelte sosialarbeider benytter drøftingen i forsøket på å styre sine egne handlinger. Samtidig har drøftingen, uavhengig av hvem som benytter den som styringsteknikk, betydning for hvordan brukerne styres. Kolleger kan også oppleves som en hindring for å kunne hjelpe brukeren på, det den enkelte sosialarbeider opplever er, best mulig måte. Dette kan ses i sammenheng med det Dean (2006, 54) skriver om at vi på den ene siden kan si at vi styrer oss selv og andre i henhold til hva vi gjør og hvilken sannhet vi ser, hvem vi er, ved hjelp av hvilke midler og med hvilket mål vi har for øye. Sett på denne måten kan drøfting med kolleger betraktes som et forhold som er med på å produsere sannhet gjennom å ta kollektive beslutninger. Bryter disse beslutningene med det den enkelte sosialarbeider ser som sannhet, kan det bidra til at den enkelte velger å gå egne veier og handle på en måte som bryter med kollektivets sannhet.

Relasjonen til kolleger, arbeidsgiver og samfunn har sitt eget avsnitt i FOs yrkesetiske grunnlagsdokument²⁶. Grunnlagsdokumentet peker på at den enkelte yrkesutøveren kan komme i lojalitetskonflikt mellom klient, arbeidsgiver, kolleger og samfunn for øvrig. Under punkt 3.2 *Lojalitet* står det at «i situasjoner hvor krav om effektivitet eller stramme budsjetter vil ramme den enkelte bruker/klients rettigheter eller behov, rangerer lojalitet ovenfor klient/bruker over lojalitet mot kolleger og arbeidsgivere.» (FO 2002). I flere av dilemmaene som legges frem er det nettopp denne tankemåten som legges til grunn for handlingsvalgene som utføres, mens det i spesielt ett dilemma handles på en måte som er et klart brudd med yrkesetikken. Effektivitetskravet ble for stort, og brukerens behov ble satt på vent. Det bringer oss videre til et annet forhold av betydning, nemlig tiden.

5.2.6 Disiplinerende hjelper

Tiden er en dimensjon det ikke er mulig å se bort fra i en arbeidshverdag. Det meste handler om tid; når avtaler er gjort, lengden på møtet, hvor lenge pausen har vart, saksbehandlingstiden og tiden som pekepinn på hvor langvarig en relasjon har vært. Et trekk ved velferdsbyråkratiet som sosialarbeiderne jobber innenfor er at tiden ikke strekker til (Halvorsen 2005, 166). Brukerarbeid foregår under tidspress, og det kan forekomme usikkerhet om hva optimal hjelp til en klient

---

²⁶ Se vedlegg 2: FOs etiske prinsipper.

innebærer (ibid.). Informantene trekker frem ulike sider ved tid som et påvirkende forhold, og det er ikke overraskende at tiden er med på å disiplinere arbeidet som gjøres og derigjennom får tiden betydning for den praktiske dømmekraften som utøves. Det er interessant hvordan saksbehandlingstiden tillegges ulik betydning, både som en måte å sørge for kvalitet på arbeidet som gjøres, og som sikring av at brukeren får svar innen rimelig tid. Tiden og den måten den tillegges betydning illustrerer hvordan en disiplineringsteknikk oppleves på en måte som både er med på å fremme og hindre godt sosialt arbeid. Vi kan også se hvordan tiden kan spille inn på brukernes tilgjengelighet på ulike tjenester eller tiltak. Tiden bidrar til at saksbehandleren lærer brukeren å kjenne og har betydning for den ubalanserte maktrelasjonen som befinner seg mellom de to, noe som igjen påvirker hvordan tjenester og tiltak tildeles. I en hverdag hvor tiden kan betraktes som disiplinerende stiller dette store krav til sosialarbeidernes vurderinger i enhver situasjon som omhandler samhandling med brukere og deres saksgang. Det er den enkeltes situasjon, uavhengig av hvor langvarig relasjonen til saksbehandler er, som skal ha betydning for tildelingen av tjenester og tiltak. Kanskje tolkes informantens utsagn noe svart - hvitt, men jeg velger å tro at tolkningen er nær opp til det informanten la i sine utsagn, og at tiden er et forhold som påvirker hvilke tiltak som blir gitt og hvem som får de tildelt.

5.3 Balansekunst

Både teori og praksis viser til noe relevant for sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag. Det at ordet *og* brukes fremfor *eller*, indikerer at teori og praksis ikke er dikotome størrelser, men at de forholder seg til hverandre på en utfyllende og overgripende måte (Levin 2004, 47). Det knytter de to begrepene nært til etikken, da avhengigheten mellom praksis og etikk alltid er tilstede i dialektikken mellom teori og praksis (Fossestøl og Nyhus 2002, 136). Det er nettopp det som er et av kjennetegnene på sosialt arbeids praksis; at de etiske utfordringene er en vesentlig del av praksisfeltet. Refleksjonen rundt praksis handler om å utdype og beskrive det grunnleggende tvetydige og moralsk usikre ved menneskers situasjon, en dimensjon det er viktig å holde fast på i sosialt arbeid (ibid. 136).

I kapittel fire kan vi se hvordan det i en hverdag som utøvende sosialarbeider er store utfordringer knyttet til hvordan sosialarbeiderne opplever å befinne seg i situasjoner preget av etiske problemstillinger. I deres bestrebelser på å handle ut i fra det de i en gitt situasjon betrakter som *den rette* handlingen, befinner de seg samtidig i reelle konflikter knyttet til blant annet ledelse, kollegaer og eget verdigrunnlag. Gjennom deres daglige arbeid styrer sosialarbeiderne egne og andres handlinger, samtidig som de blir styrt i sine handlingsvalg. Følger vi Deans (2006, 55) tolkning av Foucault i forlengelsen av dette handler styring om hvordan man gjennom ulike former for styring,

styringsteknikker og -mekanismer bygger på ulike former for tenkning over hva som kjennetegner styring, og på kunnskap om hvem og hva som skal styres. Dersom man benytter seg av ulike former for styring, bestemte teknikker og mekanismer for å oppnå sine mål, og hvis styringen benytter seg av en mer eller mindre gjennomtenkt ledelse av de som styres' atferd, så kan det sies at styring er en form for kunst. Gjennom å betrakte styring på denne måten understrekes styringaktivitetens krav til blant annet dyktighet, fantasi, kløktig tilpasning, bruk av innlærte ferdigheter, praktisk kunnskap og intuisjon. Derav kan det sies at styring ikke nødvendigvis bør ses som en negativ dimensjon, men en dimensjon av praksis som bidrar til å balansere de ulike delene av sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag med den partikulære og kontekstuelle kunnskapen. Deler av informantenes fortellinger illustrerer hvordan informantene benytter nevnte egenskaper i det de etterstreber å handle ut i fra det de tolker er det beste for brukeren.

Fremfor å betrakte styring som en negativ dimensjon av praksis kan det kanskje være på tide å rette blikket mot at styring faktisk er en stor del av utøvelsen av sosialt arbeid. Gjennom å bli bevisst på hvilken måte sosialarbeidere styres og styrer seg selv og andre kan fokuset rettes mot å trene opp balansekunsten på en slik måte at man blir bevisst på hvordan man i praksis balanserer ulike former for kunnskap og ansvar. Å kunne kjenne igjen og balansere de mange ansvar man har som sosialarbeider kan sies å være det som menes med å være en kompetent og etisk reflekterende praktiker²⁷ (Banks 2006, 151).

5. 4 Konsekvenser for sosialt arbeid og veien videre

Ikke all kunnskap har praktisk betydning. Men hvordan ulike forhold kan påvirke beslutningsprosesser og handlingsvalg i praksisfeltets kontekstuelle sammenhenger kan vise seg å ha betydning. Studien viser hvordan lovverket, skjønn, tid, drøfting med kolleger og etikk og verdier påvirker informantene på ulik måte. På samme tid trekkes det frem hvordan det yrkesetiske grunnlagsdokument tillegges liten betydning i praksis, og at etiske refleksjoner har lite rom i informantenes arbeidshverdag i NAV. Per Arne Stolanowski (2009) setter spørsmålstegn ved om det er plass til sosialfaglig arbeid i NAV. Samtidig mener han at NAV ikke har noe valg, og at de er nødt til å legge til rette for sosialfaglig arbeid (Grønningsæter 2009). Anita Røysum (2009) diskuterer om NAV er en fremtidig arena for sosialarbeidere. Både hun og Stolanowski påpeker og konkluderer med at NAV-reformen utfordrer sosialarbeideres evne til samarbeid med andre faggrupper og med brukerne. Trygghet og engasjement rundt eget kompetansegrunnlag er derfor viktig. Røysum mener at sosialarbeidere må tro på egen profesjons kunnskap, og bygge på det som ligger der. Ut i fra hva informantene i denne

---

²⁷ Begrepet reflekterende praktiker er hentet fra Donald A. Schön (2001).

studien sier, kan det tolkes som at det er en vei igjen å gå før sosialt arbeid blir en tydelig del av NAV.

Det er viktig å trekke frem at sosialarbeiderne, i flere av situasjonene de forteller om i denne studien, så langt det er mulig strekker seg mot å utøve godt sosialt arbeid, på tross av stramme økonomiske rammer, tidspress og effektivitetskrav. Likevel sitter de med en annen opplevelse selv, slik som en av informantene påpeker ved å si at sosialt arbeid i form av å følge opp brukerne *ligger nede* i mangelen på tid: «...*sosialt arbeid i forhold til å følge opp, det ligger nede. Det er det ikke tid til.*» Hun trekker også frem hvordan det ikke er tid til å reflektere over om arbeidet som gjøres er godt faglig arbeid: “*noen ganger tenker man 'Var dette faglig bra arbeid?', men det har man ikke så veldig mye tid til å tenke på lenger synes jeg.*». Opplevelsen av at det er liten tid til en viktig del av sosialt arbeid og refleksjon over praksis, kan reflektere hvordan informantene strever for å få dette inn i sin hverdag, men at betingelsene er for dårlige i en hektisk arbeidshverdag preget av effektivitetskrav og stramme økonomiske rammer.

Bjarne Håkon Hansen fremmet at noe av hensikten med NAV-reformen var at flere i NAV skal jobbe mer med sosialfaglig arbeid enn med økonomiske stønader, da spesielt etter introduksjonen av kvalifiseringsprogrammet²⁸ (Stolanowski 2009, 57.) Sosialarbeidernes handlingsmuligheter er begrenset gjennom lover, regler, effektivitetskrav og stramme økonomiske rammer, men deres faglige og menneskelige vurderinger er avgjørende for å ivareta alle sider hos brukeren. Sosialt arbeid må derfor ha sin plass i NAV. I lovverket er det lagt premisser om utøvelse av skjønn og sosialt arbeid, mens det i praksis viser seg at det er lite tid og rom for dette. Studiens dilemmaer er reelle og det krever tid til refleksjon for å kunne forholde seg til de på en best mulig måte ut i fra de forutsetningene som ligger i enhver situasjon. De rettighetene brukerne har som står i forhold til sosialarbeidernes oppgaver, kan bare realiseres i et handlingsfelt hvor sosialt arbeids perspektiv er tydelig tilstede.

Da det empiriske grunnlaget i denne oppgaven er innhentet fra sosialarbeidere ansatt i det offentlige NAV kunne det vært interessant og sett om de samme forholdene har betydning i andre offentlige etater hvor sosialarbeidere utgjør en stor del av arbeidsstyrken, samt i privat sektor. Er effektivitets- og kostnadstrusselen mot profesjonen sosialt arbeid og dens kunnskapsgrunnlag også tilstedeværende i andre etater og organisasjoner? Eller er NAV i en så spesiell situasjon at

---

²⁸ <http://kommune.nav.no/Lokalt/NAV+S%C3%B8rTr%C3%B8ndelag/805384884.cms>

problemstillingen kun kan gjenkjennes av offentlig ansatte der? Et annet tema det kunne være interessant å forske på er de individuelle løsningene som velges, det vil si strategiene den enkelte sosialarbeider benytter seg av for å løse ulike situasjoner hvor etiske spørsmål blir aktuelle på grunn av kravet til effektivitet. Hvilke vurderinger og løsninger benyttes for å ivareta brukeren i en situasjon preget av tidspress og stramme økonomiske rammer?

5. 5 Kritikk av eget arbeid

Det har vært spennende å arbeide med både empiri og teori i denne oppgaven. Gjennom arbeidet med å utforske forhold som påvirker sosialarbeidernes handlingsvalg når de befinner seg i etiske dilemmaer, har jeg fått innblikk i at arbeidet som gjøres på et sosialkontor, nå NAV, både er svært komplisert og gjennomtenkt. Respekten for sosialarbeidere som til daglig står i slike dilemmaer som oppgaven viser til har, under arbeidet med denne oppgaven blitt større. Likevel har jeg en uro når det kommer til om jeg har beskrevet informantenes opplevelser av hvilke forhold som er betydningsfulle på en best mulig måte. Gjennom det utvalget jeg har tatt med fra intervjuene, har jeg forsøkt å løfte frem det som kan kaste lys over problemstillingen. De empiriske funnene er spesielt drøftet opp mot de fire teoretikerne jeg valgte å bruke, og i liten grad opp mot tidligere forskning. Dette er et bevisst valg, først og fremst fordi jeg benytter meg av utdrag fra teoriene til fire *tunge* teoretikere i oppgaven. Den metodiske tilnærmingen er gjort ved bruk av kvalitative forskningsintervju. Gjennom bruk av flere metoder hadde oppgaven blitt en helt annen. Jeg vurderte både fokusgrupper og spørreskjema, men landet på at kvalitative forskningsintervju var metoden som ville gi meg mest mulig dybdeinformasjon. Omfanget av denne studien tilsa at det ikke ville la seg gjøre å kombinere den med andre metoder. Å være fersk forsker har vært en utfordring, og det er tydelig at forskning er noe man trenger erfaring i. På tross av at jeg har sett på min erfaring som sosialarbeider som en styrke, kan ulempen har vært at jeg på noen områder ikke stiller meg nok kritisk til egen profesjon.

5. 6 Noen ord til slutt

Ut fra de teoretiske og metodiske tilnærmingene oppgaven bygger på, har fokuset vært rettet mot sosialarbeidernes beslutningsprosesser i etiske dilemmaer hentet fra deres praksishverdag. Det forskningsanalytiske blikk har vært rettet mot deres handlinger og refleksjoner rundt handlingen. I denne oppgaven har vi sett hvordan ulike forhold kan påvirke sosialarbeidernes beslutningsprosesser på ulike måter. Ut fra den tankegangen som er presentert i denne studien, kan man ikke oppnå forståelse for de ulike handlingsvalgene gjennom å se på de store linjene. Forståelse skjer gjennom fokus på enkelthandlingene.

Denne studien konkluderer med at det er behov for en stadig bevisstgjøring av den etiske dimensjonen i sosialt arbeids praksisfelt, noe som kan argumenteres for på flere måter. Det er nødvendig for å opprettholde profesjonens identitet og profesjonelle status, samtidig som det er behov for det slik at sosialt arbeid som helhet kan bli en likeverdige del av NAV. Drøfting av etiske dilemmaer kan synliggjøre verdigrunnlag og åpne opp for forståelse for hva som er naturlige deler av sosialt arbeid. Etisk refleksjon er en vel så vesentlig del av arbeidet på lik linje med lover, regler og retningslinjer, og det kan bidra til å redusere angst og skyldfølelse som sosialarbeidere kan kjenne på i forbindelse med håndteringen av etiske problemstillinger og dilemmaer. Dersom etisk refleksjon utøves i samsvar med de organisatoriske rammene det handles innenfor, kan det bidra til en videreutvikling av praksisutøvernes praktiske dømmekraft, noe som er nødvendig for å kunne møte brukerne på en best mulig måte, samtidig som det er viktig dersom sosialt arbeid skal bestå som profesjon.

LITTERATURLISTE

- Annfelt, Helle. 1994. Kunnskap som premiss for endring. Sosialt arbeids rapportserie. Institutt for sosialt arbeid. Universitetet i Trondheim. Dragvoll: Institutt for sosialt arbeid, Universitetet i Trondheim.
- Aristoteles. 1999. *Den nikomakiske etikk*. Oversatt av Øyvind Rabbås og Anfinn Stigen. Opprinnelig publisert som Innledende essay av professor Trond Berg Eriksen. Oslo: Bokklubben Dagens Bøker. http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2008100600026.
- Asheim, Ivar. 2005. *Verdirealisering: Til det gode?: Studier i verdietikk*. Oslo: Unipub forlag.
- Banks, Sarah. 2006. *Ethics and values in social work*. 3. utgave. New York: Palgrave Macmillian.
- Berg-Eriksen, Trond. 1999. En svale gjør ingen sommer. Innledende essay i Aristoteles. 1999. *Den nikomakiske etikk*. Oslo: Bokklubben dagens bøker.
- Bernstein, Richard J. 1987. *Bortom objektivsm og relativism*. Gøtebrog: Røda Bokforlaget.
- Brevig, Pål Chr. 1998. *Sosialt arbeids dialektikk: en vitenskapsteoretisk undersøkelse av grunnleggende trekk ved sosialt arbeid*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid NTNU Trondheim / Høgskolen i Oslo.
- Conradi, Hallgerd og Vindegg, Jorunn (red.). 2002. *Profesjon og fag: sosialkompetanse i utvikling*. Volda: Seksjonsrådet for sosionomer i Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- Christoffersen, Svein Aage. 2005. *Handling, person, samfunn. Innføring i etikk for helse- og sosialfagene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christoffersen, Svein Aage (red). 2005. *Profesjonsetikk: Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Universitetsforlaget. Oslo.

- Danbolt, Torill Førsum. 1998. *Kunnskap i praksis: et bidrag til praksisteori i sosialt arbeid*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid NTNU.
- Dean, Mitchell. 2006. *Governmentality. Magt & styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Deleuze, Gilles. 1991. What is a dispositif? I *Michel Foucault: Philosopher*. Timothy J. Armstrong red. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Downie, Robert og Kenneth Calman. 1994. *Healthy Respect: ethics in health care*. 2. utg. Oxford: Oxford University Press.
- Eide, Solveig Botnen og Berit Skorstad. 2005. *Etikk- utfordring til ettertanke i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Ellefsen, 2005. *Sosialkontoret – venn eller fiende?* Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid. Høgskolen i Oslo i samarbeid med NTNU.
- FO. 2002. Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere. <http://www.fo.no/getfile.php/Filer/01%20FO-sentralt%20filer/Trykksaker/yrkesetisk.pdf>
Lastet: 11.03.10.
- Fog, Jette. 2004. *Med samtalen som utgangspunkt: det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk forlag.
- Ford, Nina Kathleen Ford. 2003. «Sosialt arbeid i velferdsstaten». I *Sosialt arbeid. Refleksjon og handling*, Zahl red. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fossestøl, Bjørg. 1997. *Profesjonell handling i sosialt arbeid*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid Høgskolen i Oslo og NTNU.
- Fossestøl, Bjørg og Nyhus, Anne K. 2002. Er sosialt arbeid et fag. I *Profesjon og fag: sosialkompetanse i utvikling*, Conradi og Vindegg red. Volda: Seksjonsrådet for sosionomer i Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- Foucault, Michel. 1991a. Questions of method. I *The Foucault effect: Studies in Governmentality*, Burchell, Gordon og Miller red. London: Harvester Wheatsheaf.

- Foucault, Michel. 1991b. Governmentality. I *The Foucault effect: Studies in Governmentality*, Burchell, Gordon og Miller red. London: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, M. 1994. *Ethics: Subjectivity and Truth. Essential Works of Michel Foucault, 1954–1984*. Vol. 1. New York: New Press.
- Foucault, Michel. 1999a. *Overvåkning og straff: det moderne fengselets historie*. 3. utg. Oversatt av Dag Østerberg. Trondheim: Gyldendal. Opprinnelig publisert som *Surveiller et punir*. (Éditions Gallimard).
- Foucault, Michel. 1999b. *Seksualitetens historie I: Viljen til viten*. Oversatt av Espen Schaanning. Valdres: Pax Forlag. Opprinnelig publisert som *La Volonté de savoir. L'Histoire de la sexualité*. (Michel Foucault).
- Foucault, Michel. 2000. *Galskapens historie: i opplysningens tidsalder*. Oversatt av Fredrik Englestad og Erik Falkum. Oslo: Bokklubbens dagens bøker. Opprinnelig publisert som *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classiqu*.
- Foucault, Michel 2002. *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Foucault, Michel. 2003. The subject and Power. I *The essential Foucault: Selections from The Essential Works of Foucault 1954-1984*, Rabinow og Rose red. New York: The New Press.
- Fjørtoft, Kjersti og Berit Skorstad. 1998. *Etikk i sosialt arbeid: mellom samfunnsplikt og personlig ansvar*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Gadamer, Hans-Georg. 2003. *Forståelsens filosofi: Utvalgte hermeneutiske skrifter*. Oslo: Cappelen.
- Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Sannhed og metode: Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Viborg: Nørhaven Book.
- Giorgi, Amedeo. 1985. Sketch of a Psychological Phenomenological Method. I *Phenomenological and psychological research*, Giorgi red. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Grønningsæter, Arne Backer m.fl. 2008. *Etiske utfordringer på sosialkontoret- sett fra*

sosialarbeideres, studenters og brukeres perspektiv. Presentasjon av forskningsprosess og funn:
<http://www.hio.no/Enheter/Avdeling-for-samfunnsfag-SAM/FoU-ved-SAM/Forskning-og-utvikling/HUSK/Nettverksgrupper/Fokusgruppeintervjuer-rapport>

Grønningsæter, Arne Backer red. I *Sosialt arbeid: tilbakeblikk, utfordringer, visjoner*. Oslo: Fellesorganisasjonen (FO).

Grøtteland, Elisabeth. 2009. *Kontekstuel moderskap*. Masteroppgave i sosialt arbeid. ved Høgskolen i Oslo.

Haldar, Marit. 2009. Forelesning i metode holdt 19.06.09 på masterseminar på Sole i regi av Masterstudiet i sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo.

Halvorsen, Knut. 2005. *Grunnbok i helse- og sosialpolitikk*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Hansen, Jan Inge og Lars Inge Terum. 1992. *Samfunnsendring og sosialhjelpvekst: en analyse av veksten i sosialhjelpsforbruket i norske kommuner på 1980-tallet*. Oslo: INAS.

Herberg, Eva Bertling. 2001. *Å være i praksis, og å lære av det*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid Høgskolen i Oslo.

Hove, Olav og Per Inge Langeng. 1997. *Sosialhjelpen: Forskning og forskningsbehov*. HiO-rapport nr. 4. Oslo: HiO-trykkeriet.

Hvinden, Bjørn. 1988. *Tilbake til fattighjelpen?: utviklingen av sosialhjelpen på 80-tallet*. I INAS rapport. Oslo: INAS

IFSW. 2007. *Ethics in Social Work, Statement of Principle*. <http://www.ifsw.org/en/p38000410.html>
Lastet ned 08.03.2010.

Johansen, Kjell Eyvind (red.) 1994. *Etikk: En innføring*. Oslo: Cappelsen.

Johansen, Kjell Eyvind og Arne Johan Vetlesen. 2000. *Innføring i etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Kristoffersen. 2004. *Introduksjon til*

samfunnsvitenskapelig metode. 3. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.

Kanck, Ruth. 2006. *Hva er den hjelpsomme hjelpen i sosialt arbeid?* Masteroppgave i sosialt arbeid. Høgskolen i Oslo.

Kokkinn, Judith. 2005. *Profesjonelt sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Levin, Irene. 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lingås, Lars Gunnar. 1993. *Etikk i sosialt arbeid: fra regler til diskurs*. Avhandling til fil.dr.graden.

Lingås, Lars Gunnar. 2000. *Etikk og verdivalg i helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Lovelock, Robin og Jackie Powel. 2004. Habermas/Foucault for Social Work: Practices of Critical Reflection. I *Reflecting on Social Work: Discipline and Profession*, Lovelock red. UK: Ashgate.

Malterud, Kirsti. 1996. *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Tano Aschehoug.

Moen, Anne Sandstrøm. 2009. *Sosionomens møte med menneskene bak begrepene pasient og pårørende - sett i et etisk perspektiv*. Masteroppgave i profesjonsetikk. Universitetet i Oslo: <http://www.duo.uio.no/publ/teologi/2009/91783/Oppgavensxfxrstexutkastx.pdf>

Naumann, Iver B. 2002. Forord. I *Forelesninger om regjering og styringskunst*, Foucault. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

Nilsson, Roddy. 2009. *Michel Foucault: en introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag

Nyhus, Anne Karin. 2001. *I fagets hjerte: praktisk handling og profesjonell selyforståelse i en treningskontekst*. Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid. NTNU. Trondheim / Høgskolen i Oslo.

- Olsen, Bennedichte C. Rappana. 2005. Om å vite best ... sammen. I *Velferdsstaten i endring*, Stamsø red. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Rhodes, Margaret L. 1991. *Ethical Dilemmas in Socisl Work Practice*.
London: Routledge.
- Rose, Nikolas. 1999. *Powes of freedom: reframin political thought*. Cambridge, United Kingdom, New York, NY : Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas, Pat O'Malley, and Mariana Valverde. 2006. Governmentality. I *Annual Review of Law and Social Science*. 2: 83 - 105.
- Røysum, Anita. 2009. Er NAV framtidens arena for sosionomene? I *Sosialt arbeid: tilbakeblikk, utfordringer, visjoner*, Grønningsæter red. Oslo: Fellesorganisasjonen (FO).
- Schaanning, Espen. 2002. Michel Foucault. I *Vestens store tenkere: fra Platon til vår tid*, Berg Eriksen red. Oslo: Aschehoug.
- Schön, Donald A. 2001. *Den reflekterende praktiker: hvordan profesjonelle tenker når de arbejder*.
Århus: Klim.
- Seim, Sissel og Ole K. Hjemdal. 1992. *Den som intet har -: livskvalitet og levekår blant klienter med langvarig kontakt med sosialkontoret*. Oslo: Norges kommunal- og sosialhøgskole.
- Skau, Greta Marie. 2003. *Mellom makt og hjelp*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjeggestad, Erik. 2008. *På hvilken måte kan nærhetsetikken kaste kritisk lys over forståelsen av møte mellom profesjonell sosialarbeider og klient?* Masteroppgave i profesjonsetikk.
Universitetet i Oslo.
- Skjervheim, Hans. [1972] 1996. *Deltakar og tilskodar og andre essays* Oslo: Aschehoug.
- Soydan, Haluk. 1993. *Det sociala arbetets idéhistoria*.
Lund: Studentlitteratur.
- Stamsø, Mary Ann (red.). 2005. *Velferdsstaten i endring: norsk helse- og sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Stolanowski, Per Arne. 2009. Er det plass til sosialfaglig arbeid i NAV? I *Sosialt arbeid: tilbakeblikk, utfordringer, visjoner*; Grønningsæter red. Oslo: Fellesorganisasjonen (FO).
- Terum, Lars Inge. 1984. *Sosialhjelpa: fra korttidshjelp til langtidsstønad?*
Oslo: INAS
- Terum, Lars Inge. 1996. *Grenser for sosialpolitisk modernisering.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Terum, Lars Inge. 2003. *Portvakt i velferdsstaten.* Oslo: Kommuneforlaget.
- Tranøy, Knut Erik. 1986. *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Vetlesen, Arne Johan. 2007. *Hva er etikk.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Villadsen, Kaspar. 2006. Forord til den danske udgave. I *Governmentality Magt og styring i det moderne samfund*, Mitchell. København: Forlaget Sociologi.
- Widerberg, Karin. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Zahavi, Dan. 2010. *Husserls fænomenologi.* Oslo: Gyldendal.
- Zahl, Mari-Anne (red.). 2003. *Sosialt arbeid. Refleksjon og handling.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Østnor, Per-Tore. 2004. *Den fordomsfulle etikkeren.* Hovedoppgave i filosofi. Filosofisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Øvrelid, Bjarne. 2007. Etikk og brukerretning: frihet og styringsteknikk? *Nordisk sosialt arbeid.*
Utg 3/ 2007.
- Øvrelid, Bjarne. 2009. *Fronetisk handlingskompetanse i sosialt arbeid.* Doktoravhandling ved Karlstads universitet. <http://www.avhandlingar.se/avhandling/7541d2844e/>
- Aase, Tor Halfdan og Erik Fossåskaret. 2007. *Skapte virkeligheter: Kvalitativt orientert metode.*
Oslo: Universitetsforlaget.

VEDLEGG 1: IFSW OG IASSW's ETISKE PRINSIPPERKLÆRING

Ethics in Social Work, Statement of Principles

International Federation of Social Workers (IFSW)

International Association of Schools of Social Work (IASSW)

1. Preface

Ethical awareness is a fundamental part of the professional practice of social workers. Their ability and commitment to act ethically is an essential aspect of the quality of the service offered to those who use social work services. The purpose of the work of IASSW and IFSW on ethics is to promote ethical debate and reflection in the member organisations, among the providers of social work in member countries, as well as in the schools of social work and among social work students. Some ethical challenges and problems facing social workers are specific to particular countries; others are common. By staying at the level of general principles, the joint IASSW and IFSW statement aims to encourage social workers across the world to reflect on the challenges and dilemmas that face them and make ethically informed decisions about how to act in each particular case. Some of these problem areas include:

The fact that the loyalty of social workers is often in the middle of conflicting interests.

The fact that social workers function as both helpers and controllers.

The conflicts between the duty of social workers to protect the interests of the people. with whom they work and societal demands for efficiency and utility.

The fact that resources in society are limited.

This document takes as its starting point the definition of social work adopted separately by the IFSW and IASSW at their respective General Meetings in Montreal, Canada in July 2000 and then agreed jointly in Copenhagen in May 2001 (section 2). This definition stresses principles of human rights and social justice. The next section (3) makes reference to the various declarations and conventions on human rights that are relevant to social work, followed by a statement of general ethical principles under the two broad headings of human rights and dignity and social justice (section 4). The final section introduces some basic guidance on ethical conduct in social work, which it is expected will be elaborated by the ethical guidance and in various codes and guidelines of the member organisations of IFSW and IASSW.

2. Definition of Social Work

The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work.

3. International Conventions

International human rights declarations and conventions form common standards of achievement, and recognise rights that are accepted by the global community. Documents particularly relevant to social work practice and action are:

- Universal Declaration of Human Rights
- The International Covenant on Civil and Political Rights
- The International Covenant on Economic Social and Cultural Rights
- The Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination
- The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
- The Convention on the Rights of the Child
- Indigenous and Tribal Peoples Convention (ILO convention 169)

4. Principles

4.1. Human Rights and Human Dignity

Social work is based on respect for the inherent worth and dignity of all people, and the rights that follow from this. Social workers should uphold and defend each person's physical, psychological, emotional and spiritual integrity and well-being. This means:

1. Respecting the right to self-determination - Social workers should respect and promote people's right to make their own choices and decisions, irrespective of their values and life choices, provided this does not threaten the rights and legitimate interests of others.
2. Promoting the right to participation - Social workers should promote the full involvement and participation of people using their services in ways that enable them to be empowered in all aspects of decisions and actions affecting their lives.
3. Treating each person as a whole - Social workers should be concerned with the whole person, within the family, community, societal and natural environments, and should seek to recognise all aspects of a person's life.
4. Identifying and developing strengths – Social workers should focus on the strengths of all individuals, groups and communities and thus promote their empowerment.

4.2. Social Justice

Social workers have a responsibility to promote social justice, in relation to society generally, and in relation to the people with whom they work. This means:

1. Challenging negative discrimination* - Social workers have a responsibility to challenge negative discrimination on the basis of characteristics such as ability, age, culture, gender or sex, marital status, socio-economic status, political opinions, skin colour, racial or other physical characteristics, sexual orientation, or spiritual beliefs.

*In some countries the term "discrimination" would be used instead of "negative discrimination".

The word negative is used here because in some countries the term “positive discrimination” is also used. Positive discrimination is also known as “affirmative action”. Positive discrimination or affirmative action means positive steps taken to redress the effects of historical discrimination against the groups named in clause 4.2.1 above.

2. Recognising diversity – Social workers should recognise and respect the ethnic and cultural diversity of the societies in which they practise, taking account of individual, family, group and community differences.
3. Distributing resources equitably – Social workers should ensure that resources at their disposal are distributed fairly, according to need.
4. Challenging unjust policies and practices – Social workers have a duty to bring to the attention of their employers, policy makers, politicians and the general public situations where resources are inadequate or where distribution of resources, policies and practices are oppressive, unfair or harmful.
5. Working in solidarity - Social workers have an obligation to challenge social conditions that contribute to social exclusion, stigmatisation or subjugation, and to work towards an inclusive society.

5. Professional conduct

It is the responsibility of the national organisations in membership of IFSW and IASSW to develop and regularly update their own codes of ethics or ethical guidelines, to be consistent with the IFSW/ IASSW statement. It is also the responsibility of national organisations to inform social workers and schools of social work about these codes or guidelines. Social workers should act in accordance with the ethical code or guidelines current in their country. These will generally include more detailed guidance in ethical practice specific to the national context. The following general guidelines on professional conduct apply:

1. Social workers are expected to develop and maintain the required skills and competence to do their job.
2. Social workers should not allow their skills to be used for inhumane purposes, such as torture or terrorism.
3. Social workers should act with integrity. This includes not abusing the relationship of trust with the people using their services, recognising the boundaries between personal and professional life, and not abusing their position for personal benefit or gain.
4. Social workers should act in relation to the people using their services with compassion, empathy and care.
5. Social workers should not subordinate the needs or interests of people who use their services to their own needs or interests.

6. Social workers have a duty to take necessary steps to care for themselves professionally and personally in the workplace and in society, in order to ensure that they are able to provide appropriate services.
7. Social workers should maintain confidentiality regarding information about people who use their services. Exceptions to this may only be justified on the basis of a greater ethical requirement (such as the preservation of life).
8. Social workers need to acknowledge that they are accountable for their actions to the users of their services, the people they work with, their colleagues, their employers, the professional association and to the law, and that these accountabilities may conflict.
9. Social workers should be willing to collaborate with the schools of social work in order to support social work students to get practical training of good quality and up to date practical knowledge
10. Social workers should foster and engage in ethical debate with their colleagues and employers and take responsibility for making ethically informed decisions.
11. Social workers should be prepared to state the reasons for their decisions based on ethical considerations, and be accountable for their choices and actions.
12. Social workers should work to create conditions in employing agencies and in their countries where the principles of this statement and those of their own national code (if applicable) are discussed, evaluated and upheld.

The document “Ethics in Social Work, Statement of Principles” was approved at the General Meetings of the International Federation of Social Workers and the International Association of Schools of Social Work in Adelaide, Australia, October 2004

VEDLEGG 2: FOs ETISKE PRINSIPPERKLÆRING

Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere

Vedtatt på kongressen 20. - 24. nov. 2002

1. Innledning

Yrkesutøvelsen til barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere er basert på humanistiske og demokratiske verdier. Yrkesutøverne fremmer likeverd og respekt, møter menneskers behov og bidrar til at de får brukt sine ressurser. Arbeidet skal ivareta enkeltindividet og forståelsen av menneskenes gjensidige avhengighet av hverandre for å skape livskvalitet for alle. Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og for sosial rettferdighet er en viktig del av yrkesgruppens identitet. Dokumentet er bygd opp slik at første del beskriver målgruppe, målsetting og definisjoner. Andre del angir yrkesetiske prinsipper og setter disse inn i en internasjonal sammenheng. I tredje og fjerde del drøftes etiske utfordringer og problemområder som yrkesutøverne står overfor. I siste del beskrives yrkesetisk råd og retningslinjer for rådets arbeid.

1.1 Målgruppe

Dette yrkesetiske dokumentet henvender seg til

- Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere
- Studenter og undervisningspersonell ved utdanningene
- Brukere/klienter av disse yrkesgruppens tjenester
- Yrkesgruppens arbeidsgivere og oppdragsgivere
- Kolleger og samarbeidspartnere

1.2 Målsetting

Målet med det yrkesetiske dokumentet er

- å styrke etisk bevissthet og handling blant barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- å gi brukere/klienter innsyn i disse profesjonenes etiske grunnlag
- å bidra til å sette kritisk søkelys på sosial- og helsetjenestene
- å bidra til å legitimere utøvelsen av yrket og være et element i utvikling av yrkesidentitet.
- å gi inspirasjon og veiledning for etisk refleksjon og diskusjon.
- å være grunnlag for klager til yrkesetisk råd

1.3 Definisjoner

1.3.1 Helse- og sosialfaglig arbeid

Helse- og sosialfaglig arbeid er et samlebegrep som benyttes som en generell betegnelse på barnevernpedagogers, sosionomers og vernepleieres yrkesutøvelse.

1.3.2 Klient eller bruker

I dette dokumentet brukes betegnelsen bruker/klient om de personer som mottar helse- og sosialfaglige tjenester.

1.3.3 Etikk

Etikk omhandler ideologier, verdier, normer, holdninger og handlinger. Profesjonsetikk for helse- og sosialarbeidere gir grunnlag for handling og begrunnede verdivalg i yrkesutøvelsen.

2. Verdier som forplikter

2.1 Internasjonale grunnlagsdokumenter

2.1.1 Konvensjoner

FNs menneskerettighetserklæring slår fast at «alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter». Respekten for menneskets verd og rettigheter slik det kommer fram i menneskerettighetserklæringen er utgangspunkt for etableringen av felles etiske verdier. FN og andre internasjonale organisasjoner har senere vedtatt en rekke forpliktende dokumenter som er av betydning for utforming av etikk for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere:

- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter
- FNs konvensjon om kulturelle, sosiale og økonomiske rettigheter
- FNs konvensjon om barns rettigheter
- FNs konvensjon om å avskaffe diskriminering av kvinner
- FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering

- Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen
- ILO konvensjonen om urfolksrettigheter
- FNs standardregler for like muligheter for funksjonshemmede
- FNs erklæring om funksjonshemmedes rettigheter
- FNs erklæring om psykisk utviklingshemmedes rettigheter (Jerusalem-erklæringen)

2.1.2 Internasjonal etikk i helse- og sosialfaglig arbeid

International Federation of Social Workers (IFSW) vedtok i 1994 dokumentet «Sosialt arbeids etikk -prinsipper og standarder» («The Ethics of Social Work - Principles and Standards»). Dokumentet består av en erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid og yrkesetiske retningslinjer. FO er som medlem av IFSW forpliktet av dette internasjonale dokumentet.

2.2 Prinsipper

Følgende prinsipper danner et felles etisk grunnlag for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere:

Menneskelivets ukrenkelighet

Alle mennesker har en ukrenkelig verdi. Fellesskapet har et ansvar for å legge til rette for liv og helse for hvert enkelt menneske og å bekjempe bruk av vold og tvang. Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere forsvarer menneskers fysiske og psykiske integritet.

Respekt for enkeltindividet

Respekt for enkeltindividets frihet, selvbestemmelse og livsverdier er grunnleggende i helse- og sosialfaglig arbeid. Gjennom brukermedvirkning skal barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere bidra til å styrke den enkeltes mulighet for mestring og kontroll over eget liv.

Helhetssyn på mennesker

Helse- og sosialfaglig arbeid legger til grunn et helhetlig syn på mennesket og på hvordan individ og samfunn påvirker hverandre. Yrkesutøveren skal bidra til at ulike deler av hjelpeapparatet samarbeider om å gi brukeren/klienten et helhetlig hjelpetilbud.

Likeverd og ikke-diskriminering

Alle mennesker er likeverdige og har krav på et verdig liv. Diskriminering på grunnlag av nasjonalitet, hudfarge, språk, kultur, klasse, kjønn, seksuell legning, alder, funksjonshemming, religiøs tro eller politiske oppfatninger er ikke akseptabelt og må bekjempes.

Tillit, åpenhet, redelighet, omsorg og nestekjærlighet

Disse menneskelige verdiene ligger til grunn for etablering av en etisk og faglig basert relasjon mellom brukeren/klienten og yrkesutøveren.

Konfidensialitet og taushetsplikt

Ivaretakelse av konfidensialitet er en nødvendig del av respekten for individets integritet. Taushetsplikten er grunnlaget for tillit mellom yrkesutøveren og brukeren/klienten. Dersom det skal gjøres unntak fra taushetsplikten må dette kunne begrunnes med at andre etiske hensyn veier tyngre.

Varslingsansvar

Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere blir gjennom sitt arbeid kjent med en rekke forhold som skaper problemer for enkeltmennesker eller grupper og har et moralsk ansvar for å gjøre disse forholdene kjent. Yrkesutøveren skal bidra til at forhold som rammer utsatte grupper eller individer, får samfunnsmessig oppmerksomhet.

Rettferdighet

En rettferdig fordeling av samfunnets ressurser er et viktig mål og en grunnleggende etisk utfordring i helse- og sosialfaglig arbeid. Yrkesutøveren har et særskilt ansvar for å arbeide for rettigheter og gode kår for utsatte grupper i samfunnet.

Solidaritet

Ut fra en erkjennelse av at mennesker er avhengig av hverandre skal barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere fremme solidaritet mellom individer, grupper og klasser og arbeide for et inkluderende samfunn.

Likhet for loven

Brukernes rettigheter skal ivaretas i all yrkesutøvelse. Ivaretakelse av rettssikkerheten er en særlig utfordring der den enkelte yrkesutøvers skjønn er bestemmende for hva som gis av ytelser og tjenester.

Individuelt ansvar

Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere er forpliktet til å holde et høyt faglig nivå. Dette gjelder faglig kunnskap, etisk refleksjon og kvaliteten i det konkrete, daglige arbeidet. Den enkelte yrkesutøver er ansvarlig for egne handlinger. Selv om en handling er pålagt av overordnet myndighet, er det den enkelte yrkesutøver som handler, gjør de

etiske vurderingene og som står inne for konsekvensene av disse.

3. Relasjonen mellom yrkesutøver og bruker/klient

3.1 Møtet mellom mennesker

Helse- og sosialfaglig arbeid utøves i møte mellom mennesker. Måten yrkesutøveren møter enkeltmennesker og grupper på er avgjørende for å kunne yte tjenester og hjelp. Å vise respekt, åpenhet, tillit og omsorg krever etisk klokskap og et bevisst, profesjonelt forhold til egne motiver og verdier. Forholdet mellom brukerens/klientens selvbestemmelse og bruk av makt og tvang er særlig kompliserte temaer.

3.2 Lojalitet

Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere må ofte velge mellom forskjellige interesser. Den primære lojaliteten skal være overfor den mest utsatte parten. Dette gjelder for eksempel dersom det er konflikter mellom foreldre og barns interesser. I situasjoner hvor krav om effektivitet eller stramme budsjetter vil ramme den enkelte bruker/klients rettigheter eller behov, rangerer lojalitet ovenfor klient/bruker over lojalitet mot kolleger og arbeidsgivere. Brukerens/klientens handlinger kan i noen tilfeller støte mot allmenne verdier. Et eksempel på en slik situasjon kan være når bruker/klient handler slik at det truer andre menneskers integritet. Yrkesutøverens lojalitet til bruker/klient og ulike etiske prinsipper, utfordres i slike sammenhenger. I andre situasjoner vil yrkesutøveren måtte prioritere innsats mellom forskjellige brukere/klienter og vurdere hvordan lojaliteten til den enkelte best kan ivaretas.

3.3 Myndiggjøring

Myndiggjøring innebærer at bruker/klient får hjelp til å mobilisere og ta i bruk egne ressurser, slik at de opplever mestring og har innflytelse og styring over eget liv. Sentrale begreper er verdighet og respekt. Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere skal opplyse bruker/klient om den enkeltes rettigheter, muligheter og tilbud som kan gis. Myndiggjøring kan innebære at faglig innflytelse og kontroll blir svekket til fordel for bruker/klients egen makt, ansvar og kontroll. Myndiggjøring er en særlig utfordring i arbeidet med brukere som ikke selv kan gi uttrykk for ønsker og behov, ikke forstår konsekvensen av egne valg eller har urealistiske mål. Utvikling av selvbestemmelse er viktig i dette arbeidet. Kollektivt orienterte arbeidsmetoder som gruppearbeid og lokalsamfunnsorientert arbeid, vektlegger betydningen av myndiggjøring. I slike situasjoner kan det være en særlig utfordring å ivareta forholdet mellom gruppas uttrykte behov på den ene siden og den enkeltes behov på den andre.

3.4 Myndighet og makt

Helse- og sosialfaglig arbeid innebærer utøvelse av makt, myndighet og sosial kontroll. Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere har ansvar for å tydeliggjøre og vedkjenne seg maktforholdet i relasjonen med brukeren/klienten. Yrkesutøverne er satt til å forvalte samfunnets helse- og sosialpolitikk, med de muligheter og begrensninger det kan innebære. Et eksempel på dette kan være bruk av vilkår for tildeling av økonomisk stønad, som må baseres på en grundig faglig og etisk vurdering og med utgangspunkt i brukerens/klientens selvbestemmelsesrett. Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere har ofte mulighet til å avgjøre spørsmål med store konsekvenser for brukeren/klientens liv. De har også faglige kunnskaper som kan skape skjevhet i relasjonen, og autoritet, myndighet og makt som gjør at den hjelpetrengende står i et avhengighetsforhold til yrkesutøveren. Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere skal bruke sin innflytelse for å hjelpe brukeren/klienten til å synliggjøre de behov og den kompetanse brukeren/klienten har. Det er en nødvendig del av yrkesutøverens kompetanse å kunne utøve myndighet på en slik måte at den det gjelder ikke føler seg krenket. Som yrkesutøver er det uakseptabelt å skaffe seg private fordeler eller inngå seksuelle relasjoner i et bruker/klientforhold. Det er nødvendig å lytte til brukerens/klientens beskrivelse av egne problemer og spørre etter forslag til løsninger. En må våge å se den andre og la seg engasjere. Yrkesutøverne skal gi informasjon slik at brukeren/klienten i størst mulig grad selv kan velge tiltak. Det skriftlige materiale som produseres i en sak må utformes på en slik måte det gjør innsyn mulig. Selv i situasjoner hvor brukeren/klienten er sterkt hjelpetrengende og ber om at noen andre overtar, må yrkesutøveren søke å beholde forståelsen for at enhver har ansvar for sitt eget liv.

3.5 Tvang

Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere skal bekjempe unødvendig bruk av tvang¹. Bruk av tvang skal bare skje i unntakstilfeller. Tvangstiltak må være hjemlet i lov og i tillegg kunne begrunnes etisk. Norsk lovgivning hjemler muligheten for tvangstiltak overfor helse- og sosialtjenestens brukere. Dette er særlig aktuelt innen barnevern, arbeid med personer med psykisk utviklingshemning og tvangstiltak innen psykiatri og rusbehandling. Lovgivningen stiller en rekke betingelser. Bruk av tvang³⁰ og makt kan bare besluttes og settes i verk når det er nødvendig for å hindre eller begrense vesentlig skade. Når tvang brukes for å hindre et menneske fra å gjøre skade på seg selv, andre eller omgivelsene, skal dette bare gjøres etter grundige faglig og etiske avveininger. Alle tiltak skal utformes med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet, og så langt som mulig i overensstemmelse med brukeren/klientens selvbestemmelsesrett. De inngrepene som foretas må ikke gå lenger enn det som er nødvendig for formålet. Tiltak basert på frivillighet skal være prøvd før tvangstiltak settes i verk.

30

Med tvang menes tiltak rettet mot en person uten samtykke fra personen. Det kan være tiltak som er sterkt inngripende i personens situasjon eller tiltak vedkommende motsetter seg.

Når tvang må brukes for å løse en parts problemer på bekostning av en annens, skal tvangsbruk alltid hvile på grundige avveininger av interessemotsetningene og på verdivalg etter at ulike partsinteresser er hørt og blitt sikret kvalifiserte talspersoner. I barnevernssaker vil en ofte oppleve at slike motstridene interesser må ivaretas. Barnets interesser skal alltid veie tyngst i slike saker. Barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere kan oppleve å bli pålagt å utføre tvangstiltak som andre har vedtatt, men som man selv er uenig i. I slike situasjoner må en foreta en etisk avveining med utgangspunkt i prinsippet om individuelt ansvar.

3.6 Skjønn og dømmekraft

Helse- og sosialfaglig arbeid forutsetter evne til faglig og moralsk dømmekraft og utøvelse av skjønn. Dette gjelder ikke minst når utgangspunktet for å sette inn tiltak er basert på vurdering av behovene til et individ eller en gruppe. Å utøve skjønn er å kunne overveie ulike sider ved sammensatte og vanskelige situasjoner, og kunne avveie mellom ulike interesser og hensyn. Å kunne vurdere, foreta valg og fatte beslutninger som får følger for menneskers liv forutsetter evne til moralsk dømmekraft. Yrkesutøverne må kunne utvise dømmekraft som integrerer en faglig vurdering av den konkrete situasjonen med yrkesetiske verdier og holdninger. Slike overveielser krever ydmykhet, lydhørhet og mot. Barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere har ansvar for å drøfte etiske dilemmaer både med bruker/klient og med kolleger, og for å søke veiledning når en selv er i tvil.

3.7 Taushetsplikt

Personvern er en grunnleggende verdi i helse- og sosialfaglig arbeid. Absolutt taushetsplikt er en hovedregel. Taushetsplikten skal forsvare individets rett til å bestemme over informasjon om seg selv, og er en forutsetning for en tillitsfull relasjon mellom yrkesutøveren og bruker/klient. Unntak fra taushetsplikten gjøres primært med brukers/klients samtykke. Om samtykke ikke foreligger skal vedkommende varsles før taushetsbelagt informasjon gis til andre. Unntak fra taushetsplikten må begrunnes i at viktigere hensyn går foran. Personvernet skal ivaretas også når samtykke foreligger. Når flere parter er involverte, eksempelvis både barn og foreldre, kan det oppstå dilemmaer knyttet til taushetsplikt. Barn og andre som trenger beskyttelse må ivaretas spesielt både når det gjelder å bevare taushet og å oppheve taushet.

4. Relasjonen til kolleger, arbeidsgiver og samfunn

4.1 Samarbeid

Samarbeid er en forutsetning for utøvelse av helse- og sosialfaglig arbeid. Et helhetlig og godt koordinert tjenestetilbud bygger på gode relasjoner mellom yrkesutøver og bruker/klient. Det forutsetter også samarbeid mellom involverte yrkesutøvere, yrkesgrupper, etater og nettverk. Kravene til etisk begrunnede handlinger må derfor rette seg mot egen profesjon, andre profesjoner, arbeidssted, offentlige instanser og samfunnet for øvrig. Dette forutsetter at yrkesutøveren har kjennskap til og viser respekt for andres kompetanse, roller og arbeidssituasjon. Et helhetssyn på mennesket innebærer at forskjellige instansers innsats må ses i sammenheng. Helse- og sosialfaglig arbeid er ofte preget av motsetninger. En erkjennelse av konflikter er en forutsetning for å kunne gjøre godt arbeid. Kritikkk av kolleger bør tas åpent opp med den det gjelder før kritikken bringes videre i systemet. Kollegaloyalitet må ikke komme i veien for en åpen diskusjon om behandlingsmetoder eller skjønnsmessige vurderinger i konkrete saker.

4.2 Lojalitet

Barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere blir ofte stående i valget mellom hensyn til bruker/klient, arbeidsgiver eller oppdragsgiver, kolleger og samfunnet for øvrig. Slike dilemmaer kan skjult eller åpent føre til valg og prioriteringer i konflikt med yrkesetiske forpliktelser. Yrkesutøveren må ha kunnskap om brukere/klienters rettigheter slik at de får den hjelp de har krav på. Det forutsetter at yrkesutøveren har mot til å si i fra, kan treffe faglige og etiske avgjørelser og stå inne for konsekvensene av disse. Yrkesutøveren kan i en presset hverdag oppleve en lojalitetskonflikt med brukeren på det ene siden og trange økonomiske rammer og manglende ressurser på den andre siden. Yrkesutøveren kan også måtte velge mellom hvem av brukerne som skal få hjelp først. En slik lojalitetskonflikt kan innebære press om ikke å informere bruker/klient for å tilfredsstille arbeidsgivers krav om effektivitet, og dermed komme i konflikt med å være lojal mot den svakeste parten, jf. pkt. 3.2 og prinsippet om individuelt ansvar.

4.3 Varslingsansvar

Barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere har et ansvar for å påpeke forhold som skaper sosiale problemer og bidrar til sosial utstøting eller uverdige livsvilkår. Offentlig ansatte yrkesutøvere har plikt til å varsle ad tjenestevei til de politiske beslutningsorganene. Enkelte ganger kan det være nødvendig å henvende seg direkte til politikere eller media. I all offentlig opptreden må det gjøres klart om man opptre på vegne av seg selv, sin profesjon, en organisasjon eller sitt arbeidssted. Mange arbeidsgivere har regler som hindrer ansatte i å uttale seg offentlig. Slike regler kan det ut fra etiske hensyn være riktig å bryte (jf. prinsippet om individuelt ansvar). Varslingsansvaret griper inn i forholdet mellom taushetsplikt, opplysningsplikt og yrkesetiske hensyn. I spørsmålet der ansvar for å beskytte enkeltpersoner og ivareta taushetsplikt aktualiseres, må varslingsansvaret avveies i forhold til disse.

5. Yrkesetisk råd og klagebehandling

5.1 Sammensetning

Yrkesetisk råd i FO består av 3 representanter fra hver yrkesgruppe og 2 eksterne medlemmer og velges på kongressen.

5.2 Mandat

Rådets mandat er å bidra til etisk refleksjon og bevissthet blant barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere, holde den etiske diskusjon høyt på organisasjonens og yrkesgruppenes dagsorden og behandle klager på yrkesutøvelsen blant de tre yrkesgruppene. Rådet tar imot henvendelser for råd og drøfting av etiske spørsmål.

5.3 Hvem kan klage til yrkesetisk råd

5.3.1 Alle som i møte med barnevernpedagoger, sosionomer eller vernepleiere mener å ha opplevd etisk kritikkverdig praksis fra yrkesutøvernes side, kan fremme klage overfor yrkesetisk råd. Dette gjelder også om yrkesutøveren ikke er medlem av FO.

5.3.2 En yrkesutøver kan også klage kollega eller overordnet inn for rådet om en har opplevd eller sett etisk klanderverdig praksis.

5.3.3 Klage kan også fremmes av bruker/klient eller yrkesutøver overfor samfunnsinstitusjoner, f.eks tjenestesteder.

5.4 Klageprosedyre

5.4.1 Klagen skal fremmes skriftlig til yrkesetisk råd. Rådet kan være behjelpelig med å formulere klagen.

5.4.2 Klagen må inneholde hvem en klager på, omstendighetene rundt klagen og de etisk klanderverdige aspektene ved forholdet. Det er ønskelig at klagen knyttes direkte til de etiske verdiene som er omtalt i dette dokumentet. Ved klage fra en bruker/ klient må det vedlegges en signert godkjenning fra klageren om at den innklagete yrkesutøveren løses fra taushetsplikten i den spesielle saken.

5.4.3 Klagen oversendes den innklagete for kommentarer.

5.4.4 Kommentarer fra den innklagete oversendes klageren, slik at vedkommende har mulighet til ytterligere kommentarer.

5.4.5 Den innklagete blir så bedt om å komme med en sluttkommentar.

5.4.6 Yrkesetisk råd drøfter klagesaken i møte, med bakgrunn i dette etiske dokumentet. Rådet kommer med en skriftlig vurdering i saken, som sendes begge parter med alle saksdokumenter vedlagt. Rådet kan også invitere til et møte mellom partene for å fremme kommunikasjon og gjensidig respekt.

5.4.7 Ved grove brudd på FOs etiske verdier, kan rådet foreslå skarpere reaksjoner overfor yrkesutøveren, for eksempel suspensjon eller eksklusjon fra FO. I slike tilfeller følges vedtektenes bestemmelser.

5.4.8 Yrkesetisk råd vurderer om klagebehandlingen skal offentliggjøres.

VEDLEGG 3: INFORMASJONSSKRIV

Til den det gjelder

Navn og adresse på institusjonen

Notodden 21.10.09

Siri Hammer

Telefon: 90992098

E-post: SiriE.Hammer@stud.sam.hio.no

Forespørsel om å skaffe informanter til et forskningsprosjekt

Som student ved masterstudiet i sosialt arbeid ved Høgskolen i Oslo holder jeg for tiden på med min avsluttende masteroppgave. Temaet for min oppgave er yrkesetikk og verdier sosialt arbeids praksis. I den anledning å snakke med sosionomer om deres yrkeshverdag, deres tanker og refleksjoner rundt verdivalg og etiske problemstillinger de møter på i sin yrkeshverdag.

Min veileder i dette forskningsprosjektet er professorstipendiat i sosialt arbeid, Mona Sandbæk. For å få til dette forskningsprosjektet ber jeg om din hjelp til å finne frem til personer jeg kan intervju om det nevnte tema. Jeg ønsker å snakke med arbeidstakere med sosionomutdannelse. Lengden på arbeidserfaring har ingen betydning, og jeg ønsker å snakke både kvinner og menn.

Dersom du kan være behjelpelig med å gi meg navnet på tre personer som jeg kan kontakte direkte med forespørselen om de ønsker å delta, vil jeg sette stor pris på det. På forhånd takk for hjelpen.

Med vennlig hilsen

Siri Hammer

VEDLEGG 4: SAMTYKKE

Vil du delta i mitt forskningsprosjekt?

Som student ved masterstudiet i sosialt arbeid ved Høgskolen i Oslo, holder jeg på med masteroppgaven min med tema yrkesetikk og verdigrunnlag i sosialt arbeids praksis. I den anledning ønsker jeg å foreta et personlig intervju med deg. Intervjuet som vil basere seg på din yrkeshverdag, vil ha en varighet på ca. 60 min. Samtalen oss i mellom blir en dialog hvor vi kommer til å snakke om etiske problemstillinger du har kjent på i din yrkeshverdag. I den anledning ønsker jeg at du i forkant av intervjuet forbereder deg slik at du kan fortelle meg to anonymiserte historier fra ditt praksisfelt hvor du har stått i etiske dilemma. Disse historiene skal brukes som case i intervjusituasjonen, og vil sammen med dine svar bli data for analyse i min masteroppgave.

Jeg ønsker at du skal skriver under på, at du samtykker i å være med på intervjuet. I intervjusituasjonen vil jeg bruke båndopptaker og ta notater. For de som ikke ønsker at jeg bruker båndopptaker, vil jeg respektere det. Alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og du er sikret anonymitet og integritet i den ferdige oppgaven. Oppgaven skal ferdigstilles 18. mai 2009, og alle data blir makulert når oppgaven er godkjent av Høgskolen i Oslo. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når du selv ønsker, uten å måtte begrunne dette. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede opplysninger bli slettet.

Som student er jeg underlagt taushetsplikt, og dataene vil bare bli behandlet i samråd med min faglige veileder, professorstipendiat i sosialt arbeid Mona Sandbæk, som også har taushetsplikt. Du vil kunne få notatene fra intervjuet til gjennomsyn og godkjenning av det som blir nedtegnet, dersom det er ønskelig.

Jeg håper du vil være med, og ser frem til en hyggelig samtale!

Med vennlig hilsen

Siri Hammer

Ved spørsmål kan jeg kontaktes på telefon 90 99 20 98, eller e-post: s114805@stud.hio.no

Kontaktinformasjon til veileder:

Mona Sandbæk, telefon: 22 45 35 00 eller e-post: Mona.Sandbak@sam.hio.no

Samtykkeerklæring

..... (ditt navn) har mottatt informasjon om forskningsprosjektet
om yrkesetikk og verdigrunnlag og ønsker å delta.

Telefonnummer: .....

Dato: .....

Signatur: .....

VEDLEGG 5: INTERVJUGUIDE

Intervjuguide

Jeg ønsker at du forteller med et av dilemmaene du har forberedt deg på, men at du stopper etter at du har presentert dilemma, så vil vi komme tilbake til utfallet av episoden.

Hvilke handlingsalternativer hadde du?

- Hvilke etiske aspekter dreide de ulike handlingsvalgene seg om?
- Hvilke argumentene brukte du for å begrunne de ulike handlingsvalgene?

Hvor lang tid hadde du på deg fra du opplevde at du befant deg i denne situasjonen til du måtte ta et valg?

- På hvilken måte måtte påvirket det din avgjørelse?

Hvilke følelser kjente du på da du befant deg i dette dilemma?

- Hva tenker du at disse følelsene dreide seg om?
- På hvilken måte tenker du at disse følelsene kan knyttes til det etiske aspektet i denne situasjonen?

Hvilke refleksjoner gjorde du deg underveis i situasjonen?

- Hvis du skal gå litt nærmere inn på disse refleksjonene, hvilke verdier hos deg som profesjonsutøver rører de ved?
- Samsvarer det med dine medmenneskelige verdier?
- Hvis ikke – kan du utdype dette litt mer?

Rådførte du deg med noen før du valgte å handle?

- I så fall, hvem?
- På hvilken måte bidro dette i ditt handlingsvalg?

Hvordan valgte du å handle i denne situasjonen?

Hvordan følte det å ta det handlingsvalget?

- Hvordan reagerte den andre parten på det valget du tok?

- Fikk du noen andre reaksjoner på valget du tok?
- Hvis ja, hvilke reaksjoner fikk du? Og fra hvem?

Når du nå ser tilbake på denne episoden, hva tenker du hadde størst betydning for at du valgte å handle som du gjorde?

Hvilke refleksjoner gjorde du deg i etterkant av denne situasjonen?

- Hva tenker du at disse refleksjonene dreier seg om?

Fikk du tid til å bearbeide dette dilemma med dine kolleger?

- Hvis ja, på hvilken måte skjedde det?
- På hvilken måte har dette hatt betydning for deg som profesjonsutøver?

Helt til slutt:

- I hvor stor grad opplever du de yrkesetiske retningslinjene som viktig for deg i ditt arbeid?
- På hvilken måte kommer dette til syne hos deg som profesjonell sosialarbeider?